

IŠVADOS

Lietuvos vėlyvieji piliakalniai, sudarantys apie pusę visų piliakalnių, yra medinių pilių vietos. Jas buvus liudija XIII-XV a. rašytiniai šaltiniai. Archeologiniai kasinėjimai leidžia žymiai praplėsti mūsų žinias apie šias pilis. Daugiausia duomenų turima apie jų raidą bei gynybinius įrengimus. Archeologijos paminklai, vadinami vėlyvaisiais piliakalniais, iš tikrųjų buvo sudėtingesnių kompleksų atskiros dalys. Nors pagrindinė jų funkcija buvo karinė gynybinė, dalis piliakalnių buvo įtvirtintos gyvenvietės. Gynybinių įrenginių išorės analizė rodo jų įvairovę ir sugebėjimą prisitaikyti prie aplinkos. Bendri vėlyvųjų piliakalnių bruožai yra stiprios gynybinės linijos: pylimai, grioviai, kartais nukelti toliau nuo pagrindinės pilies įtvirtinti priešpiliai ar papiliai. Daugiausia informacijos apie medinių pilių rekonstrukciją pateikia pylimų pjūviai, o apie pilies kasdienį gyvenimą - aikštelės kultūrinio sluoksnio tyrinėjimai. Kadangi nemaža vėlyvųjų sluoksnių yra suardyta, svarbi yra iškastos medžiagos interpretacijos problema.

Archeologijos duomenimis II tūkstantmečio pirmosios pusės vėlyvieji piliakalniai yra paskutinis piliakalnių raidos etapas. Per šį trumpą laikotarpį dėl išorės ir vidaus poveikių piliakalniai yra buvę ir slėptuvėmis, ir įtvirtintomis sodybomis, ir stambių valstybinių pilių vietomis. Piliakalniai vystėsi pagal vietos kultūros ir tradicijų bei laiko reikalavimus. Paskiri

išorės poveikio elementai pasireiškė tik XIII-XIV a. medinėse pilyse. Nuolatinė karinė grėsmė maždaug šimtui metų (XIII a. vidurys-XIV a. vidurys) užkonservavo Lietuvos medines pilis, siaurindama jų funkcijas iki gynybinių. Atsiradus pirmosioms mūrinėms pilims, medinių likimas buvo nulemtas, tačiau, esant nedidelėms valstybės galimybėms pastatyti reikiamą skaičių mūrinių pilių, jos išsilaikė dar apie 80 metų, bet jų nuolat mažėjo.

Sukaupti duomenys apie medines pilis sudaro gana mozaikišką vaizdą. Keletą geriau tyrintų pilių pabandyta grafiškai rekonstruoti. Tokios rekonstrukcijos logiškai užbaigia medinės pilies pažinimą, tačiau nepilni tyrinėjimai daugeliu atvejų daro jas labai laisvomis ir iškelia gausybę mūsų pažinimo spragų bei tolesnio darbo krypčių.

Lietuvos archeologijai palengva grįžtant į bendraeuropinį šio mokslo lygį, pirmiausia iškyla kompleksinių tyrinėjimų problema. Atskiros medinės pilies tyrinėjimas gresia greitai virsti paprastu archeologinės medžiagos kaupimu. Giliau pažinti pilį įmanoma tik kruopščiau ir atsakingiau tyrinėjant vėlyvuosius piliakalnius, o jau iširtų piliakalnių medžiagą reikia kuo skrupulingiau publikuoti. Tuo būdu ateityje galėsime deramai reprezentuoti gražiausius Lietuvos archeologijos paminklus - vėlyvuosius piliakalnius.

PRIEDAI

TYRINĖTI VĒLYVIEJI

Eil. Nr.	Pavadinimas	Rajonas	Tyrinėjimai			
			Tyrinėtojas	Metai	Plotas m ²	Pylimas
1	2	3	4	5	6	7
1.	Antatilčiai II	Ukmergė	G.Zabiela	1987, 1993	220,3	+
2.	Apuolė	Skuodas	E.Volteris B.Nerman V.Nagevičius	1928-1930 1931 1931-1932	503 149 909	+ +
3.	Aukštadvaris	Trakai	V.Daugudis	1957-1960	956	+
4.	Bačkininkėliai	Prienai	O.Kuncienė	1956-1957	209	+
5.	Bartkūnai	Ukmergė	P.Tarasenka	1936	6	
6.	Berzgainiai	Ukmergė	"-	1936	10	
7.	Bražuolė	Trakai	V.Daugudis	1972	100	+
8.	Brodeliškės	Vilnius	V.Daugudis	1970	82	
9.	Bubiai	Šiauliai	L.Kšivickis	1900-1906, 1909	apie 100	+
10.	Buožėnai	Telšiai	V.Valatka	1966	3	
11.	Čepeliūnai	Varėna	E.Šukevičius E.Grigalavičienė	1890 1983	64 5,5	
12.	Darbutai	Raseiniai	T.Daugirdas L.Kšivickis	1886 1911	86,5 833	
13.	Dapšiai	Mažeikiai	V.Daugudis	1974	431	+
14.	Daubariai	"-	"-	1975	274	
15.	Dovainonys	Kaišiadorys	O.Kuncienė V.Steponaitis	1957 1992	278 15	
16.	Eketė	Klaipėda	A.Merkevičius	1972	240	+
17.	Gintarai	Kretinga	I.Jablonskis	1977, 1987	60	+
18.	Grigaičiai	Plungė	V.Žulkus	1986	34	
19.	Guogai	Kaunas	O.Kuncienė	1956	40	
			G.Zabiela	1989	35,3	+

PILIAKALNIAI (iki 1993 m.)

Eil. Nr.	Ataskaita	Radiniai		Datavimas		Publika- cijos	Pasta- bos	
		Inv. Nr.	Mu- ziejus	Inv. Nr.	Tyrinėtojas (pilnas)			Autorius (II tūkst.)
8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.	+	A	U	1307, 2095	A481-1356	I-XIV a.	XIV a.	
2.		L	K	20	455:1-85	I tm.-XIII a.	XI-XIII a.	
		Š	?	neinv.	-	I tm.-XIII a.		
	+	K	K	"-	455:1-85	I tm.-XIII a.		
3.		A	V	73,80, 153,218	AR 235:1- 521	II a. pr. Kr.- XVII a.	XI-XVII a.	
4.		A	V	49,60	AR 227:1-11	I tm. I pusė	XIII a.	+
5.		L	K	66	neinv.		XIII a.	
6.		L	K	67	"-	IX-XIII a.	XIII a.	
7.		A	V	360	"-	I tm. pr.	XIII-XIV a.	
8.		A	V	309	AR 400:1-39	Kr. pab.-XIV a.	XI-XIV a.	
9.		-	K	-	1503:1-96 1506:1-54	I tm. pr. Kr.- XIV a.	XI-XIV a.	
10.		T	T	A105	neinv.	-	XIII a.	
11.		SP	?	103	?	-	"-	Barčiai, Ulbinai
		A	-	1086	-	-		
12.		V	K	F 398	1504:1-35, 1707:1-11	-	XIV a.	
		-	K	-	-	XII-XIV a.		+
13.		A	V	547	AR 568:1-18	I tm. pr. Kr.- XIII a.	XIII a.	
14.		A	V	453	AR 661:1-58	I tm.	"-	
15.		A	V	70	AR 221	"-	"-	
		A	V	2052	neinv.			
16.		A	V	329	"-	I tm.-XIII a.	XI-XIII a.	
17.		A	Kr.	488,1360	"-	?-XVII a.	XIII-XVII a.	
18.		A	Kl.	1290	"-	II tm. pr.	XII-XIII a.	
19.		A	V	38a	AR 225:1-18	I-V a. ir X-XIII a.		+
	+	A	V	1519	neinv.	I tm. vidu- rys-XIV a.	XI-XIII a.	Piliuona

Priedo Nr. 1 tęsinys

1	2	3	4	5	6	7
20.	Imbarė	Kretinga	V.Daugudis	1969 1979-1982 1984-1985 1987-1989	556	
21.	Impiltis	„-“	V.Nagevičius	1933-1934	apie 1000	+
22.	Jautakiai	Mažeikiai	J.Stankus	1975	80	+
			A.Merkevičius	1976	245	
23.	Juodonys	Rokiškis	E.Grigalavi- čienė	1986-1987	228,5	
24.	Kalnelis I	Joniškis	A.Merkevičius	1990	90	
25.	Kalnelis II	„-“	„-“	„-“	20	
26.	Kalviai	Skuodas	G.Zabiela	1988	8	+
27.	Kaniavėlė	Varėna	F.Gurevič	1955	1,5	
28.	Kaukai	Alytus	P.Kulikauskas	1967-1969	330	+
29.	Kernavė I	Širvintos	A.Luchtanas	1985,1992- 1993	209	
30.	Kernavė II	„-“	P.Kulikauskas	1979-1982	564	
31.	Kernavė III	„-“	R.Kulikaus- kienė	1983	146	+
			A. Luchtanas	1985	372	
32.	Kernavė IV	„-“	P.Kulikauskas	1979	54	
33.	Kernavė V	„-“	A.Luchtanas	1989	15	
34.	Kudirkos Nau- miestis	Vilkaviškis	V.Daugudis	1983	193	
			A.Kuncevičius	1984	40	
			A.Merkevičius	1985	176	+
35.	Kulionys	Molėtai	P.Tarasenka	1931	10	
36.	Kumelionys	Marijampolė	V.Daugudis	1968	173	+
37.	Kunigiškiai	Vilkaviškis	P.Kulikauskas	1963-1964	900	+
38.	Kurmilionys	Šalčininkai	E.Grigalavi- čienė	1983	3,6	
39.	Lavariškės	Trakai	A.Tautavičius	1955	128	+
40.	Lentainiai	Kaunas	L.Kšivickis	1911	?	
41.	Maišiagala	Vilnius	R.Kulikaus- kienė	1971-1973	382	
42.	Maniuliškės	Zarasai	P.Tarasenka	1933	28	
43.	Mažulonys	Ignalina	V.Kaširskis	1907-1908	apie 100	+

8	9	10	11	12	13	14	15	16
20.	A	277, 758, 808, 952, 998, 1158, 1204, 1313, 1571, 1608	V	AR 523:1- 72	I tm. vidurys- XIV a.	XI-XIII a.		
21.	K	68,69	K	453:1-40	I tm.-XIII a.	XI-XIII a.		
22.+	A	519	V	AR 675:1-38	I tm.-II tm.pr.	XIII a.		
	A	550	V	„-“	I tm.-II tm.pr.			
23.	A	1291, 1508	V	neinv.	I tm.pr.Kr.- XII a.	XI-XII a. +		
24.	A	1707	J	„-“	XIII a.	XIII a.		Pilavietė
25.+	A	„-“	J	„-“	„-“	„-“		Kapinės
26.+	A	1517	-	-	I tm.-II tm.pr.	„-“		
27.	A	37	?	?	I tm. I pusė	„-“		
28.+	A	neinv.	V	AR:500:1- 522	V-XIV a.	XI-XIII a. +		
29.+	A	1232, 2032,2230	Ke Ke	neinv. A 475-708	„-“	XI-XIV a.		Aukuro Kalnas
30.	A	700,789, 975, 992	Ke	A 356-389 neinv.	„-“	XIV a.		Mindau- go Sostas
31.	A	1097	Ke	neinv.	XII-XIV a.	„-“		Pilies Kalnas
	A	1230	Ke	„-“	I tm. vidurys ir XIII-XIV a.			
32.+	A	700	Ke	„-“	-	„-“		Lizdeikos Kalnas
33.	A	1644	Ke	„-“	XIV a.	„-“		Kriveikiš- kiai, Žval- galknis
34.	A	1055	V	AR 670:1-6	I tm.pr.Kr.- XIV a.	XIII a.		
	A	1175	V	neinv.	I tm. II pusė			
	A	1262	V	„-“	„-“			
35.	L	62	K	neinv.	-	XI-XII a		
36.	A	233	V	AR 501:1-10	I-XII a.	XI-XIII a. +		
37.+	-	-	V	AR 405:1-75	I-VI a.	XI-XIII a. +		Pajevonys
38.	A	1086	-	-	-	XIII a.		
39.	A	52	V	AR 222:1-4	IV-XIII a.	XI-XIII a.		
40.	-	-	-	-	-	XIV a.		
41.	A	399	V	AR 543:1-58	I tm.vid- XVI a.	XIV a.		
42.	K	82	K	neinv.	I-IV a.	XI-XIII a.		
43.	SP	53,50	SPE	789:1-310 790:1-136	-	XII-XIII a. +		

Priedo Nr. 1 tęsinys

1	2	3	4	5	6	7
44.	Merkinė	Varėna	D.Balčiūnaitė	1971	12	+
45.	Meškučiai	Marijampolė	V.Daugudis	1968	1,75	+
46.	Migonys	Kaišiadorys	R.Kulikauskienė	1954-1955	180	+
47.	Mosėdis	Skudodas	I.Jablonskis	1983	60	+
48.	Moškėnai	Rokiškis	L.Kšivickis	1909-1910	930	
49.	Narkūnai I	Utena	R.Kulikauskienė	1976-1978	660	+
50.	Narkūnai II	Utena	P.Kulikauskas	1978	62	+
51.	Nemenčinė	Vilnius	-"	1952-1954	1500	+
52.	Norkūnai	Prienai	V.Daugudis	1964	222	+
53.	Obelytė	Alytus	P.Kulikauskas	1968-1969	54	+
54.	Pakalniai	Utena	G.Zabiela	1989	16	
55.	Palanga	Kretinga	V. Žulkus	1976,1983-1984	263	+
56.	Paveisininkai	Lazdijai	P.Kulikauskas	1962	240	+
57.	Pilės	Šilalė	J.Genys	1990	8,5	
58.	Piliaikalniai	Vilkaviškis	P.Kulikauskas	1961	370	
59.	Punia	Alytus	R.Kulikauskienė	1958-1959 1961-1962	1191	+
			J.Markelevičius	1972	81	
60.	Pūčkoriai	Vilnius	K.Katalynas	1984	1	
61.	Renavas	Mažeikiai	V.Valatka	1972	36	+
62.	Rudamina	Lazdijai	P.Kulikauskas	1965	320	+
63.	Rumšiškės	Kaišiadorys	O.Kuncienė	1957	24	+
64.	Sudargas I	Šakiai	P.Kulikauskas	1970	72	+
65.	Sudargas II	-"	-"	-"	57,5	+
66.	Sudargas III	-"	-"	-"	45	
67.	Sudargas IV	-"	-"	-"	?	
68.	Šakaliai	Skudodas	I.Jablonskis	1978	25,5	+
69.	Šeimyniškėliai	Anykščiai	G.Zabiela	1990-1994	425	+

8	9	10	11	12	13	14	15	16
44.	A	1597	V	AR 195	XI-XVII a.	XIII-XIV a.		
45.	A	232	V	neinv.	I-IV a.	XIII a.	+	
46.	A	50	V	-"	I tm.vid.	XI-XIII a.	+	
47.	A	1193	Kr.	-"	I tm.pr.-XVI a.	XIII-XVII a.		
48.	-	-	K	1501:1-365	I tm.pr.Kr.-VIII a.	XI-XII a.	+	Laukupėnai
49.	A	672, 673	V	AR 594:1-758	I tm.pr.Kr.-XV a. I pusė	XIV-XV a.		
50.	A	674	V	neinv.	II tm.pr.-XV a. I pusė	XIV-XV a.		
51.	A	26,51, 51a	V	AR 226:1-271	I-IV a. ir X-XIV a.	XIV a.	+	
52.	A	356	V	neinv.	II-IX a.	XI-XIII a.	+	Skardupis
53.	-	-	V	-"	I-VI a.	-"	+	
54.	A	1607	Ut	-"	I tm.	XI-XII a.		
55.	A	545,1086 a,b,c,	Kl	-"	I tm.pr.-XV a.	XI-XV a.	+	
56.	-	-	V	AR 440:1-2	I-VIII a.	XI-XIII a.	+	
57.	A	1761	-	-	-	XIV a.		Kaltinėnai
58.	A	159	V	AR 404:1-26	III-XV a.	XIII a.	+	
59.	A	85	V	AR 388:1-578	XIV-XVIII a.	XIV-XVIII a.		
	-	-	-	-	-	-	+	
	A	331	?	?	XIV-XVIII a.			
60.	A	1234	V	neinv.	I tm.pr.-XIV a.	XI-XIII a.		
61.	A	338	T	-"	III-IX a.	XII-XIII a.	+	
62.	A	296	V	AR 383a:1-25	I-XIII a.	XI-XIII a.		
63.	A	61	V	neinv.	I tm. II pusė	XIV a.		
64.	A	neinv.	V	AR 525:1-4	II-V a.	XI-XIII a.	+	Grinaičiai, Žydkapiai
65.	A	306	V	neinv.	VII-X a.	XIII a.	+	Grinaičiai, Balnakalnis
66.	A	306	V	-"	VII-XIV a.	XIII a.	+	Burgaičiai, Pilaitė
67.	A	306	V	-"	-	-"	+	Burgaičiai, Vorpilis
68.	A	620	Kr	-"	I tm.pr.	-"		Daukšiai
69.	A	1710, 1848, 1989, 2129, 2317	An	-"	XIII a.	-"		Voruta

Priedo Nr. 1 tęsinys

1	2	3	4	5	6	7
70.	Šinkūnai	Ukmergė	E.Grigala- vičienė R.Jarockis	1979 1990-1992	140 168,6	
71.	Trakai	Trakai	A.Tautavičius	1962	582	
72.	Vaitiekūnai	Radviliškis	A.Merkevičius	1977-1978	413	+
73.	Varnupiai	Marijampolė	P.Kulikauskas	1971	200	+
74.	Velikuškės	Zarasai	P.Tarasenka	1933	1564	+
75.	Veliuona	Jurbarkas	L.Kšivickis	1912	apie 1000	+
76.	Velžiai	Radviliškis	J.Naudužas	1969	1179	+
77.	Verkiai	Vilnius	A.Varnas	1988-1990	600	
78.	Veršvai	Kaunas	V.Daugudis	1986	57	
79.	Vilnius I	Vilnius	A.Ketlinska E. ir V.Holu- bovičiai A.Lisanka	1938 1940 1982	? 95 90	
80.	Vilnius II	Vilnius	V.Daugudis	1988-1989, 1991	317	+
81.	Vilnius III	-"	D.Misiukaitė	1989	apie 20	
82.	Vosgėliai	Zarasai	P.Tarasenka	1933	144	
83.	Žagarė	Joniškis	J.Naudužas	1956	50	
84.	Žiegdriai	Kaunas	R.Kulikaus- kienė	-"	108	+

Trumpinimai:

Įstaigos ir muziejai: A - Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius, An - Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, J - Joniškių muziejus, K - Vytauto Didžiojo Karo muziejus Kaune, Ke - Kernavės muziejus, Kl - Klaipėdos kraštotyros muziejus, Kr - Kretingos kraštotyros muziejus, L - Lietuvos kultūros paveldo Mokslinio centro Dokumentacijos centras, Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, SP - Rusijos materialinės kultūros institutas Sankt Peterburge, SPE - Sankt Peterburgo Ermitažas, Š - Švedijos Nacionalinis istorijos muziejus Stokholme, ŠL - Šiaulių "Aušros" muziejus, T - Žemaičių muziejus "Alka" Telšiuose, Tr - Trakų istorijos muziejus, U - Ukmergės kraštotyros muziejus, Ut - Utenos kraštotyros muziejus, V - Nacionalinis Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos muziejus Vilniuje, Vi - Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius, ? - neaišku, - nėra.

Autoriaus pateiktas piliakalnių datavimas (14 stulpelis) paremtas visa turima medžiaga apie šiuos piliakalnius ir apima tik II tūkstantmetį.

8	9	10	11	12	13	14	15	16
70.	A A	753 1748, 2080, 2081	V V	-" -"	I tm.pr. I tm.-II tm.pr.	XI-XII a.		
71.	A	265	Tr	-"	XIV a.	XIV a.		
72.	A	612,682	V	AR 659:1-20	I tm.-II tm.pr.	XI-XII a.		
73.	A	1245	V	neinv.	I a. pr.Kr.- XIV a.	XIII a.		
74.	+	K	80	K	973:1-45; 1658:1-10	I tm.pr.Kr.- XII a.	XI-XIII a.	
75.	+	-	-	K	1758:1-6 1695:1-52 1697:1-112	XI-XIV a.	XIII-XIV a.	
76.	+	A	278	ŠL	IA 90:1-6	I tm. II pusė- II t. pr.	XIII a.	
77.	A	-	V	neinv.	XIV-XIX a.	XIV-XIX a.		
78.	A	1259	V	neinv.	II tm.pr.	XIV a.		
79.	-	-	-	-	-	XIII-XVIII a.		Gedimino Kalnas
						V-XVIII a.		+
						I tm.pr.Kr.- XVIII a.		
80.	A	1543, 1611,-	V	neinv.	I tm.-XIV a.	XIV a.		Plikasis Kalnas
81.	A	1668	-	-	-	-"		Gedimino Kapas
82.	K	82	K	974:1-20 1378:1-92	I tm.pr.Kr.- XII a.	XI-XIII a.		
83.	-	-	ŠL	IA 89:1-42	XIII-XVII a.	XIII-XVII a.		Žvelgaičio Kalnas
84.	A	neinv.	V	189:1-2	I tm.pr.	XI-XIII a.	+	

XI-XV A. PRADŽIOS PILIAKALNIŲ SARAŠAS

1. Akmeniškiai. 2. Alytus. 3. Altoniš-
kiai. 4. Aluotos. 5. Ambraziškiai. 6. Amb-
raziūnai. 7. Anduliai. 8. Aniškis. 9. An-
tatilčiai I (25). 10. Antatilčiai II (26).
11. Antkalnė. 12. Antkalniškiai. 14. Apuo-
lė. 15. Aukštadvaris. 16. Aukštieji Šančiai.
17. Ažuolpamušė. 18. Baimainiai. 19. Bai-
sogala. 20. Bakainiai. 21. Bakšėnai. 22. Ba-
landiškės. 23. Baliuliai. 24. Baluoša.
25. Bambininkai. 26. Bartkūnai. 27. Ba-
takiai. 28. Baušiškiai. 29. Bažavalė.
30. Beižonys. 31. Bernatoniai. 32. Bern-
otai. 33. Berzgainiai. 34. Betygala.
35. Bielkaučizna. 36. Bijautonys. 37. Bi-
lionys. 38. Birštonas. 39. Biržuvėnai.
40. Bražuolė. 41. Brokoriai. 42. Bubiai.
43. Budeliai. 44. Buišai. 45. Buivydai
(105). 46. Buivydai (106). 47. Buivydonys.
48. Buožėnai. 49. Burbaičiai. 50. Bur-
biškiai. 51. Buteikiai. 52. Butviloniai.
53. Būtkiemis. 54. Cirkliškis. 55. Čebe-
rakai. 56. Černiauskai. 57. Dabralavė.
58. Daniliškės. 59. Dapkiškė. 60. Dapkiš-
kiai. 61. Dapšiai. 62. Darbutai. 63. Darsū-
niškis. 64. Daubariai. 65. Dauginčiai.
66. Degučiai. 67. Didžiokai. 68. Dirmiškės.
69. Dovainonys. 70. Dovilai. 71. Dubiai.
72. Dubičiai. 73. Dubingiai. 74. Dulinėš-
kiai. 75. Dziuginėnai. 76. Eiguliai.
77. Eketė. 78. Elveriškė. 79. Eržvilkas.
80. Galiniai. 81. Galkaičiai. 82. Gandin-
ga. 83. Gargždai. 84. Garniai (191). 85. Ge-
dikai. 86. Gedminiškė. 87. Gegužės.
88. Gerduvėnai. 89. Geruliai (206). 90. Ge-
ruliai (207). 91. Getautė. 92. Gėluva.
93. Gilučiai. 94. Ginaičiai. 95. Gintališ-
kė. 96. Ginučiai. 97. Girgždūtė. 98. Gy-
voliai. 99. Golubiškės. 100. Graučiai.

101. Griežė (228). 102. Griežė (229).
103. Grigaičiai. 104. Gudeliai. 105. Gu-
džioniai. 106. Guogai. 107. Imbarė.
108. Impiltis. 109. Indija. 110. Ivangėnai.
111. Ižiniškiai. 112. Jadagoniai. 113. Janio-
nys. 114. Jaučakiai. 115. Jautakiai. 116. Je-
džiotai. 117. Joginiškiai. 118. Jomantai.
119. Junkūnai. 120. Juodausiai. 121. Juo-
donys. 122. Juodžiai. 123. Jurbarkas.
124. Jurgaičiai. 125. Kačaičiai. 126. Kal-
naberžė. 127. Kalnelis. 128. Kalniškiai.
129. Kalnujai. 130. Kalvaliai. 131. Kalviai.
132. Kaniavėlė. 133. Karališkiai. 134. Kar-
mėlava. 135. Kartena. 136. Kartupėnai.
137. Kaukai. 138. Kazokai. 139. Kejėnai.
140. Kernavė. 141. Kieliškas. 142. Kiū-
kiškiai. 143. Klabiniai. 144. Klebiškis.
145. Kreivėnai. 146. Krikliniai. 147. Krikš-
tonys. 148. Kružiūnai. 149. Krūminiai.
150. Kubiliai. 151. Kubiliškė (Kulai II).
152. Kudiniai. 153. Kudirkos Naumištis.
154. Kukarskė. 155. Kulionys. 156. Ku-
melionys. 157. Kunigiškiai. 158. Kuni-
giškiai (Pajevonys). 159. Kupiškis.
160. Kvėdarna. 161. Laistai. 162. Laiviai.
163. Lakinskai. 164. Lašiniai. 165. Latviai.
166. Laukagalai. 167. Laužiškis.
168. Lavariškės. 169. Lazduonėnai.
170. Leckava. 171. Lekemė. 172. Lekiai.
173. Lentiniai. 174. Leoniškė. 175. Lepe-
lionys. 176. Lepšiškiai. 177. Liesėnai.
178. Likalaukiai. 179. Lyduvėnai. 180. Ly-
gamiškis. 181. Lokava. 182. Lokinėliai.
183. Lopaičiai. 184. Luponiai. 185. Mai-
šiagala. 186. Maišiakulė. 187. Man-
čiūšėnai. 188. Maneičiai. 189. Maniuliš-
kės. 190. Margaravas. 191. Marijampolis.
192. Martynaičiai. 193. Marvelė.

194. Maskoliškiai. 195. Maštaičiai.
196. Matiškiai. 197. Mažieji Žinėnai.
198. Mažoji Riešė. 199. Mažulonys.
200. Medvėgalis. 201. Medžionys.
202. Menkupiai. 203. Merkinė. 204. Meš-
kininkai. 205. Meškučiai. 206. Migonys.
207. Mikytai (442). 208. Mikytai (443).
209. Mikniūnai. 210. Mirgeliai (Nup-
ronys). 211. Misviečiai. 212. Mišučiai.
213. Mockaičiai. 214. Molavėnai (Griau-
žai). 215. Molavėnai. 216. Mosėdis.
217. Moškėnai. 218. Mūrininkai. 219. Mū-
ro Strėvininkai. 220. Naravai. 221. Na-
ravai (Grigiškės). 222. Narkūnai.
223. Naujasodis. 224. Naujaupis. 225. Nau-
jienėlė. 225. Naujininkai. 226. Naujoji
Rėva. 228. Negarba. 229. Nemenčinė.
230. Nemunaitis. 231. Noreikiškės.
232. Norgėlai. 233. Norkūnai II. 234. Nu-
gariai. 235. Obelija. 236. Obonys. 237. Op-
lankys (489). 238. Oplankys II (490).
239. Pabalčiai. 240. Paberžė. 241. Pa-
daigiai. 242. Padovinys. 243. Padubysys.
244. Pagaršvys. 245. Pagirgždūtis. 246. Pa-
gramantis. 247. Pagrybis. 248. Pagryžuvys.
249. Pajiesys. 250. Pakalniai. 251. Pakal-
niškiai. 252. Pakisys. 253. Pakutuvėnai.
254. Palanga. 255. Palapainė. 256. Palazdi-
jai. 257. Panemunis. 258. Panevėžys.
259. Paparčiai. 260. Papilalis. 261. Papi-
lė I (533). 262. Papiilė II (534). 263. Pa-
piliai. 264. Papiakalniai. 265. Paplienija.
266. Papušiai. 267. Paraudinė. 268. Parija.
269. Pasodninkai. 270. Pašiliai. 271. Pa-
šlavantys. 272. Pašventupys I (553).
273. Pašventupys II (554). 274. Paukščiai.
275. Paulaičiai. 276. Pavandenė. 277. Pa-
veisininkai. 278. Paverkniai. 279. Pavėžis.
280. Pazadvorija. 281. Peleniškiai.
282. Pelekonys III (570). 283. Peleko-
nys IV (571). 284. Perkaliai. 285. Piepa-
liai. 286. Pilės. 287. Piliakalniai (579).
288. Piliakalniai (580). 289. Piliakalnis.
290. Piliakiemiai. 291. Pilionys. 292. Pi-
liūnai. 293. Pilsupiai. 294. Pipiriškės.
295. Pypliai. 296. Plinkaigalis. 297. Plokš-
čiai. 298. Plūscios. 299. Poteronys.

300. Prelomciškė. 301. Prodotkai.
302. Prienai. 303. Pūckoriai. 304. Punia.
305. Puodžiūnai. 306. Puodkalniai.
307. Purmaliai. 308. Pužai. 309. Pūckoriai.
310. Pūtvė. 311. Radysčius. 312. Ra-
džiūnai. 313. Raginėnai. 314. Raseiniai.
315. Raudonėnai. 316. Raudonka.
317. Rekčiai. 318. Renavas. 319. Remen-
tiškiai. 320. Rimoliai. 321. Ringovė.
322. Ročiškė. 323. Rokiškės. 324. Ro-
mučiai. 325. Rubinavas. 326. Rukla.
327. Rudamina. 328. Rumbonys.
329. Rumšiškės. 330. Rubaičiai. 331. Sa-
lakas. 332. Samylai. 333. Sangailiai.
334. Sauseriai. 335. Sebai. 336. Senieji
Trakai. 337. Senoji Impiltis. 338. Seredžius.
339. Simėnai. 340. Skomantai. 341. Stak-
liškės I (679). 342. Stakliškės II.
343. Stalgėnai. 344. Staneliai. 345. Staniu-
liškės. 346. Stankaičiai. 347. Steigviliai.
348. Stirniškis. 349. Strėva. 350. Stulgiai.
351. Sudargas I (693). 352. Sudargas IV
(696). 353. Sukiniai. 354. Surbliai.
355. Svirnai. 356. Šakaliai. 357. Šakališkiai.
358. Šarnelė. 359. Šatrija. 360. Šaukštelis.
361. Šeimatis. 362. Šeimyniškėliai.
363. Šeimyniškiai. 364. Šereklaukis.
365. Šiaudiniai. 366. Šiauliai. 367. Šilėnai.
368. Šimoniai. 369. Šiūpariai. 370. Šiurai-
čiai. 371. Šlavantai. 372. Šukiai. 373. Tarto-
kas. 374. Tauragnai. 375. Taurapilis.
376. Totoriškės. 377. Trakai. 378. Trakiniai.
379. Treigiai. 380. Turčinai. 381. Turgeliai.
382. Ukmergė. 383. Uokasai. 384. Upytė.
385. Užluobė. 386. Užpelkiai. 387. Ūd-
riškės. 388. Vadagai. 389. Vaičiai. 390. Vai-
datoniai (774). 391. Vaidatoniai (775).
392. Vainagai. 393. Vainatrakis. 394. Vai-
tiekūnai. 395. Valakavičiai. 396. Varguliai.
397. Varkališkės. 398. Varniškiei.
399. Varnupiai. 400. Vartūliškiai. 401. Ved-
riai. 402. Veiviržėnai. 403. Vėlionys.
404. Velikuškės. 405. Veliuona. 406. Vel-
žiai. 407. Vembūtai. 408. Vencavai.
409. Venckai. 410. Verkiai. 411. Vers-
taminai. 412. Veršvai. 413. Vėlaičiai.
414. Vilkyškiai. 415. Vilky Laukas (823).

416. Vilky Laukas (824). 417. Vilnius (825). 418. Vilnius. 419. Virbalgiris. 420. Virbališkiai. 421. Visginai. 422. Vitkūnai. 423. Vyskupiškiai. 424. Voniškės. 425. Vosbučiai. 426. Vosgėliai. 427. Zujai. 428. Žagarė. 429. Žakainiai. 430. Žardė. 431. Žarijos I (847). 432. Žarijos II (848).

433. Žasliai. 434. Žeimelis. 435. Žemaičių Kalvarija. 436. Žemoji Panemunė. 437. Žilvia. 438. Žuklijai. 439. Žuvyčiai. 440. Žvagakalnis. 441. Žvaginiai. 442. Bačkininkėliai. 443. Čepeliūnai. 444. Gintarai. 445. Kurmeliūnai. 446. Šinkūnai. 447. Žiegdriai.

Priedas Nr. 3

PANAŠUMO KOEFICIENTO APSKAIČIAVIMAS (PAGAL J.A. ŠER'Ą)

Kiekvienas daiktas turi tam tikrus požymius, kuriuos galime aprašyti pasitelkę lentelę. Lentelės eilutėse nurodome daiktus, stulpeliuose - daiktų požymius. Jeigu konkretus daiktas turi konkretų požymį, atitinkamame eilutės ir stulpelio susikirtime žymime vieneta (1), jeigu neturi - nulį (0). Aprašę daiktus pagal pasirinktus požymius, gauname vienetais ir nuliais užpildytą pirminę lentelę (pavyzdys - priedas Nr. 4). Pagal ją ir apskaičiuojame panašumo koeficientą.

Panašumo koeficientas k skaičiuojamas pagal formulę

$$k = \frac{S^2}{axb},$$

kur S - sutampančių požymių skaičius (vienetais), a ir b - dviejų lyginamų daiktų (A ir B) bendras požymių skaičius (vienetais). Apskaičiavus panašumo koeficientą pagal pateiktą formulę, jis visada bus tarp 0 (visiškas skirtumas - nesutampa jokie požymiai) ir 1 (absolūtus panašumas - visi dviejų lyginamų daiktų požymiai sutampa).

Panašumo koeficientus apskaičiuojamas tarp visų daiktų tarpusavyje. Gauname tam tikrą skaičių panašumo koeficiento reikšmių, kurias sužymime tarpinėje lentelėje, jos eilutėse ir stulpeliuose nurodydami

daiktus pirminės lentelės daiktų išsidėstymo seka. Panašumo koeficientų bendras skaičius m apskaičiuojamas pagal formulę

$$m = \frac{n(n-1)}{2},$$

kur n - daiktų skaičius vienetais pirminėje lentelėje pagal eilutes.

Turėdami panašumo tarp visų daiktų koeficientą, pagal juos pertvarkome pirminę lentelę. Pirmąja pozicija imamas bet koks laisvai pasirinktas daiktas. Antrasis daiktas surandamas pagal didžiausią panašumo koeficientą, įrašyto į pertvarkomąją lentelę pirmojo daikto stulpelyje (naują daiktą nurodo eilutė). Trečiasis ir visi likę daiktai surandami analogiškai antrajam. Į jau surastų ir įrašytų į pertvarkomąją lentelę daiktų panašumo koeficientus nebeatsižvelgiama. Daiktus, tarp kurių nėra jokio panašumo (panašumo koeficientas 0), surašome bet kokia tvarka, kaip ir absoliučiai panašius daiktus.

Pertvarkyta lentelė žymi daiktų tarpusavio panašumą, tačiau nieko nesako apie požymių tarpusavio panašumą. Pastarųjų panašumo koeficientas apskaičiuojamas lygiai taip pat, kaip daiktų panašumo koeficientas, tik pagrindu (pirmine lentelė)

imant pertvarkytą lentelę, kurioje panašumo koeficientas skaičiuojamas tarp stulpelių. Analogiškai surikiuojami ir požymiai, didžiausio panašumo tarp jų ieškant naujos tarpinės lentelės eilutėse.

Pagal daiktų ir požymių panašumo koeficientus sutvarkyta pirminė lentelė yra ga-

lutinis darbo produktas (pavyzdys - priedas Nr. 5). Joje požymių sutankėjimai (vienetų masyvai) rodo tam tikras daiktų grupes, artimas pagal požymius, ir gali būti istoriškai interpretuojami kaip tam tikros tendencijos (ypač jeigu panašumo koeficientas tarp grupės narių didesnis negu 0,5).

Priedas Nr. 4

KOMPIUTERINĖ NEAPDOROTA VĒLYVŪJŲ PILIAKALNIŲ IŠORINIŲ POŽYMIŲ Palyginimo Lentele

Iš kairės į dešinę: išoriniai piliakalnio požymiai: 1-4 - aikštelės orientacija (1 - ŠV-PR, 2 - V-R, 3 - ŠR-PV, 4 - Š-P), 5-10 - aikštelės forma (5 - apvali, 6 - ovali, 7 - trikampė, 8 - keturkampė, 9 - trapecinė, 10 - netaisyklinga), 11-16 - aikštelės plotas m^2 (11 - < 100 , 12 - 100-300, 13 - 300-500, 14 - 500-1000, 15 - 1000-2000, 16 - > 2000), 17-21 - aikštelės perimetras m (17 - < 50 , 18 - 50-100, 19 - 100-200, 20 - 200-300, 21 - > 300), 22 - kultūrinis sluoksnis, 23-26 - gynybiniai įrenginiai aikštelę supa iš (23 - vienos, 24 - dviejų, 25 - trijų, 26 - visų) pusių, 27-30 - gynybinių įrenginių rūšys (27 - pylimas, 28 - griovys, 29 - terasa, 30 - pastatintas šlaitas), 31-37 - gynybinių įrenginių kiekis

(31 - 1, 32 - 2, 33 - 3, 34 - 4, 35 - 5, 36 - 6, 37 - 7 ir daugiau), 38-41 - gynybinių įrenginių vieta (38 - aikštelės pakraščiai, 39 - šlaitai, 40 - pašlaitė, 41 - įvairios vietos), 42-45 - pylimo aukštis nuo aikštelės max m (42 - < 1 , 43 - 1-2, 44 - 2-5, 45 - > 5), 46-49 - pylimo aukštis iš išorės max m (46 - < 2 , 47 - 2-5, 48 - 5-10, 49 - > 10), 50-52 - šlaitų statumas (50 - statūs, 51 - vidutiniški, 52 - lėkšti), 53-57 - šlaitų aukštis max m (53 - < 5 , 54 - 5-10, 55 - 10-20, 56 - 20-30, 57 - > 30), 58-61 - gamtinės kliūtys supa iš (58 - vienos, 59 - dviejų, 60 - trijų, 61 - visų) pusių, 62 - papėdės gyvenvietė, 63 - priešpilis, 64 - papilys.

Iš viršaus į apačią - piliakalniai (pavadinimai pagal priedą Nr. 2).

Priedas Nr. 5

KOMPIUTERIO SUTVARKYTŲ VĒLYVŪJŲ PILIAKALNIŲ IŠORINIŲ POŽYMIŲ Palyginimo Lentele

Piliakalnių požymiai (iš kairės į dešinę) - kaip priede Nr. 4, piliakalniai (iš

viršaus į apačią) - kaip priede Nr. 2.

Priedo Nr. 4 tęsinys

000000001111111122222222333333334444444455555555666666
123456789012345678901234567890123456789012345678901234

Table with 10 columns and rows 115-171. Each row contains a sequence of 1s and 11s.

000000001111111122222222333333334444444455555555666666
123456789012345678901234567890123456789012345678901234

Table with 10 columns and rows 172-228. Each row contains a sequence of 1s and 11s.

Priedo Nr. 5 tęsinys

0213554206422642320110350134405212125445601051123316404356455333
1798053320784242165834268506269061058857374347199324990411123567

357	1 11	1111 111			1 1				
411	1 1	1 11 11			11				1
053	1 1	11			11	1			1
258	1 1 1	11			1				
354	111 1	1 111			1 1				
161	11	1 111 1			11				
122	1111	11 1 111			1 1				
342	1 11 1 11	111			1 1				
316	1 11 1 11	1 1 1 1			1				
285	11 111 1 11	1 1 1			1				
262	1 111 1111	1 1			1				
259	1 111 111	111 1			1				
052	1 111 1 1 1	1 1 1			1				
238	111 1 1 1 1	1 1			1				
227	1111 11 1 1	11			1				
004	1111 1 1	1 11			1				
033	1111	1 1 111			1 1				
023	1 11	1 1 111			1				
419	1 11 1 1 1 1	1			111				
427	1 11 1 1 1 1	1			1				
293	1 111 1 1 1 1	11 1			11				
414	1 111	1 1111			11				
042	11 111	1 11111			1 1				
070	1 11	1 11 11			1				
134	1 11	1 1 11 1			111				
155	1 11 1	1 1 1			1111 1				
250	1 11 1	111 1			1111 11				
150	1 11	1 1 11			1 11				
200	11 11	11 11			11				
153	11 11	11 11			1				
323	1 11	11 11			111				
025	1 11	1 1 11111			1				
111	1 11 1	111			1 11				
196	1 11 1	1 11 1			1 1				
113	1 1 1	1 111			1 1				
157	1 11 11 1 1	1 1 1			1				
194	1 1 111 1 1	1 1			1				
248	1 111 1 111 1	11 1			1				
027	1 1	1111 11			1 11				
207	1 111	1 11 1			1 11 1				
170	1 111	1 1111			1				
104	11 111	1 11 1			1				
138	11111	1 11 1			1 11				
009	11111	11111 1			1				
128	11111	1111111			1				
404	11111	1111111			1				
165	11111	1 11 1			1				
055	11111	1 1			1 11111				
352	11111	1 1 1			11 11111 1				
351	1111 1	111 1			1 1111				
355	111 111	11 1			1111				
039	1111 1 1 11 1	1 11			11				
284	1 1 1 1 1111	11 1			1				
345	1 1111	111 1			1				
349	1 1111	1 11 1			1 111				
420	1 11111 1 1	1 1			1				
193	1 11111 1 1 1	1 1			1 1				

0213554206422642320110350134405212125445601051123316404356455333
1798053320784242165834268506269061058857374347199324990411123567

231	1 1111	1 111			1 1				
440	1 1111	1111			11 1				
268	1 1111	11 1			11				
036	1 1111	1111 1			1				
344	1111 1	1111			11 1				
330	1111	1 11			11 1				
252	1111	1111			1 1				
319	1 1	111			1				
131	1 1 1	11			11				
159	1 1 1	1 1			11 1				
327	1 1 1	1 1 1 1			11 1				
032	1 1 1 1	1 11			11 11				
375	1 1111 1	111 1			1 11				
371	1 11111	1 1			1111 1				
242	1 1 111	1			11 1				
005	1 1 111	1			11 1				
291	1 11 1	1			1 1				
084	111 11	11 1			1 1				
422	1 1111	1 1 1			1				
239	1 111 1	111 1			1				
366	1 111	111 1			11				
235	1 1111	1 11 1 1			1				
331	1 11111	1 1 1 1			1				
337	1 1 111	1 111			1 1				
287	1 1 1111	11 11			1				
292	1 1 1111	1 11 11			1				
288	11111 111	1 11 1			1				
151	11111 11 1	1 1 1			1				
314	11 1 11	11 11			1				
141	11 1	11 11			1 1				
072	11 11	1 11 11			1				
044	1 11	1 1 1 1			11 1				
014	1 11	11 1 1 1			1 1				
077	1 11	111 1 1 1			111				
158	1 11	1 1 111 1			1				
384	1 11	1 1 1			1				
197	1 11	11 1			11				
320	1 1111 1 11	1			111 11				
297	1 11 111 11	1			111				
040	1 11 1	11 1 1			111 1				
286	1111 1	11 1 1			1 1				
321	1 11 1 1	1 1 1			111				
246	1 11 1 11	11 1 1			11				
007	1 1	1 11			1				
434	1 1 11 11	11 1			111				
080	1 1 1 1	11 1 1			1				
130	1 11 11	11 1			1				
198	1 1 11	1			1 1				
381	1 1 11 1 1	1 1			1 1				
367	11111 1 1	1 11			1				
225	1 111 1 1 1	1111 111			111				
413	1 11	1 11			111 1				
429	1 11	1 11 1			111 1				
002	1 1	1 111111 111 1			1				
183	1 1	1 11 1 1 1			11				
438	1 1	1 11 1 1			1 1				
068	1 1	1111111			11				

Priedo Nr. 5 tęsinys

0213554206422642320110350134405212125445601051123316404356455333
1798053320784242165834268506269061058857374347199324990411123567

228	111 1	1 111	1	11					
399	111111	1111	1	1	1				
377	1 1 11	1 111	1		1				1
415	1 11 1	1 11		1	1				1
410	11 11 1 1 1	1	1	1	1				
088	11 11 1 1 1	1	11 11	11				1	
082	11 111 1 1 1 1 1		11	1 1				1	
306	1 111 1 1	1 11 1		11	11 1				
396	1 1 1 1	1 1		1					
447	1 1 1111	1 11			1	1			
432	1 1 11 1	1 1 1		1	1 1 1	11			
054	1 1 11 1	1	1	11	1	1			1
191	11 1 1	1 1 11	1	1	1	111		1	
379	1 11	1 1 1	1 1 1 1	1	1	1111		1	
087	1 11	1 1 1 1 1 1				1111			
109	1 1	1 1	1	11		111			
059	111 1	11 1	1	1	11	1			
257	11111	1	1	111	1				
398	1111 11		1	1 1	1				
034	1111 1 1	1	1	1	1				
115	111 1 1	1 1	1	1	1				
406	111 1	1 1 1	11	1	1 1	1		11	
062	11 1 1 1 1 1		111 1	1				1	
322	11111	1111 11		111	1				
215	11 11	1111 11	1	11	1	1		1	1
340	1 11	11 111 1	1	11	1	1		1 1	
020	1 1	1 1 1	1	11	1 1 1	1		11	
362	11 111	1 111	1	111	1	1111			
185	11 11	1 1111 1	1	11 1	1	1 1		11	
048	1111	1111	1 1	1 1	1	1 11			
265	1111 1	1 111	1 11	1	1	1		1	
192	111 1	11111	1 1 1	1	1	1			
243	1111 1	1111	1 1	1	1			11	
383	111 1	1111	1 1	1	1			1	
443	11 1	11111 1	11 11						
217	111 1 1	1 1 1 1	1111						
426	11	1 1 1	11 1						
360	111	1 1 11	1	1	1				
359	1111 1	1 1 1 11	1	1	1	11		11	
400	1 1111	1 1 1 1 1 1	1	1	1	11		11	
309	1 111	1 1 111 1 1	11		1			1	
236	1 1	1 11 1 1	11		1			1 1 11	
289	1 1	1 1111	1		1			1	
066	1 1111	1 111		11		11			
035	1 111	1 11	1 1	1	1	1			1
370	1 111	11 111	1	11	11			1	
397	1 1 1	1 111		11		1			
230	1 1	1							
356	1 11 1	1	1 1	11 11					
336	11	1 11	1	11 11		1			
119	11 1 1	11 1	1	11 11		11		1	1
083	1 111 11111 11		1	1 1				1	1
408	11111 1 111 1		11					1	1
099	111 1 1	1 1	111		1	11			
037	1 1	111	1 11 1		11			1	
058	111	11111	1 1111	1				1	
385	111	11 11 11	11 1	1				1	

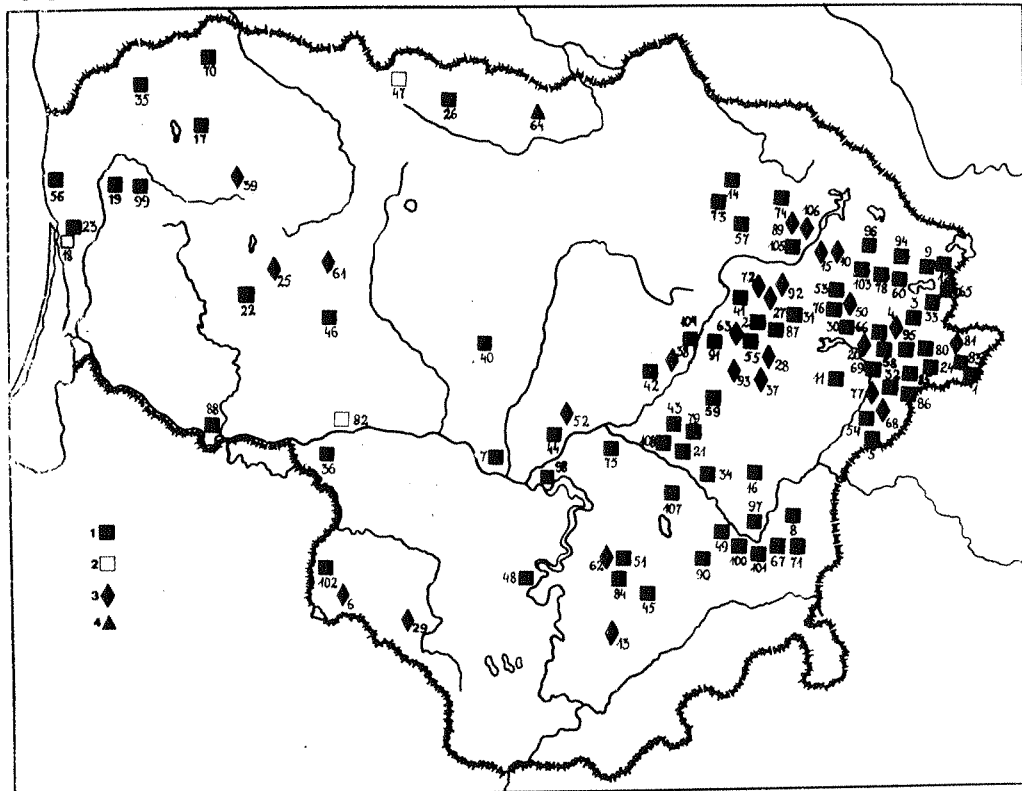
0213554206422642320110350134405212125445601051123316404356455333
1798053320784242165834268506269061058857374347199324990411123567

386	111	1	1	1	1			1	1
073	1	11		1					11
343		1 11		1 11		1		1 11	1
247		11		1 111		1			1
439		11	1	1 11				1	
114	1 11	11	1 1		1				1
038	1 1 11		1 1		1 1				1
064	1 11		1 1		1 1 1			1	11
276	1 1		1 1 1		1				11 1
294	1 11		1 1 1		11				1
249	1 1		1		11		1		1
028	1 11	1	1		11 11				1
332	1 11		1 1		1 11				1
223	1 1 1		11 1		11 11		1	1 1 1	
090	11 111		111		1 11		11	1 1	
186	1 11		11		11 11		11		
195	1 11	1 1 1	1 1		1 1		1	1	
240	1 1 11 1 1		1					1111	1 1
326	1 11 11 1 1						1 1111		
403	1 111 1		1			11		1 1 11	
220	1 11111 1		1 1 1		1 1			11	
387	1		1		1111			1111	
298		1			1		1	1 11 11 1	
129	11 1 1 11		1 11				1	111	
097	11 1 1 11						1111		11
393	111 1 111		11				1	11 11	
092	111 1 1		11					1 1 1	
135	111 11 1 1	1	1 1 111						1
174	1 1		1 1 1					11	1
392	1 11		1					11	11
172	1 11							111	11
056	1 1		1 1					1 1	111
446	1		1				1 11	11	111
417	1	1 1 1			1 11		1 1		1
418	1	1 1		1	111		11		1
140	11 1	1 1		11		1		1	1
050	1 11 1	1 1		1	11			1	1
214	11 111 1 1	1 1	1	1			1	111	
444	111 1 1 1	1 1	1	1 1 1			1	1	1
305		1 1 1 1							
310		1							
085		1							1
103		1						1	
224		1 1		11 1	1			1 1	1
106		1		11					
335	1	1		1					
347				1				1 1	
127							1		

LIETUVOS PILIAKALNIŲ SĄRAŠO PAPILDYMAS

1975 m. pasirodęs "Lietuvos TSR archeologijos atlaso" 2-as tomas suregistravo visus iki 1973 m. žinomus piliakalnius. Tuomet jų pasirodė esą 855. Pagal numeraciją nurodyta 860 piliakalnių bei vienas nenumeruotas objektas (P. 189. Našloniškis), kuris, 1985 m. jį pakartotinai žvalgant, pasirodė esąs ne piliakalnis, o neįtvirtinta gyvenvietė, įrengta ežero saloje (*Zabie-la G.* 1985 metų MMT žvalgomosios ar-
193 pav. Priede aprašytų piliakalnių išsidėstymas: 1 - tikrieji, 2 - sunaikintieji, 3 - spėjamieji, 4 - sunaikinti, neiškūs (piliakalnių numeracija pagal tekstą).

cheologinės ekspedicijos Utenos rajone ataskaita // LII. Nr. 1376. P. 204-206). Dėl nenuoseklios numeracijos atlase yra piliakalniai, pažymėti numeriais 177a (P. 58. Flerijoniškė) bei 319 a (P. 85. Kiršoniai), tačiau praleisti numeriai 205 (P. 63), 280 (P. 77), 340 (P. 88), 357 (P. 92), 433 (P. 107), 581 (P. 136), 759 (P. 170). Nuo 1973 m. iki 1993 m. buvo surasti 108 nauji piliakalniai (vidutiniškai po 3-6 piliakalnius į metus) (193 pav.). Tik nedidelė jų dalis buvo žinomi iš anksčiau, tačiau dėl įvairių priežasčių neįtraukti į atlasą. Duomenys apie naujus

piliakalnius išblaškyti po įvairius leidinius, dažnai ir išvis niekur neskelbti. Ne visi šie piliakalniai deramai saugomi kaip archeologijos paminklai. Suvestinis naujų piliakalnių sąrašas padės geriau juos pažinti ir išsaugoti, nors nemaža dalis šių piliakalnių yra ankstesni nei II tūkstantmečio pradžios.

Piliakalnių aprašymai parengti pagal atlaso sudarymo principus, panaudojant minimalius sutrumpinimus. Papildomai pateikti duomenys apie piliakalnio situaciją, chronologiją, išaiškinimo metus, piliakalnį išaiškinusį asmenį bei papėdės gyvenviečių plotą. Kai paskirų žvalgomųjų ekspedicijų metu piliakalnį parodę asmenys neįvardinti, nurodomi tik žvalgymo metai ir žvalgomosios ekspedicijos vadovas. Pateikiami tik svarbiausi (pirmas paminėjimas, platesni aprašymai) šaltiniai ir literatūra apie kiekvieną iš piliakalnių. Gyvenamųjų vietovių pavadinimai sutikslinti pagal "Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyną" (V., 1976. T. 2), apylinkės ir įstaigų pavadinimai nurodomi tokie, kokie jie buvo 1994 m. sausio 1 d.

Į sąrašą liko neįtraukta mažiausiai kelios vietos, kur žinoma esant piliakalnius, tačiau apie juos nėra išsamesnių duomenų. Kasmet Lietuvoje vis dar surandama po 2-3 naujus piliakalnius. Visa tai bus medžiaga naujiems Lietuvos piliakalnių sąvadams bei sąrašams.

Duomenys apie piliakalnius papildyti 1994 m. vykdytais žvalgymais bei tyrimais, pasirodžiusiais aprašymais. Jau įteikus knygą spaudai, pasirodė B. Dakanio straipsnis, kuriame aprašyti 62 piliakalniai, tarp jų ir 3, neminimi šiame sąrašė (*Dakanis B.* Mažai žinomi Lietuvos piliakalniai // Kultūros paminklai. V., 1994. T. 1. P. 35-60).

1. **ADUTIŠKIS**, Švenčionių raj., Adutiškio apyl.

Piliakalnis yra 160 m į Š nuo Adutiškio bažnyčios, 130 m PV nuo tilto per Kamajų

upę, Kamajų upės dešiniajame krante, Adutiškio miestelio centre.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 12-15 m aukščio šlaitais kalvoje, iš PV, V ir ŠV juosiamoje Kamajų, iš Š - į Kamajų įtekančio bevardžio upeliuko. Aikštelė ovali, pailga PR-ŠV kryptimi, 70x30 m dydžio. Jos PR pakraštyje buvo supiltas dabar labai nuskleistas, išsiskiriantis nežymiu pakilimu pylimas. Aikštelėje yra apie 50 cm storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta lygiu paviršiumi ir brūkšniuota keramika. PR pakraštyje ties pylimu buvo randama akmenų grindinių.

P ir PV piliakalnio papėdėse apie 2,3 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Iki 1 m storio kultūriniame sluoksnyje rasta lipdytos lygiu paviršiumi ir žiestos keramikos. Piliakalnį labai apardė ant jo stovėjęs dvaras, arimai.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pr. Kr. antrąja puse - II tūkstantmečio pradžia. Jį 1993 m. surado A. Girininkas.

Š. LII. Nr. 2199. P.5-7, 24-25, 35-37.

L. *Girininkas A., Semėnas V.* Našlės žemės senovė. 1. Nauji piliakalniai // Žvaigždė (Švenčionys). 1993. 07. 28. Nr. 57 (6176). P. 3; *Semėnas V.* Nauji archeologiniai paminklai Švenčionių ir Ignalinos rajonuose // Baltų archeologija. 1994. Rugsjūtis. Nr. 2. P. 5.

R. NLVKIM, neinventorinti.

2. **ANTAKŠČIAI**, Molėtų raj., Alantos apyl.

Piliakalnis II yra 1,8 km į ŠR nuo Antakščių piliakalnio I, 1,8 km į Š nuo kelio Alanta-Utena, 1 km į R nuo Lūkšto ežero R kranto, Vastapos upelio dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 10-14 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė sunkiai išsiskiria, ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, 50x35 m dydžio, nuolaidėjanti į ŠR, be kultūrinio sluoksnio.

ŠV ir V papėdėje apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Iki 1 m storio kultū-

riniame sluoksnyje rasta lipdytos brūkšniuotos ir lygiu paviršiumi keramikos.

Piliakalnį XX a. 7-ajame dešimtmeityje labai apardė melioracija. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse.

1991 m. žvalgė PMC (A. Strazdas).
Š. LII. Nr. 2329. P. 8.
R. NLVKIM, neinventorinti.

3. AŽUBALIS (Bajorai), Ignalinos raj., Vidiškių apyl.

Piliakalnis yra 1,3 km į V nuo geležinkelio Vilnius-Daugpilis, Ignalinos miškų ūkio Ignalinos girininkijos 6 kv. ŠV dalyje, Galų durpyno P pakraštyje.

Piliakalnis įrengtas aukštumos V pakraštyje, iš Š ir V juosiamas pelkių, iš PV, P ir R - daubų. Šlaitai lėkštoki, 10-15 m aukščio, viršuje dirbtinai pastatinti. Aikštelė apvali, 20 m skersmens, kiek iškiliu viduriu. 2-4 m žemiau aikštelės visuose piliakalnio šlaituose yra griovys ir už jo supiltas 1 m aukščio nuo griovio ir 2-4 m aukščio nuo išorės pylimas.

V, PV, P ir PR papėdėse apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Kultūrinio sluoksnio storis iki 50 cm.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu.
1985 m. žvalgė PMC (J. Balčiūnas).
Š. PMC. F.7. A. 1. Nr. 736. P. 8-9.

4. AŽUŠILĖ, Ignalinos raj., Ignalinos apyl.

Piliakalnis yra 1,35 km į P nuo Ažušilės pilkapių, 850 m į ŠR nuo Žiezulio ežero ŠR kranto, 70 m į P nuo kelio Ažušilė-Poviliškė.

Piliakalnis įrengtas atskiroje kūgio formos 15-120 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje. Aikštelė sunkiai išsiskiria, ovalo formos, pailga PV-ŠR kryptimi, 20x10 m dydžio, aukštesne PV dalimi.

1989 m. LII (vad. R. Jarockis) ŠR aikštelės dalyje ištyrė 25 m² plotą, kultūrinio sluoksnio nerado. Anksčiau

ariant piliakalnį, buvo išverčiama juoda žemė, puodų šukių.

R papėdėje rasta lipdyta brūkšniuota šukė. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1989 m. nurodė V. Musteikis.

Š. LII. Nr. 1624.

L. *Girininkas A., Jarockis R., Zabie-la G.* Nauji archeologijos paminklai Rytų Lietuvoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 191-192; *Žvirblis A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1989 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1989. V., 1990. P. 161.

R. NLVKIM, neinventorinti.

5. BALIULIAI, Švenčionių raj., Pabradės apyl.

Piliakalnis yra 500 m į PV nuo kelio Pabradė-Švenčionys pervažos per geležinkelį Pabradė-Didžiasalis, Pažeimėnės girininkijos Zalavo miško 108 kv. V dalyje, Meros upės dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulio į Meros slėnį aukštesniajame gale. Šlaitai statūs, 7-8 m aukščio. Aikštelė ovali, pailga PV-ŠR kryptimi, 27x25 m dydžio, kiek žemėjanti į V pusę. Š, R ir P jos pakraščiuose supiltas 70 m ilgio, iki 3 m aukščio pylimas. Š ir P pašlaitėse iškastas 100 m ilgio ir 10 m pločio viršuje, 1,5 m gylio griovys, už kurio supiltas iki 1,5 m aukščio gerokai nuskleistas pylimas. Už šio pylimo yra antro užskleisto griovio pėdsakai. P pašlaitėje griovys ir pylimas pavirtę iki 10 m ploto terasėle. Aikštelėje yra iki 20 cm storio kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnio V dalį nuplovė Mera, aikštelėje XIX-XX a. buvo įrengtos sentikių kapinės.

P piliakalnio papėdėje, daugiausia lėkštoje kalvelėje, apie 1,5 ha plote yra papėdės gyvenvietė. 35 cm storio jos kultūriname sluoksnyje rasta geležies šlako.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1988 m. nurodė E. Čepulis.

1988 m. žvalgė PMC.
Š. LII. Nr. 1698. P. 8-9.

6. BAMBINIAI (Vaitkabalčiai), Vilkaviškio raj., Vištyčio apyl.

Piliakalnis, vadinamas Grybkalniu, yra 1,6 km į PV nuo Gražiškių miestelio centro, 1,1 km į V nuo kelio Gražiškiai-Grumžiniai.

Piliakalnis įrengtas masyvioje apie 10 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje, juosiamoje pelkių. Tik iš P pusės, kur šlaitai žemesni, prie kalvos prieina laukai. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 150x100 m dydžio. Š piliakalnio šlaite yra plonas kultūrinis sluoksnis su apdegusiais akmenimis.

PR aikštelės pakraštį apardė trianguliacijos bokštas, ŠV - XIX-XX a. kaimo kapinės.

Piliakalnio chronologija neaiški.

1972 m. žvalgė PMC (V. Daugudis), 1983 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 77 (VAK).
P. 227; LII. Nr. 322. P. 49.

7. BERNATONIAI, Kauno raj., Raudondvario apyl.

Piliakalnis yra 1,5 km į R nuo kelio Raudondvaris-Biliūnai, 300 m į V nuo Nevėžio upės dešiniojo kranto, Kauno miškų ūkio Raudondvario girininkijos 175 kv. ŠV dalyje, Bajoriškės ir Ginio (?) upelių santakoje.

Piliakalnis įrengtas stačiais 36-38 m aukščio šlaitais kranto kyšulyje. Aikštelė trikampė, pailga R-V kryptimi, 35 m ilgio, 30 m pločio V dalyje, žemėjanti į R pusę. V jos pakraštyje supiltas 30 m ilgio, 20 m pločio ties pagrindu, 3,3 m aukščio nuo aikštelės, 4,5 m aukščio iš išorės pylimas, už kurio yra dabar jau užslinkęs 1,5 m gylio griovys. Pylimas apardytas Bernatonių dvaro mūrinės rūkyklos, duobių.

Piliakalnis yra datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jame lokalizuojama 1369 m. kryžiuočių sudeginta Kęstučio

pilis Beieren. Piliakalnį 1975 m. surado J. Ramanauskas.

1976 m. žvalgė LII, 1982 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 511. P. 19-20; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 464. P. 4-5.

L. *Makarevičius A.* Piliakalnis ieško savo istorijos // Mokslas ir gyvenimas. 1978. Nr. 2. P. 44-45.

8. BEZDONYS, Vilniaus raj., Bezdonių apyl.

Piliakalnis yra 1,5 km į PV nuo Bezdonių kaimo, apie 1 km į PV nuo Bezdonėlės upelio kairiojo kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvelėje, buvusioje tarp pelkių. Aikštelė neišsiskiria, šlaitai nuolaidūs, kultūrinio sluoksnio nepastebėta. Pašlaitėje rasta geležies gargažių.

Kalvelė labai apardyta arimų ir melioracijos.

Piliakalnio chronologija neaiški.

1973 m. žvalgė LII (A. Tautavičius).
Š. LII. Nr. 376. P. 19.

9. BIELKAUČIZNA, Zarasų raj., Zarasų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Batarėja, yra 1,6 km į PR nuo kelio Zarasai - Biržiūnai, 1 km į ŠV nuo Samavo ežero Š kranto, 550 m į PV nuo Apiričio ežero PV kranto, Zarasų girininkijos Gražutės miško 64 kv. ŠR dalyje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 17 m aukščio viršutinėje dalyje dirbtinai pastatintais šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, 30x20 m dydžio, aukštesniu ŠR galu. 3-4 m žemiau aikštelės visuose šlaituose (išskyrus ŠR) iškastas griovys, už kurio supiltas 130 m ilgio, iki 1,6 m aukščio pylimas. Š šlaite už šio pylimo iškastas 15 m ilgio antras griovys, už kurio supiltas antras 0,4 m aukščio pylimas, kurio išorinis 1,2 m aukščio šlaitas leidžiasi į trečią 0,6 m gylio griovį.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jis žinomas nuo XIX a. pabaigos, buvo skiriamas Pakeršinės kaimui.

1973 m. žvalgė LII (A. Tautavičius).

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 70 (VAK). P. 199-204 (Pakeršinė); LII. Nr. 376. P. 23.

L. *Tarasenka P.* Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 200 (Pakeršinė); *Nemanis J.* Zarasų rajono archeologijos paminklų sąrašas. Zarasai, 1982. P. 66. *Nemanis J.* Zarasų rajono kultūros paveldas. Zarasai, 1994. P. 7. *Покровский Ф. В.* Археологическая карта Ковенской губернии. Вильно, 1899. С. 37.

10. **BIKŪNAI**, Utenos raj., Sudeikių apyl.

Piliakalnis II, vadinamas Kapų kalnu, yra 2,4 km į ŠV nuo Bikūnų piliakalnio I, 500 m į V nuo kelio Sudeikiai-Dusetos, 400 m į R nuo Molinio ežero R kranto, į P nuo kelio Bikūnai-Armališkės.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 12 m aukščio šlaitais kalvoje. Ne didesnę negu 30 m skersmens aikštelę XX a. pradžioje sunaikino karjeras. Išliko tik žemesnis 15x8 m dydžio š kalvos galas ir šlaitai. Aikštelėje buvo XV-XVII a. senkapis.

Piliakalnio chronologija neaiški.

1948 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1970 m. ir 1977 m. žvalgė LII, 1985 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 3. P. 4-5; Nr. 302. P. 129; Nr. 548. P. 60-61; Nr. 1376. P. 47-49.

L. *Zabiela G.* Dar kartą apie piliakalnių // Utenis (Utena). 1990.10.30.

11. **BUDRIAI**, Švenčionių raj., Kaltanėnų apyl.

Piliakalnis yra 650 m į V nuo Peršokšnos upelio ištakos iš Peršokšnų ežero, 400 m į P nuo Labanoro (Dumblės) upelio ištakos iš Peršokšnų ežero, Prūdiškių girininkijos 3 kv. P dalyje.

Piliakalnis įrengtas ilgos stačiais iki 20 m aukščio šoniniais ir nuolaidesniais bei žemesniais galiniais šlaitais kalvos viršuje. Aikštelė ovali, orientuota Š-P kryptimi, 45x15 m dydžio, nuolaidėjanti į PV pusę. Š ir P šlaituose, 2,5-3 m žemiau aikštelės, yra 15 m pločio terasėlės. Š šlaite, 4 m žemiau aikštelės, yra didelė natūrali terasa su į išorę nuolaidėjančiu pakraščiu.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1972 m. surado L. Ryliškis.

1973 m. žvalgė LII, 1979 m. ir 1987 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 376. P. 10-11; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 329. P. 5-6; Nr. 691. P. 16-17.

L. *Ryliskis L.* Peršokšnos ežero piliakalnis // Žvaigždė (Švenčionys). 1972.12.02.

12. **ČEBERAKAI**, Ignalinos raj., Dūkšto apyl.

Piliakalnis yra 1,05 km į PV nuo Čeberakų kaimo, 550 m į ŠV nuo Pasamanės ežero Š kranto, Gaidės meistrijos miško 197 kv. centrinėje dalyje.

Piliakalnis įrengtas didelės kalvos Š, aukščiausioje, dalyje. Šlaitai statūs, iki 11 m aukščio, viršutinėje iki 6 m aukščio dalyje dirbtinai pastatinti. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 60x20 m dydžio. Joje yra daugiau nei 30 cm storio kultūrinis sluoksnis su perdegusiais akmenimis. Aikštelės P pakraštyje supiltas 10 m pločio ties pagrindų, 0,5 aukščio pylimas. 1 m žemiau jo, šlaite, yra 10 m pločio terasa, kiek nuolaidėjanti į P. 1,5 m žemiau jos yra užskleisto griovio liekanos ir už jų antras 6 m pločio ties pagrindų bei 0,3 aukščio nuo griovio pylimas, kurio išorinis 2 m aukščio šlaitas pereina į kalvos šlaitą. Š piliakalnio šlaite, 2 m žemiau aikštelės, iškastas 2 m pločio griovys, už kurio supiltas 4 m pločio ties pagrindų, 0,2 aukščio nuo griovio pylimas. Išorinis pylimo šlaitas 2 m aukščio, leidžiasi į antrą 1 m pločio dugne griovį,

už kurio kyla antras 5 m pločio ties pagrindų bei 0,5 m aukščio pylimas. Jo išorinis apie 1,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 12 m pločio terasą.

Piliakalnis apardytas ankstesnių arimų metu, pylimai nuskleisti, grioviai užlyginti.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1909 m. aprašė J. Žiogas. 1990 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 1717. P. 3-5.

L. *Žiogas J.* Archeologiškai tyrinėjimai Gaidės apylinkėse // Lietuvių tauta. V., 1909. T. 1. P. 326-327; *Zabiela G.* Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomieji tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 115-116.

13. **DAUGAI**, Alytaus raj., Daugų apyl.

Piliakalnis yra 1,4 km į V nuo kelio Daugai - Pivašiūnai, 1,3 km į Š nuo Gilušio ežero Š kranto, Neveiglo ežero R krante.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 6-15 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė apvali, 25 m skersmens. Š kalvos šlaite, 5 m žemiau aikštelės, yra terasa.

Piliakalnis apardytas žvyruobės, bulviarūsių bei jį ariant.

Chronologija neaiški.

Piliakalnį 1989 m. surado V Mačionis.

1989 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1762. P. 25-26.

14. **ELNIŠKIAI**, Kupiškio raj., Alizavos apyl.

Piliakalnis yra 1,9 km į P nuo Vainiūniškio gyvenvietės, 150 m į V nuo Lėvens dešiniojo kranto ir santakos su bevardžiu upeliu, 50 m į R nuo kelio Vainiūniškis-Viežgai.

Piliakalnis įrengtas aukštumos pakraštyje. Šlaitai į Lėvens slėnį 3-7 m aukščio. Aikštelė pusiau ovali, pailga PV-ŠR kryptimi, 35x20 m dydžio. PV, V ir ŠV jos pakraščiuose supiltas 2,5 m pločio ties pagrindų, 1 m aukščio pylimas. 1981 m. LII (vad. A. Varnas) aikštelės PV

dalyje ištyrė 48 m² plotą, rado I tūkstantmečio pr. Kr. antrosios pusės iki 70 cm storio kultūrinį sluoksnį su perdegusiais akmenimis, gyvulių kaulais, lipdyta lygiu paviršiumi keramika, akmeninio kirvio fragmentu, kiaušinio formos degto molio dirbiniais.

Piliakalnį apardė aikštelėje įrengtos XVIII-XX a. kaimo kapinės. Jis surastas tyrinėjimų metu.

Š. LII. Nr. 812.

L. *Varnas A.* Paketurių ir Elniškių kapinynai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais. V., 1982. P. 111-112.

R. NLVKIM. AR 644:1-15.

15. **GALIEŠIONYS**, Utenos raj., Užpalių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Kaparaisčiu, Kepurkalniu, yra 650 m į ŠV nuo Galiešionių kaimo centro, 50 m į ŠR nuo Karčiupio upelio dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje 5 m aukščio (V pusėje - 2 m aukščio) stačiais šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga PR-ŠV kryptimi, 30x10 m dydžio. P šlaite, 4 m žemiau aikštelės, yra 5 m pločio terasa.

Aikštelę labai suardė arimai bei karjerai, ji geriau išlikusi tik V dalyje.

Piliakalnio chronologija neaiški.

1970 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1977 m. žvalgė LII, 1985 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 63 (VAK). P. 53-54, 56, 59; LII. Nr. 302. P. 134; Nr. 548. P. 65; Nr. 1376. P. 92-94.

L. *Zabiela G.* Dar kartą apie piliakalnių // Utenis (Utena). 1990.10.30.

16. **GAUKELIŠKĖS**, Vilniaus raj., Paberžės apyl.

Piliakalnis, vadinamas Pilata arba Pilaškučiais, yra 1 km nuo R nuo Vilniškių ežero R kranto, apie 300 m į Š nuo kelio Paberžė-Dubingiai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 10-12 m aukščio šlaitais, 300 m ilgio

kalvoje, pailgoje Š-P kryptimi. Aikštelė 2-10 m pločio, jos V gale yra iki 2,5 m aukščio (iš R pusės) pakilimas, primenantis nuskleistą pylimą.

Piliakalnio Š pusė nuplauta upelio, aikštelė apardyta arimų.

Chronologija neaiški.

1973 m. žvalgė LII (V. Daugudis).

L. Daugudis V. Nugarmėjęs į pelkę // Švyturys. 1973. Nr. 16 (592). P. 30.

17. **GEGRĖNAI**, Plungės raj., Žemaičių Kalvarijos apyl.

Piliakalnis II yra į P nuo Gegrėnų piliakalnio I ir senkapio II, 200 m į P nuo kelio Medsėdžiai-Žemaičių Kalvarija, 100 m į PR nuo Gegrėnų senkapio I, Varduvo dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas didelėje, apie 200 m ilgio Š-P kryptimi, pailgoje stačiais šlaitais 10-15 m aukščio kalvoje, iš R, P ir Š juosiamoje bevardžio upelio. Aikštelė trikampė, pailga ŠR-PV kryptimi, 120 m ilgio ir 100 m pločio PV dalyje. Aikštelės PV pakraštyje supiltas dabar smarkiai nuskleistas pylimas, ŠR šlaito viršutinėje dalyje yra terasa.

PV piliakalnio papėdėje, kitapus bevardžio upelio, apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Joje rasta lipdytos keramikos, apdegusių akmenų.

Piliakalnis apgadintas erozijos.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1984 m. surado B. Dakanis.

Š. B. Dakanio duomenys.

R. NLVKIM, neinventorinti.

18. **GIBIŠIAI**, Klaipėdos miestas

Piliakalnis buvo 1 km į PV nuo Laistų piliakalnio, 500 m į PR nuo Žardės vakarinės neįtvirtintos gyvenvietės, Smeltelės upės kairiajame krante.

Piliakalnis buvo įrengtas neaukštoje kalvoje. Aikštelės R pusėje buvęs pylimas. Detalesnių duomenų apie piliakalnio dydį ir įtvirtinimus nėra. Piliakalnis sunaikintas XX a. 7-ajame dešimtmetyje.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia.

Š. J. Genio duomenys.

L. Crome H. Verzeichnis der Vehranlagen Ostpreußens // Prussia. 1939. Band 32. Teil II. S. 213; Gisevius Z. Farbige Zeichnungen der Leidnischen Schloßberge und Opferplätze in einem Teile des Tilsiten und Ragniter Kreises und der Nachbarkreise in 2 Heften von Eduard Gizevius // Besitze der Altertums-Gesellschaft Prussia. Tilsit, 1849. Heft 2. Bl. 11. Nr. 11; Hollac E. Erläuterungen zur Vorgeschichtlichen Übersichtskart von Ostpreußen. Glogau-Berlin, 1908. S. 41; Tarasenko P. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 113; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1975. T. 2. P. 63 (sutapatinamas su Laistų piliakalniu).

19. **GINTARAI**, Kretingos raj., Kartenos apyl.

Piliakalnis, vadinamas Vyšnių kalnu, yra 1,5 km į Š nuo plento Kretinga-Plungė, 1,2 km į P nuo Martynaičių piliakalnio, 1 km į R nuo Minijos upės kairiojo kranto, 300 m į R nuo Gintarų senkapio.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulio P pakraštyje (194 pav.). Šlaitai gana nuolaidūs, iki 20 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga Š-P kryptimi, 60 m ilgio, 50 m pločio Š gale. Čia jos pakraštyje supiltas 50 m ilgio, 19 m pločio ties pagrindu, 0,5 aukščio pylimas, už kurio iškastas dabar jau užslinkęs griovys. 30 m į Š nuo pirmojo pylimo buvo antras pylimas, kurio išliko tik iš akmenų krautas pagrindas. 1977 m. ir 1987 m. Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Kretingos skyrius (vad. I. Jablonskis) padarė pylimo pjūvį ir ištyrė dalį aikštelės - viso 60 m². Pylime rasti akmenų kroviniai, degėsiai, aikštelėje - XVI-XVIII a. čia stovėjusio dvaro liekanos.

Piliakalnis labai apardytas viduramžių dvaro ir ilgalaikio žemės dirbimo.

194 pav. Gintarų piliakalnis

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu - II tūkstantmečio pradžia. Jį 1977 m. surado I. Jablonskis.

Š. LII. Nr. 1360. P. 7-15.

L. Jablonskis I. Kartenos apylinkės paminklų tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 185; Jablonskis I. Senosios Kartenos mįslė // Švyturys (Kretinga). 1977.12.06. Tautavičius A. Archeologijos paminklų tyrinėjimai 1977 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1977. V., 1978. P. 187; Kazakevičius V. Archeologinių paminklų tyrimai Lietuvoje 1987 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1987. V., 1988. P. 196.

R. Kretingos kraštotyros muziejus, neinventorinti.

20. **GINUČIAI**, Ignalinos raj., Linkmenų apyl.

Piliakalnis II, vadinamas Pilale, yra 1,8 km į R nuo Ginučių piliakalnio I, 400 m į PR nuo Ginučių pilkapyno II, 400 m į Š nuo Aseko ežero Š kranto.

Pilale vadinama iki 10 m aukščio stačiais šlaitais (kiek nuolaidesni ŠV ir PR šlaitai) atskirta smėlinga kalva. Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, 35x12 m dydžio, kiek iškiliu viduriu.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1990 m. nurodė A. Gorodeckas.

1990 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 1717. P. 5-6.

21. **GREBLIAUČIZNA** (Peklynė), Širvintų raj., Gelvonų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Barsukynės Kalnu, yra 450 m į Š nuo kelio Čiobiškis-Musninkai, 200 m į V nuo Grebliaučiznos (Peklynės) kaimo PV pakraščio, Musės upės kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 8 m aukščio šlaitais kalvoje - buvusiam

kranto kyšulyje į Musės slėnį. Aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, pailga Š-P kryptimi, 65x40 m dydžio. P jos gale (čia šlaitas mažiausiai status) supiltas 20 m pločio ties pagrindu, 0,5 m aukščio pylimas.

Aikštelėje yra plonas kultūrinis sluoksnis, rasta lipdytos keramikos šukė, perdegusių akmenų.

ŠR piliakalnio papėdėje apie 0,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Joje rasta lipdytos keramikos šukių.

Piliakalnis labai apardytas ariant, pylimas išskleistas.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse.

1983 m. žvalgė PMC (J. Balčiūnas).

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 65 (VAK). P. 268; F. 7. A. 1. Nr. 635. P. 16-17.

R. NLYKIM, neinventorinti.

22. GŪVAINIAI, Šilalės raj., Šilalės apyl.

Piliakalnis, vadinamas Pile, yra apie 0,2 km į Š nuo Jūros ir Geniotalio upelio santakos, Jūros kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas stačiašlaitčiame 6-10 m aukščio šlaitais aukštumos iškyšulyje. Aikštelė ovali, 62 m ilgio ŠV - PR kryptimi bei 35 m pločio. Š-ŠR pusėse aikštelę nuo gretimų laukų skiria natūralus griovys. PR piliakalnio papėdėje, raguvos dugne, yra akmuo su "velnio pėda".

Š piliakalnio šlaitų nuplovė Jūra, ŠV apardė bunkerio duobė.

Chronologija neaiški. Piliakalnį 1975 m. surado V. Statkevičius.

1977 m. ir 1994 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 499. P. 18; Nr. 919. P. 74-75; Nr. 2358. P. 6.

23. JAKAI (Sudmantai), Klaipėdos raj., Sendvario apyl.

Piliakalnis yra 1,15 km į Š nuo austrados Kaunas - Klaipėda Š pakraščio,

950 m į PR nuo kelio Jokūbavas-Klemiškė, 450 m į P nuo Smeltelės upelio kairiojo kranto.

Piliakalnis įrengtas lygioje vietoje. Aikštelė apvali, 45 m skersmens. Ją ratu juosia iki 0,6 m aukščio, 17-20 m pločio ties pagrindu pylimas, kurio viršuje pastebėta didelių akmenų, išsidėsčiusių apie 70 m skersmens ratu. Pylimo išorinio šlaito papėdės perimetras apie 105 m. P aikštelės pakraštyje pylime yra įdubimas, rodantis čia buvusį įėjimą.

1993 m. Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejus (vad. R. Banytė) įvairiose piliakalnio vietose iškasė 8 šurfus, iš viso 19,25 m² ploto. Po pylimu rastas iki 10 cm storio kultūrinis sluoksnis, aptikta stulpaviečių, paskirų degusių, akmenų, molio tinko fragmentų, lipdytos keramikos šukių. Aikštelėje kultūrinis sluoksnis beveik neišlikęs.

Piliakalnį labai suardė arimai.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia (?). Jį 1993 m. surado V. Tamošiūnas.

Š. Königlische Preussische Landesaufnahme 1910. Herausgeben 1912. Kreis Memel, Plichen, ("Alte Schanze"); LII. Nr. 2179.

L. Banytė R., *Žulkus V. Jakų*, Klaipėdos raj., pylimų žvalgomieji archeologiniai kasinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. V., 1994. P. 39-43; *Asadauskas A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1993 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1993. V., 1994. P. 244.

R. Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, neinventorinti.

24. JAKAVIŠKIAI, Ignalinos raj., Mielagėnų apyl.

Piliakalnis yra 1,9 km į Š nuo kelio Ceikiniai-Mielagėnai, 200 m į ŠR nuo kelio Čebatoriai-Dalgedos.

195 pav. Jakaviškių piliakalnis

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 9 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje (195 pav.). Aikštelė ovali, pailga R-V kryptimi, 50x25 m dydžio.

V piliakalnio papėdėje apie 0,2 ha plote yra iki 10 cm storio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Piliakalnis labai apardytas ariant.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1988 m. surado V. Mus-teikis.

1988 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1516. P. 11.

L. Zabiela G. Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 204.

25. JAUNODAVA (Gardiškė), Šilalės raj., Kaltinėnų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Pile, yra apie 1 km į V nuo kelio Kaltinėnai-Varniai, ties Gardiškės kaimo Š ir Severėnų kaimo V riba.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 6-15 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, apie 30x25 m skersmens.

Piliakalnio P dalį 1937-1938 m. nukasė žvyruobė. Aikštelė apardyta arimų, bulviarūšių bei čia buvusių kapinių. Chronologija neaiški.

Piliakalnį 1976 m. surado V. Statkevičius.

1977 m. ir 1994 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 499. P. 6; Nr. 920. P. 20-21; Nr. 2358. P. 7-8.

26. KALNELIS (Sidabrė), Joniškio raj., Pociūnų apyl.

Piliakalnis II yra 500 m į Š nuo Kalnelio (Sidabrės) piliakalnio I, 500 m į ŠV nuo Sidabros upelio dešiniojo kranto, 200 m į Š nuo kelio Joniškis-Žagarė.

Piliakalnis įrengtas atskiroje statokais 4-6 aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 70x45 m dydžio. P papėdėje buvo 4 m pločio viršuje,

1 m gylis griovys, dabar visiškai užslinkęs.

Į Š nuo piliakalnio, už 1 m gylis užslinkusio griovio, iki 3 m aukščio nuolaidžiais šlaitais kalvelėje yra papilys. Papilio aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 130x40 m dydžio.

Į P ir R nuo piliakalnio apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. 1990 m. LII (vad. A. Merkevičius) piliakalnio P papėdėje padarė užslinkusio griovio pjūvį (20 m² plotas), papėdės gyvenvietėje ištyrė bendrą 70 m² plotą, rado iki 90 cm storio kultūrinį sluoksnį su grublėta ir žiesta keramika, geležiniais peiliais, yla, pentinu, plaktuku.

Piliakalnį labai apardė ant jo 1526 m. pastatyta bažnyčia ir aplink ją atidarytos kapinės. Kapinės veikia ir dabar, užima taip pat ir papilį.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio viduriu - XIII a. Jis surastas tyrinėjimų metu, anksčiau buvo laikomas alkakalniu.

Š. Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius. F 152-4. P. 99-100 (laikomas alkakalniu); LII. Nr. 1707. P. 3-4, 14-22.

L. Šliavas J. Kai kurie Jonišio rajono archeologiniai paminklai // Kraštotyra. V., 1969. P. 95 (laikomas alkakalniu); Janulytė E. Po žeme palaidota praeitis // Sidabrė (Joniskis). 1990.07.24; Merkevičius A. Kur stovėjo Sidabrės pilis // Sidabrė (Joniskis). 1991.08.17; Merkevičius A. Kalnelio archeologijos paminklai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 54-55; Asadauskas A. Archeologinių paminklų tyrimai Lietuvoje 1990 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1990. V., 1992. P. 225.

R. Jonišio kraštotyros muziejus, neinventorinti.

27. **KALVELIAI**, Anykščių raj., Skiemonių apyl.

Piliakalnis yra 400 m į PV nuo Laimučio (Anykštos) upės kairiojo kranto,

170 m į PR nuo plento Kaunas - Zarasai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 10 m aukščio stačiais (išskyrus nuožulnesnį ŠR) šlaitais kalvoje. Aikštelė beveik keturkampė, pailga PV-ŠR kryptimi, 100x70 m dydžio.

Piliakalnį apardė karjeras.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1985 m. nurodė J. Gutauskas.

Š. Autoriaus duomenys.

L. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego. Warszawa, 1850. T. 3. S. 279.

28. **KAMASTA**, Molėtų raj., Dubingių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Bokalniu, yra 1,15 km į ŠR nuo Kulundžių piliakalnio, 2,8 km į ŠV nuo plento Molėtai-Giedraičiai, 500 m į V nuo Kamasto ežero ŠV kranto.

Piliakalniu vadinama iki 4 m aukščio, 40 m skersmens kalvelė, kurioje pastebėtas iki 10 cm storio kultūrinis sluoksnis. Aikštelė neišsiskiria. Kalvelė laikoma supilta.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1991 m. surado A. Strazdas.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. D. 1. Nr. 65 (VAK). P. 198-204; LII. Nr. 2329. P. 40; A. Strazdo duomenys.

29. **KAMPINIAI**, Marijampolės raj., Kalvarijos apyl.

Piliakalnis yra 950 m į ŠR nuo kelio Vilkaviškis-Kalvarija, 470 m į V nuo kelio Trakiškiai-Kampiniai, 350 m į ŠR nuo Kampinių kaimo kapinių.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 7 m aukščio statokais šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga PV-ŠR kryptimi, 50x20 m dydžio. Piliakalnio R, Š ir ŠV papėdėse apie 1,5 plote yra papėdės gyvenvietė.

196 pav. Kamšos piliakalnis

1994 m. piliakalnį bei papėdės gyvenvietę tyrinėjo PMC (vad. P. Tebelškis). Piliakalnyje ištirta 6 m², rasta stulpavietės liekanos. Papėdės gyvenvietėje ištirta 10 m², rastas 25-40 cm storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta lygiu paviršiumi bei gludinta keramika, molio tinko gabalėliais.

Piliakalnį labai apardė arimai.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio antrąja puse - pabaiga. Jį 1989 m. surado E. Ivanauskas.

1989 m. žvalgė LII.

Š. PMC. F.1.A.1. Nr. 75 (VAK). P. 250; LII. Nr. 1620. P. 7; Nr. 2292.

R. NLVKIM, neinventorinti.

30. **KAMŠA**, Utenos raj., Tauragnų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Barsukakalniu, yra 600 m į ŠR nuo Papirčių piliakalnio, 400 m į PV nuo kelio Tauragnai-Lamėstas.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 5 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje (196 pav.).

Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, 35x20 m dydžio, nuolaidžiančiu R kraštu. Šlaitai 2-3 m žemiau aikštelės dirbtinai pastatinti.

Š ir V piliakalnio papėdėje apie 0,8 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Iki 20 cm kultūriniame sluoksnyje rasta perdegusių akmenų, brūkšniuotos keramikos.

Piliakalnis apardytas ankstesnių arimų. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse.

1980 m. žvalgė PMC (J. Balčiūnas), 1985 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 60 (VAK). P. 85; LII. Nr. 548. P. 73; PMC. F. 1. A. 1. Nr. 387. P. 7; LII. Nr. 1376. P. 131-133.

L. Zabiela G. Dar kartą apie piliakalnius // Utenis (Utena). 1990.10.30.

R. NLVKIM, neinventorinti.

31. **KARALIŠKĖS**, Molėtų raj., Alanotos apyl.

Piliakalnis yra 600 m į R nuo Glasmino ežero PR kranto, 1,3 km į P nuo kelio

Alanta-Buržilai, Karklos upelio dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, kurio P ir V šlaitai 8-10 aukščio, R-12 m. Aikštelė trikampė, pailga ŠV-PR kryptimi, 30 m ilgio, 35 m pločio ŠV dalyje. ŠV aikštelės pakraštyje supiltas nežymaus puslankio formos 40 m ilgio, 7 m pločio ties pagrindu, 0,8 aukščio nuo aikštelės bei 1 m aukščio iš išorės pylimas. Už jo yra iki 6,5 m pločio terasa, kurios išorinis 1,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į dabar jau užlygintą iki 2 m gylio griovį.

PR ir ŠV piliakalnio papėdėse yra 1,5 ha ploto papėdės gyvenvietė. ŠR papėdėje yra šventas šaltinis, žinomas nuo XX a. pirmosios pusės.

Piliakalnis apardytas bulviarūsių ir arimų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu - II tūkstantmečio pradžia.

1994 m. piliakalnio papėdės gyvenvietę tyrinėjo LII (vad. G. Zabiela). Ištirtas 53 m² plotas, rastas iki 50 cm storio kultūrinis sluoksnis su geležinio smeigtuko fragmentu, lipdyta brūkšniuota, lygiu paviršiumi ir grublėta keramika, geležies gargažėmis, molio tinku.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F.1. A. 1. Nr. 62 (VAK). P. 142; LII. Nr. 2329. P. 42; Nr. 2306.

R. NLVKIM, neinventorinti; Molėtų krašto muziejus, neinventorinti.

32. **KAVALČIUKAI**, Švenčionių raj., Strūnaičio apyl.

Piliakalnis yra 1 km į ŠR nuo Skerdžiaus ežero Š kranto, 550 m į ŠR nuo Barškėčio ežero Š kranto, 250 m į ŠV nuo kelio Dvilonys-Šakališkė, 120 m į ŠR nuo Strūnos ir Barškėčio santakos.

Piliakalnis įrengtas atskiroje 7-9 m vidutinio statumo, viršuje kiek pastatintais šlaitais kalvoje, kurią iš PR, P ir V juosia upių slėniai, iš Š - dauba. Aikštelė trapecijos formos, užapvalin-

tais galais, pailga R-V kryptimi, 65 m ilgio, 32 m pločio V gale ir 17 m pločio R gale. Joje yra kultūrinis sluoksnis.

Visose piliakalnio papėdėse apie 2 ha plote yra papėdės gyvenvietė (taip pat ir Barškėčio dešiniajame krante). Joje rasta lipdytos brūkšniuotos ir grublėtos keramikos.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu.

1979 m. žvalgė PMC (J. Balčiūnas), 1987 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 329. P. 10-11; Nr. 691. P. 27-28.

R. NLVKIM, neinventorinti.

33. **KAZLUPIŠKĖ**, Ignalinos raj., Kazitiškio apyl.

Piliakalnis yra 1,4 km į PV nuo Gedžiūnėlių (Garšvinės) pilkapyno, 1,3 km į PV nuo Grybėnų fermų, 80 m į V nuo kelio Grybėnai-Kazlupiškė.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 15 m aukščio gana nuolaidžiais šlaitais pailgoje kalvoje, supamoje laukų. Aikštelė ovali, pailga R-V kryptimi, 60x30 m dydžio, iškiliumi viduriu. Jos pakraščiuose yra iki 30 cm storio kultūrinis sluoksnis. Rasta lipdytos brūkšniuotos ir lygiu paviršiumi keramikos.

Piliakalnis apardytas ariant.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu pr. Kr. - I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1978 m. nurodė K. Labanauskas.

1978 m. ir 1985 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 422. P. 4; Nr. 736. P. 29-30, 107-109.

R. NLVKIM, neinventorinti.

34. **KERNAVĖ** (Kriveikiškiai), Širvintų raj., Musninkų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Žvalgakalniu, yra 930 m į PV nuo kelio Dūkštos-Kernavė, 850 m į PR nuo Kernavės bažnyčios, 650 m į R nuo Nerios upės dešiniojo kranto, 500 m į PR nuo Kernavės pi-

liakalnio II, vadinamo Lizdeikos Kalnu, 50 m į Š nuo Kernavės upelio dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, kurį iš V juosia Kernavės upelio slėnis, iš P - Nerios slėnis. Šlaitai į slėnį statūs, 20-22 m aukščio. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 12x8 m dydžio. Jos Š pakraštyje supiltas 6 m ilgio, 1 m aukščio nuo aikštelės, 4 m aukščio iš išorės, 10 m pločio ties pagrindu pylimas. Aikštelėje yra storas kultūrinis sluoksnis, sudarytas iš supiltinės žemės.

1989 m. Vilniaus universitetas (vad. A. Luchtanas) padarė pylimo pjūvį - viso ištirta 15 m², rasta medinių įtvirtinimų liekanų, grublėtos ir žistos keramikos.

Piliakalnio Š papėdėje apie 0,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė su XIV-XV a. žiesta keramika.

Piliakalnio aikštelės R dalis nuslinkusi. Piliakalnį 1989 m. surado A. Luchtanas. Jis datuojamas XIV a.

Š. LII. Nr. 1659. P. 69-72.

L. *Luchtanas A.* Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje ir jos apylinkėse // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 195-196; *Žvirblis A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1989 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1989. V., 1990. P. 157.

R. Kernavės muziejus, neinventorinti.

35. **KUBILIŠKĖ** (Kulai II), Skuodo raj., Skuodo apyl.

Piliakalnis yra 1,8 km į Š nuo Puodkalnių piliakalnio, į ŠV nuo kelio Kubiliškė-Kulai II, Bartuvos ir Opalio upelio santakoje.

Piliakalnis įrengtas kranto kyšulyje. Šlaitai statūs, 8-10 m aukščio. Aikštelė trikampė, smaigaliu į PR pusę, 28 m ilgio, 35 m pločio ŠV pusėje. ŠV jos pakraštyje supiltas 35 m ilgio, 13 m pločio ties pagrindu, iki 1,5 m aukščio pasagos

formos pylimas. Už jo į ŠV yra pirmas papilys. Jo aikštelė kiek lenktos trapecijos formos, pailga ŠR-PV kryptimi, 70x15 m dydžio. ŠV papilio pakraštyje supiltas 70 m ilgio, 18 m pločio ties pagrindu, iki 1,7 m aukščio pasagos formos pylimas, už kurio yra antras papilys. Pastarasis irgi lenktos trapecijos formos, pailgas ŠR-PV kryptimi, 100x25 m dydžio. Jo ŠV pakraštyje supiltas vos žymus pylimas, už kurio iškastas 8 m pločio viršuje, 2,5 m gylio griovys.

Į ŠV nuo piliakalnio apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė.

Piliakalnio aikštelės PR dalis nuplauta upės.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1964 m. surado I. Jablonskis.

1987 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 811. P. 5-7; Nr. 1372. P. 15-16.

36. **KUKARSKĖ**, Šakių raj., Kidulių apyl.

Piliakalnis yra 1,7 km į V nuo Kidulių miestelio centro, 100 m į Š nuo kelio Kiduliai-Sudargas, Nemuno ir Šerentos santakoje.

Piliakalnis įrengtas kranto kyšulyje. Šlaitai į upių slėnius statūs, 10-20 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo trikampio formos, pailga R-V kryptimi, 50 m ilgio, 30 m pločio R pusėje. Jos R pakraštyje supiltas 35 m ilgio, 4 m aukščio nuo aikštelės, 6 m aukščio iš išorės pylimas, už kurio iškastas 35 m ilgio, 15 m pločio viršuje, iki 2 m gylio griovys. Aikštelėje yra kultūrinis sluoksnis.

Į R nuo piliakalnio yra apie 0,3 ha ploto papėdės gyvenvietė.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jame lokalizuojama 1295 m. kryžiuočių sudeginta Kimelio pilis. Piliakalnį 1978 m. surado B. Dakanis.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 423. P. 2.

L. *Dusburgietis P.* Prūsijos žemės kronika. V., 1985. P. 420; *Batūra R.* Heroika prie žilojo Nemuno // Mokslas ir gyvenimas. 1987. Nr. 3. P. 22-23.

36. **KULUNDŽIAI**, Molėtų raj. Dubingių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Zamkova gura, yra 2,8 km į ŠV nuo plento Molėtai-Giedraičiai, 1,45 km į PV nuo Kamasto ežero PV kranto, 150 m į Š nuo Kulundžių kaimo kapinių.

Zamkova gura vadinama apskrita apie 40 m skersmens statokais 3-5 m aukščio šlaitais kalvelė su iki 1,5 m gylio įdubimu viduryje.

Kalvelė apardyta duobių.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1989 m. parodė A. Černiauskas.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 2329. P. 53; A. Strazdo duomenys.

38. **LAIČIAI**, Ukmergės raj., Ukmergės apyl.

Piliakalnis yra 2,8 km į Š nuo plento Ukmergė-Petronys, 1,8 km į V nuo kelio Obeliai-Laičiai, 1,8 km į ŠR nuo Saliečių piliakalnio, Plačios pelkės R pakraštyje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje gana nuolaidžiais 4-5 m aukščio šlaitais, vos lenktais į R galais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, 100x30 m dydžio.

Į P nuo piliakalnio per pelkę Saliečių piliakalnio link 2 m gylyje ėjo 1 m pločio akmeninė kūlgrinda. Ji, melioruojant pelkes ir kasant iš jų durpes, suardyta.

Piliakalnis apardytas arimų bei žvyruobių.

Piliakalnio chronologija neaiški.

1970 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1991 m. žvalgė KPI.

Š. LII. Nr. 302. P. 106; Nr. 1918. P. 7-8.

39. **LAUKO SODA**, Telšių raj., Telšių apyl.

Piliakalnis yra 1,65 km į R nuo plento Telšiai-Žarėnai, 900 m į ŠV nuo Lauko Sodos bažnyčios.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 12 m aukščio (V šlaitas tik 4 m aukščio) šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga R-V kryptimi, 20x10 m dydžio, V šlaite, 2 m žemiau aikštelės, yra 10 m pločio terasa.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1986 m. surado G. Zabiela.

1986 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1375. P. 129-130.

40. **LENČIAI**, Kėdainių raj., Krakių apyl.

Piliakalnis yra 450 m į PV nuo tilto per Duburio upelį kelyje Vosyliškis-Mantviliškis, 300 m į PV nuo Ažitėnų fermų, Ažitės upelio dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas iki 10 m aukščio šlaitais kranto aukštumos pakraštyje. Aikštelė ovali, pailga PR-ŠV kryptimi, 70x20 m dydžio. PR jos pakraštyje supiltas pylimas ir už jo iškastas griovys.

Piliakalnį apardė čia įrengtos kapinės.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1982 m. surado A. Merkevičius.

1982 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1564. P. 34-35.

L. Apsaugojamas milžinkapis // Lietuvos aidas. 1935. 02. 07. Nr. 32 (2295).

41. **LIUDIŠKIAI**, Anykščių raj., Anykščių apyl.

Piliakalnis yra 800 m į PR nuo J. Bilūno kapo, 50 m į PV nuo plento Anykščiai-Molėtai, Girelės miške, Šaltupio upelio dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas Aruodais vadinamo kalvų masyvo aukščiausioje kalvoje. Šlaitai statūs, 7-17 m aukščio. Aikštelė ovali, pailga R-V kryptimi, 23x18 m

dydžio. R šlaite, 2 m žemiau aikštelės, yra 10 m ilgio, 5 m pločio terasa, kiek nuolaidėjanti į R. V piliakalnio papėdėje yra natūralus 20 m pločio viršuje, 2,5 m gylio griovys.

Š, R ir PR piliakalnio papėdėse apie 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Daugiau nei 40 cm storio kultūrinis sluoksnius apardytas karjero ir kelių.

1990 m. ir 1991 m. piliakalnį ir papėdės gyvenvietę tyrinėjo LII (vad. G. Zabiela). 1990 m. padarytas piliakalnio aikštelės R dalies ir šlaito pjūvis (viso 20 m² plotas), rastas iki 20 cm storio kultūrinis sluoksnius su brūkšniuota ir grublėta keramika, moliu drėbtos medinės užtvartos liekanomis, akmenų grindiniu. Terasos vietoje rastas užslinkęs 3 m pločio viršuje, 1 m gylio griovys. 1991 m. papėdės gyvenvietėje ištirtas 9 m² plotas, rastas kultūrinis sluoksnius su lipdyta lygiu paviršiumi ir brūkšniuota keramika, molinio verps-tuko fragmentas.

Piliakalnis ir papėdės gyvenvietė datuojama I tūkstantmečio pirmąja puse. Juos 1990 m. surado G. Zabiela.

Š. LII. Nr. 1710. P. 48-54; Nr. 1848. P. 57-59.

L. *Latvelienė G.* Štai jis, tikrasis Liudiškių piliakalnis! // Anykšta (Anykščiai). 1990.09.04; *Salagiris M.* Palaidotas ne ant Liudiškių piliakalnio // Tėvynės šviesa. 1990.09.28; *Zabiela G.* Liudiškių piliakalnis ir papėdės gyvenvietė // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 60-62; *Zabiela G.* Anykščių apylinkių proistorė // Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. V., 1992. P. 28; *Zabiela G.* Vorutos bylos pabaiga, arba dar kartą apie Anykščių proistorę // Anykščiai. 1994. Nr. 6. P. 3. *Asadauskas A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1990 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1990. V., 1992. P. 225; *Asadauskas A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1991 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1992. V., 1993. P. 248.

R. Anykščių muziejus, neinventorinti.

42. **LOKINĖ**, Ukmergės raj., Siesikų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Kritkalniu, yra 1 km į P nuo kelio Ukmergė-Pagiriai, 650 m į V nuo kelio Lokinė-Siesikai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje lėkštais 8 m aukščio šlaitais kalvoje, iš P, Š ir R supamoje pelkių. Kalvą labai suardė karjerai ir arimai, todėl dabar sunku nustatyti pirminę piliakalnio išvaizdą. Atrodo, kad aikštelė buvo orientuota Š-P kryptimi, apie 50x30 m dydžio. Dabar jos P pakraštyje išliko tik 6x7 m dydžio, iki 4 m aukščio piliakalnio aikštelės dalis, kurioje yra kultūrinis sluoksnius.

P ir V papėdėse apie 0,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Joje rasta grublėtos keramikos, molio tinko, geležies gar-gažių.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu.

1970 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1993 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 302. P. 107-108; Nr. 2130. P. 7-8.

L. *Tarasenka P.* Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 175; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1975. T. 2. P. 100 (piliakalniu nelaikoma).

R. Ukmergės kraštotyros muziejus, neinventorinti.

43. **MASKOLIŠKIAI**, Širvintų raj., Gelvonų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Batarėja, yra 1,7 km į ŠV nuo kelių Čiobiškis-Pašilė ir Jonava-Musninkai sankryžos, 800 m į PV nuo Sakališkių fermų, 450 m į ŠR nuo Širvintos dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kampe, kurį iš P-ŠV supa Širvintos slėnis, iš R - bevardžio upelio slėnis. Šlaitai į slėnius gana nuolaidūs, iki 15 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, pailga ŠR-PV kryptimi, 23x12 m dydžio. ŠR jos pakraštyje supiltas 2 m aukščio iš išorės pylimas, kuris labai nuskleistas į aikštelės pusę (ŠR aikštelės galas 3,5 m aukštesnis

už PV). Už pylimo iškastas 12 m pločio viršuje, 1,5 m gylio griovys.

Piliakalnis apardytas arimų ir bulviarūšių.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia.

1973 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1983 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 65 (VAK). P. 77; LII. Nr. 376. P. 9; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 635. P. 41.

44. **MAŽIEJI ŽINĖNAI**, Jonavos raj., Kulvos apyl.

Piliakalnis yra 1,9 km į P nuo Mykoliškių kaimo kapinių, 550 m į R nuo kelio Jonava-Kaunas, Neries dešiniajame krante, jos santakoje su Šlėnos upeliu.

Piliakalnis įrengtas aukštumos pakraštyje. Šlaitai statūs, 20-30 m aukščio, į Neries upę - skardingi, iki 43 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga Š-P kryptimi, 130x50 m dydžio, nežymiai nuolaidėjanti į PV. Š jos pakraštyje supiltas 55 m ilgio, 15 m pločio ties pagrindu, 3,5 m aukščio nuo aikštelės, 4 m aukščio iš išorės, 3 m pločio viršuje pylimas. Už jo iškastas 20 m pločio viršuje, 1 m gylio griovys. V šlaite, 7 m žemiau aikštelės, iškastas 1 m pločio dugne, 0,5 m gylio griovys, už kurio supiltas 90 m ilgio, 3 m pločio ties pagrindu, 1 m aukščio pylimas, nuolaidėjantis į P pusę. P piliakalnio šlaite, 15 m žemiau aikštelės, irgi iškastas griovys, už kurio supiltas 130 m ilgio, 3 m pločio ties pagrindu, 1 m aukščio pylimas, nuolaidėjantis į PR. Tarp abiejų šlaite esančių pylimų yra 25 m pločio neįtvirtintas tarpas.

Piliakalnio R dalį nuplovė Neris.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jame lokalizuojama XIV a. minima Svilonių pilis. Piliakalnį 1988 m. surado V. Almonaitis.

Š. 1991 m. Vilniaus universiteto fotogrametrijos laboratorijos apmatavimai.

L. *Almonaitis V.* Didi Mažųjų Žinėnų senovė // Jonavos balsas (Jonava). 1989.03.03.

45. **MIRGELIAI** (Nupronys), Trakų raj., Onušio apyl.

Piliakalnis yra 650 m į ŠR nuo Struzdos upelio dešiniojo kranto, 450 m į V nuo kelio Jočionys-Ramanava, 200 m į ŠR nuo Mirgelių (Nupronių) kaimo kapinių, 80 m į Š nuo Žilairaisčio pelkės Š pakraščio.

Piliakalnis įrengtas kalvų masyvo ŠV gale. Šlaitai statūs, 6-10 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo trikampio formos, pailga ŠV-PR kryptimi, 14 m ilgio, 10 m pločio ŠR pakraštyje. Čia supiltas 30 m ilgio, 2 m aukščio nuo aikštelės pylimas. PR šlaite, 5 m žemiau aikštelės, yra griovys, atskiriantis piliakalnį nuo likusios kalvos dalies. 1984 m. MMT (vad. B. Dakanis) aikštelės centrinėje dalyje iškasė mažesnį negu 1 m² ploto šurfa, rado 100 cm storio kultūrinį sluoksnį, kurio viršutinė 50 cm storio dalis buvo suardyta ariant. Apatinėje kultūrinio sluoksnio dalyje rasta anglių, apdegusių akmenų, molio tinko, lipdytos brūkšniuotos, grublėtos, lygiu paviršiumi ir gludintos keramikos.

Piliakalnis apardytas arimų, P šlaitas - į jį įsirežusio keliuko.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu - II tūkstantmečio pradžia. Jį 1984 m. surado B. Dakanis.

Š. B. Dakanio duomenys.

R. NLYKIM, neinventorinti.

46. **MOLAVĖNAI**, Raseinių raj., Nemakščių apyl.

Piliakalnis yra 400 m į ŠR nuo Molavėnų (Graužų) piliakalnio, Pužiškės miško V dalyje, Šešuvio ir Jaujupio santakoje.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje. Šlaitai statūs, iki 10 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, pailga ŠV-PR kryptimi, 76x35 m dydžio. R jos pakraštyje supiltas 30 m ilgio, 12 m pločio

ties pagrindu, 2,5 m aukščio nuo aikštelės, 4 m aukščio iš išorės pylimas, už kurio iškastas 2 m pločio dugne griovys. Už jo supiltas antras 20 m ilgio, 5 m pločio ties pagrindu, 2 m aukščio pylimas, kuris PR kampe išplatėja iki 8 m. Už šio pylimo yra 3,5 m pločio viršuje antras griovys, už kurio kyla 3,5 pločio ties pagrindu, 0,7 m aukščio trečias pylimas. Šio pylimo išorinis šlaitas leidžiasi į trečią 2,5 m pločio dugne griovį, už kurio yra ketvirtas 30 m ilgio, 5 m pločio ties pagrindu, 0,7 m aukščio pylimas. Jo išorinis 2 m aukščio šlaitas leidžiasi į ketvirtą 7 m pločio, 1,2 m gylio griovį. PV piliakalnio šlaite, 5 m žemiau aikštelės, iškastas 20 m ilgio, 1 m pločio griovys, už kurio supiltas 20 m ilgio, 0,3 m aukščio nuo griovio, 6 m pločio ties pagrindu pylimas. Aikštelė be kultūrinio sluoksnio.

Piliakalnio gynybiniai įrenginiai apardyti duobių bei keliuko.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1987 m. surado A. Girėys. 1987 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1370. P. 23-24.

L. *Zabiela G.* Atrastas nežinomas piliakalnis // Naujas rytas (Raseiniai). 1987.06.25; *Balčiūnas J., Dakanis B., Merkevičius A., Zabiela G.* 1987 m. žvalgyti paminklai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 174-175; *Nikžentaitis A.* Pilėnų mįslė. V., 1993. P. 37-38.

47. **MONTORIŠKIAI**, Joniškio raj., Žagarės apyl.

Piliakalnis buvo 5,5 km į PV nuo Žagarės miestelio, į P nuo Montoriškių kaimo, Montoriškių miško pakraštyje, šalia pelkės.

Piliakalnis buvo įrengtas 600 m ilgio, iki 6 m aukščio atskiroje kalvoje, kurioje buvo randama įvairių seniųjų. Kalvą XX a. viduryje nukasė karjeras, todėl apie piliakalnį detalesnių žinių neišliko. 1969 m. ŠV karjero pakraštyje J. Šliavas

rado 20 cm storio kultūrinį sluoksnį su perdegusiu moliu, anglimis.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jis buvo žinomas nuo XIX a. pabaigos.

1968 m. žvalgė II.

Š. LII. Nr. 258. P. 8; Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius. F. 152-4. P. 97.

L. *Tarasenka P.* Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 188; *Šliavas J.* Kai kurie Joniškio rajono archeologiniai paminklai // Kraštotyra. V., 1969. P. 93; Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1975. P. 111 (piliakalniu nelaikoma); *Покровский Ф.В.* Археологическая карта Ковенской губернии. Вильно, 1899.

48. **NARAVAI**, Prienų raj., Balbieriškio apyl.

Piliakalnis yra 130 m į Š nuo dešiniojo Nemuno kranto, Prienų girininkijos 63 kv. PV dalyje, į Š nuo kelio Giraitiškės-Naravai.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, kurio P apie 15 m aukščio šlaitas leidžiasi į Nemuno slėnį, o V ir R pusėse yra griovos (197 pav.). Aikštelė nuslinkusi į Nemuno slėnį, išlikęs tik apie 6x5 m dydžio jos fragmentas. Š aikštelės pakraštyje supiltas 6 m ilgio, 7 m pločio ties pagrindu, 3 m pločio viršuje, 2 m aukščio nuo aikštelės pylimas, kuris iš išorės yra 1 m aukščio, leidžiasi į užslinkusį 0,5 m gylio griovį.

Pylimas apardytas duobių.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia (?). Jį 1973 m. surado J. Ramanauskas.

1976 m. žvalgė LII, 1988 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 511. P. 21; Nr. 2008. P. 11.

49. **NARAVAI**, Trakų raj., Kariotiškių apyl.

Piliakalnis yra 1,65 km į ŠR nuo Griškių gyvenvietės R ribos, 850 m į ŠR nuo

197 pav. Naravų piliakalnis

Grigiškių (Naravų) pilkapyno, Panerių girininkijos miško 36 kv. ŠR kampe, Neries upės kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, kurį iš ŠV-ŠR juosia Neries slėnis, iš R - griova. Šlaitai į Neries slėnį statūs, iki 15 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga ŠR-PV kryptimi, 60 m ilgio, 40 m pločio PV dalyje. PV jos pakraštyje supiltas 40 m ilgio, 10 m pločio ties pagrindu, 1,5 aukščio pylimas.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1989 m. surado V. Šimėnas. Š. V. Šimėno duomenys.

50. **NOLIŠKIS**, Utenos raj., Daugailių apyl.

Piliakalnis yra 450 m į V nuo Prūdo upelio kairiojo kranto, 200 m į Š nuo kelio Radeikiai-Juknėnai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje. Jos PV šlaitas status, 6 m aukščio, kiti lėkšti, žemi. Piliakalnis labai sužalotas

arimų ir karjerų, aikštelė nebeišsiskiria. Ji buvusi pailga ŠV-PR kryptimi, apie 80x20 m dydžio.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1985 m. surado G. Zabiela.

1985 m. žvalgė PMC.

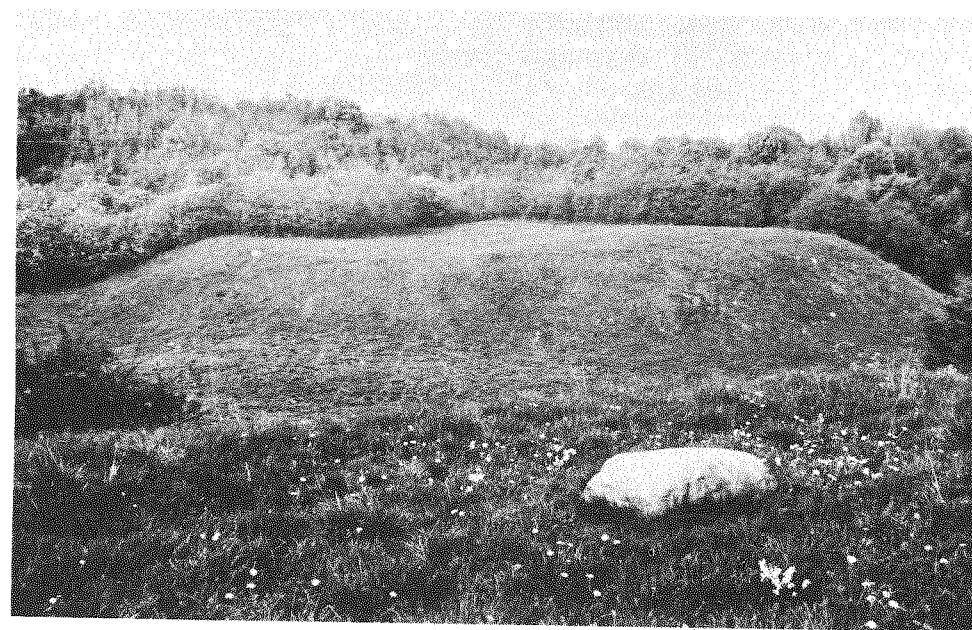
Š. LII. Nr. 1376. P. 211-212.

L. *Zabiela G.* Dar kartą apie piliakalnius // Utenis (Utena). 1990.10.30.

51. **NOREIKIŠKĖS**, Prienų raj., Stakliškių apyl.

Piliakalnis II yra 750 m į V nuo Alšios ir Juodupio santakos, 40 m į Š nuo Noreikiškių piliakalnio I, Alšios upės kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje (198 pav.). Šlaitai į Alšios slėnį statūs, 6-10 m aukščio. Aikštelė apvali, 30 m skersmens. ŠR jos pakraštyje supiltas 12 m pločio ties pagrindu, iki 2 m aukščio pylimas, už kurio iškastas 40 m ilgio, iki 2 m gylio griovys. 50 m į ŠR nuo piliakalnio, aukštumoje, pastebėti dar vieno pylimo ir griovio pėdsakai. Aikštelėje yra

198 pav. Noreikiškių piliakalnis

kultūrinis sluoksnis, rasta brūkšniuotos keramikos.

Piliakalnis sudaro kompleksą su Noreikiškių piliakalniu I ir didžiule (apie 7 ha ploto) jo papėdės gyvenvietė. Jis datuojamas I tūkstantmečiu - II tūkstantmečio pradžia. Piliakalnį 1988 m. surado A. Merkevičius.

1988 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 2008. P. 14-15.

L. *Merkevičius A.* Prienų rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologijos paminklų tyrinėjimai 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 188.

R. NLVKIM, neinventorinti.

52. **NORMAINIAI**, Jonavos raj., Žeminių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Zomkumi, yra Normainių kaimo Š dalyje, į R nuo kelio Šėta-Žeimiai, į Š nuo Normainių kaimo kapinių.

Zomkumi vadinamas aukštumos kampas, kurį iš V, Š ir R supa daubos. Šlaitai

nuo jų statūs, 6-8 m aukščio. Aikštelė nebeišsiskiria, P pusėje, atrodo, buvusi atskirta grioviu - čia yra vos žymus įdubimas.

Piliakalnis labai suardytas arimų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu (?).

1973 m. žvalgė LII (A. Tautavičius). Š. LII. Nr. 376. P. 6.

53. **NUODĖGULIAI**, Utenos raj., Daugailių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Gikiškio kalnu, yra 1,3 km į R nuo Nuodėgulių kaimo, 900 m į ŠV nuo plento Kaunas-Zarasai, Vinkšninės pelkės V pakraštyje.

Piliakalnis įrengtas pelkės pakraštyje esančioje atskiroje stačiais iki 12 m aukščio šlaitais (išskyrus P šlaitą, kuris tik 2 m aukščio) kalvoje. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 20x10 m dydžio.

ŠV piliakalnio šlaite ir papėdėje apie 0,3 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Iki 40 cm storio kultūriniame sluoksnyje rasta lipdytos lygiu paviršiumi keramikos

šukė. 1968 m. čia buvo rastos 3 titnaginių gremžtukų nuolaužos ir akmeninis kirvis.

Piliakalnis labai suardytas arimų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu.

1977 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1985 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 62 (VAK). P. 298; LII. Nr. 548. P. 82-83; Nr. 1376. P. 216-218.

L. *Zabiela G.* Dar kartą apie piliakalnius // Utenis (Utena). 1990.10.30.

R. Utenos kraštotyros muziejus. Nr. A-311, A-216, A-385.

54. PADUOBĖ (Šaltaliūnė), Švenčionių raj., Švenčionių apyl.

Piliakalnis yra 400 m į V nuo geležinkelio Vilnius-Daugpilis, 150 m į ŠV nuo Paduobės (Šaltaliūnės) pilkapių III, Žeimenos kairiajame krante, Žeimenos girininkijos 135 kv. Š dalyje.

Piliakalnis įrengtas aukštumos pakraščio kyšulyje, kurį iš R, Š ir V juosia Žeimenos slėnis. Šlaitai statūs, 5-6 m aukščio, išskyrus P šlaitą, kuris vos 2 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga Š-P kryptimi, 12 m ilgio, 8 m pločio P gale. Čia supiltas 8 m ilgio, 7 m pločio ties pagrindu, 0,7 m aukščio nuo aikštelės ir 2,5 m aukščio nuo išorės pylimas, už kurio iškastas kiek lenktas 20 m ilgio, 7 m pločio viršuje griovys. Už šio griovio supiltas antras 0,3 m aukščio iš išorės pusės pylimas, už kurio iškastas antras 1,5 m gylio griovys. Aikštelėje yra 10 cm storio kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio antrąja puse. Jį 1987 m. nurodė J. Vaiškūnas.

1987 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 691. P. 44-46.

L. *Balčiūnas J., Dakanis B.* Švenčionių rajono archeologijos paminklų žvalgymas 1987 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 166-167.

55. PAKRYŽĖ, Molėtų raj., Alantos apyl.

Piliakalnis, vadinamas Aluntėlės Kalneliu, yra 1,2 km į PR nuo Liežio ežero PR kranto, į R nuo plento Molėtai-Alanta, Alantos upelio dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais šlaitais kalvelėje, iš Š ir R pusių juosiamoje į Alantą įtekančio bevardžio upelio. Š ir R šlaitų aukštis 8-10 m, V - 3-4 m, P - 2 m. Aikštelė stataus trikampio formos, pailga R-V kryptimi, 40x30 m dydžio, P šlaite yra išskleisto pylimo pėdsakai.

P papėdėje yra 0,3 ha ploto papėdės gyvenvietė.

Piliakalnis apardytas arimų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jis žinomas nuo XX a. trečiojo dešimtmečio.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 62. P. 182-186; LII. Nr. 2329. P. 69.

L. *Tarasenka P.* Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 94.

56. PALANGA, miestas

Piliakalnis, vadinamas Birutės Kalnu, yra 1,55 km į P nuo Ronžės upelio kairiojo kranto, 250 m į PV nuo Palangos Gintaro muziejaus, 200 m į R nuo Baltijos jūros kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 21 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 40x20 m dydžio. Ji iš pagrindų pakeista XIX-XX a. statant koplyčią bei tvarkant aplinką.

P piliakalnio papėdėje apie 0,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Iki 1,5 m storio jos kultūrinis sluoksnis užpustytas smėliu.

1976 m., 1983 m. ir 1984 m. piliakalnį, 1982 m. (vad. J. Genys), 1983 m., 1990 m. ir 1993 m. papėdės gyvenvietę tyrinėjo Paminklų restauravimo projektavimo instituto Klaipėdos skyrius (vad. V. Žulkus). Piliakalnyje ištirtas bendras 263 m² plotas, rasti iki 2,5 m storio kultūriniai ir supil-

tiniai sluoksniai su medinio pastato - šventvietės liekanomis, laužavietėmis, žiesta keramika. Tyrinėjimų metu nustatyta, kad anksčiau piliakalnio aikštelė buvo 19 m aukščio virš jūros lygio, ovali, 16x13 m dydžio. Ją iš Š, R ir P supo pasagos formos 6-12 m pločio ties pagrindu, iki 2 m aukščio iš smėlio piltas pylimas. Papėdės gyvenvietėje ištirtas 452 m² dydžio plotas, rasta 31 pastato liekanos su gausiais ir įvairiais IX-XIV a. radiniais (papušalų fragmentais, darbo įrankiais, lipdyta ir žiesta keramika, laivų kniedėmis, strėlių antgaliais ir kt.). Nustatyta, kad iš P pusės gyvenvietę puslankiu juosė iki 3 m aukščio ir 6 m pločio ties pagrindu pylimas, supiltas iš smėlio.

Piliakalnis kiek apardytas erozijos ir aplink koplyčią buvusių palaidojimų.

Piliakalnis datuojamas IX-XIV a., nors rasta paskirų lipdytos keramikos šukių iš I tūkstantmečio pirmosios pusės. XIV a. piliakalnio aikštelėje stovėjo šventykla - observatorija dangaus kūnams stebėti. Piliakalnis surastas tyrinėjimų metu.

Š. LII. Nr. 545; Nr. 1098a, b, c; Nr. 1774; Nr. 2221.

L. *Žulkus V.* Radiniai Birutės kalne // Tarybinė Klaipėda. 1977.05.22; *Žulkus V.* Birutės kalno ir gyvenvietės tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 43-46; *Žulkus V.* Birutės kalnas ir Palanga // Baltija. V., 1985. P. 7-13; *Žulkus V.* Birutės kalnas ir gyvenvietė Palangoje // Lietuvos istorijos metraštis 1985. V., 1986. P. 21-35; *Klimka L.* Apie astronominę Palangos alko statinio paskirtį // Lietuvos istorijos metraštis 1985. V., 1986. P. 36-43; *Žulkus V.* Atkurkime alkavietę ant Birutės kalno // Tarybinė Klaipėda. 1988.10.02; *Žulkus V., Klimka L.* Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais. V., 1989. P. 35-56, 73-93; *Žulkus V.* Birutės kalno gyvenvietės Palangoje tyrinėjimai // Archeologiniai

tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 62-65; *Žulkus V.* Palanga als kurischer Handelsplatz an der Ostseeküste im 9.-12. Jahrhundert // Vakarų baltų istorija ir kultūra. Klaipėda, 1992. T. 1. P. 47-62; *Tautavičius A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai 1976 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1976. V., 1977. P. 163; *Tautavičius A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai 1982 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1983. V., 1984. P. 173; *Tautavičius A.* Archeologijos paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1983-1984 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1984. V., 1985. P. 149; *Asadauskas A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1990 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1990. V., 1992. P. 225; *Asadauskas A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1991 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1992. V., 1993. P. 248; *Asadauskas A.* Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1993 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1993. V., 1994. P. 237; *Žulkus V.* Birutės kalno gyvenvietė Palangoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. V., 1994. P. 94-96; *Жулкус В.В.* Особенности домостроительства Литовского Поморья в XII-XVII вв. // Краткие сообщения Института археологии. М., 1987. № 190. С. 31-34; *Мокрушин В.* Тайны горы Бируте // Эхо Литвы. 1990.09.08; *Жулкус В.* Исследование горы Бируте в Паланге // Археологические открытия 1983 года. М., 1985. С. 424-425.

R. Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, neinventorinti.

57. PAPILIAI, Kupiškio raj., Aukštupėnų apyl.

Piliakalnis II, vadinamas Ašutų Kalnu, yra 900 m į ŠR nuo plento Utena-Kupiškis, 550 m į PR nuo Papilių piliakalnio I, 450 m į ŠV nuo Grauzupio kairiojo kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 12 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje. Aikštelė trikampė, pailga PV-ŠR kryptimi, 15x15 m dydžio. PV jos pakraštyje buvo pylimas, kurio dabar išliko tik žymės.

Š piliakalnio papėdėje apie 0,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Joje rasta lipdytos lygiu paviršiumi keramikos. Piliakalnis apardytas žvyrdubės, bulviarūsių ir arimų, papėdės gyvenvietę 1982 m. nuniokojo melioracija.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1980 m. surado J. Balčiūnas.

Š. B. Dakanio duomenys.

R. NLVKIM, neinventorinti.

58. **PAPRAVALĖ**, Ignalinos raj., Ignalinos apyl.

Piliakalnis yra 700 m į PR nuo kelio Rėkučiai-Papiriškė, 200 m į P nuo Papravalės pilkapyno, Vajuonio ežero Š krante.

Piliakalnis įrengtas didelės aukštumos PR, aukščiausiam, kampe. Šlaitai statūs, iki 30 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga PR-ŠV kryptimi, 75 m ilgio ir 40 m pločio ŠV pakraštyje. Čia, atrodo, buvo dabar jau nuskleistas pylimėlis. Aikštelėje yra kultūrinis sluoksnis su lipdyta brūkniuota keramika. Nuo likusios aukštumos dalies piliakalnį skiria 4 m gylio dauba, už kurios buvusius pylimus sunaikino erozija.

R piliakalnio papėdėje apie 1,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė su arimo smarkiai apardytu iki 20 cm storio kultūriniu sluoksniu.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1907 m. mini V. Kaširskis, 1989 m. surado E. Šatavičius.

1989 m. žvalgė LII.

Š. Rusijos Archeologijos instituto Sankt Peterburgo skyrius. Byla Nr. 53/1907, nenumuotas puslapis; LII. Nr. 1620. P. 5-6.

L. Girininkas A., Jarockis R., Zabiela G. Nauji archeologijos paminklai Rytų Lietuvoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 192. R. NLVKIM, neinventorinti.

59. **PARIJA**, Ukmergės raj., Ukmergės apyl.

Piliakalnis, vadinamas Lapiakalniu, yra 700 m į ŠV nuo Parijos pilkapių, 200 m į PR nuo Ažuoluonos upelio kairiojo kranto, Šešuolių girininkijos Verškainių miško 70 kv. centrinėje dalyje.

Piliakalnis įrengtas Š-P kryptimi pailgos kalvos viduryje, aukščiausioje dalyje. V ir R šlaitai statūs, iki 15 m aukščio, Š ir P lėkštesni. Aikštelė trapecijos formos, pailga Š-P kryptimi, 10 m ilgio, 12 m pločio P pusėje, 7 m - Š pusėje.

P aikštelės pakraštyje supiltas 9 m ilgio, 2 m aukščio nuo aikštelės, 3,5 m aukščio iš išorės pylimas, už kurio iškastas 33 m ilgio, 5 m pločio viršuje, 1,5 m gylio griovys. Aikštelės Š pakraštyje supiltas 5 m ilgio, 1,2 aukščio pylimas, 4-5 m žemiau kurio iškastas 15 m ilgio griovys. Griovio išorinėje pusėje supiltas antras nedidelis pylimėlis. Aikštelėje yra menkas kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1978 m. nurodė L. Guja. 1978 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 422. P. 3.

60. **PASAMANĖ**, Ignalinos raj., Dūkšto apyl.

Piliakalnis yra 700 m į ŠV nuo Dūkšto piliakalnio, 500 m į PV nuo kelio Dūkštas-Salakas, 400 į P nuo Sokiškių piliakalnio, Samanio ežero PV krante.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 10 m aukščio šlaitais (V ir P šlaitai žemesni ir nuolaidesni) kalvoje. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 40x25 m dydžio, aukštesniu V galu.

PR piliakalnio papėdėje apie 0,25 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Apie 20 cm storio kultūriniame sluoksnyje rasta lipdyta grublėta keramikos šukė.

Piliakalnis ir papėdės gyvenvietė labai suardyti arimų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1990 m. surado G. Zabiela.

1990 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 1717. P. 7.

L. Zabiela G. Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomieji tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 116.

R. NLVKIM, neinventorinti.

61. **PAŽVARKULIS**, Kelmės raj., Grimzių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Koplyčkalniu, Kapukais, yra 1,3 km į ŠV nuo plento Kelmė-Šiauliai, 700 m į ŠV nuo Pažvarkulio kaimo kapinių, 350 m į PV nuo kanaluoto Lukojo upelio dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje 3-5 m aukščio kalvoje, apsuptoje pelkių. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 30x20 m dydžio. Š jos pakraštyje supiltas iki 3 m aukščio pylimas, už kurio iškastas griovys.

1974 m. PMC (vad. J. Markelevičius) piliakalnyje ištyrė bendrą 9 m² plotą, kultūrinio sluoksnio nerado.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1974 m. surado J. Markelevičius.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 501. P. 68-72.

L. Tautavičius A. Kiti tyrinėti paminklai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. V., 1977. P. 175; Tautavičius A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai 1974 metais // Lietuvos istorijos metraštis 1975. V., 1976. P. 134.

62. **PIEŠTUVĖNAI**, Prienų raj., Stakliškių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Didžiuoju Kalnu, yra 200 m į Š nuo kelio Pieštuvėnai-

Noreikiškės, 150 m į P nuo Alšios ežero P kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje 4-9 m aukščio nuolaidokais šlaitais kalvoje. Aikštelė ištempto ovalo formos, pailga ŠR-PV kryptimi, 150x20 m dydžio, ryškiau neišsiskiria.

Piliakalnio chronologija neaiški.

1971 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1988 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 72 (VAK). P. 43; LII. Nr. 313. P. 56; Nr. 208. P. 25.

63. **PILIAKALNIS** (Antakščiai), Molėtų raj., Alantos apyl.

Piliakalnis yra 950 m į ŠR nuo Gaidamonių ežero ŠR kranto, 850 m į V nuo Duobio ežero Š kranto, 400 m į V nuo Lukšto ežero V kranto.

Piliakalniu vadinama 20 m skersmens, 2 m aukščio apvali smėlinga plokščiu, vos įdubusiu viduriu kalvelė, esanti netoli aukštumos krašto. Kalvelė apardyta lobių ieškotojų, anksčiau joje buvo rasta kažkokių senienų.

Piliakalnio chronologija neaiški (viduramžių gynybinis įtvirtinimas (?)). Jį 1991 m. surado A. Strazdas.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 2329. P. 9.

64. **PUODŽIŪNAI**, Pakruojo raj., Linkuvos apyl.

Piliakalnis buvo 300 m į V nuo kelio Linkuva-Žeimelis, Beržtalio upelio dešiniame krante, į P nuo Puodžiūnų kaimo kapinių.

Piliakalnis buvo įrengtas apie 300 m skersmens, 15 m aukščio šlaitais kalvoje, iš Š ir V juosiamoje Beržtalio, iš P - Dublos upelio. Kalvą XX a. 7-ajame dešimtmetyje sunaikino karjeras, todėl detalesnių duomenų apie piliakalnio aikštelę nėra. Išliko tik Š kalvos pakraštyje buvusios kaimo kapinės. Aikštelėje kai kur buvo iki 50 cm storio kultūrinis sluoksnis su anglimis, pelenais, perdegusiais akmenimis.

mis, molio tinku, žiesta paprasta ir ornamentuota keramika. Į Žeimelio muziejų iš čia pateko apie 10 kg keramikos.

P piliakalnio papėdėje buvo papėdės gyvenvietė, kurią taip pat sunaikino karjeras.

Piliakalnio aikštelės Š dalyje stovėjo XVI-XVII a. dvaras.

Piliakalnio chronologija neaiški (II tūkstantmečio pradžia (?)). Jį 1969 m. surado J. Šliavas.

Š. Vilniaus universiteto Rankraščių skyrius. F. 152-4. P. 84-85; F. 152-7. P. 42; LII. Nr. 1802. P. 17.

L. Girininkas A., Jarockis R., Zabie-la G. Pakruojo rajono 1991 m. archeologinės žvalgybos rezultatai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 109.

R. Žeimelio muziejus, neinventorinti.

65. PUŠKIAI, Ignalinos raj., Rimšės apyl.

Piliakalnis yra į Š nuo kelių Rimšė-Vydžiai ir Rimšė-Meikštai išsišakojimo, į ŠR nuo kelio Rimšė-Vydžiai, Prūto ežero V krante esančio pusiasalio P dalyje.

Piliakalnis įrengtas gana masyvios kalvos aukštesniame P gale, kurį iš V juosia Prūto ežeras, iš P ir V - žemumos. Šlaitai gana nuolaidūs, 6-15 m aukščio, išskyrus statų R šlaitą. Aikštelė trape-cijos formos, siauresniu P galu, beveik tiesiu Š šonu, žemėjanti į P pusę, pailga Š-P kryptimi, 75 m ilgio, 50 m pločio Š dalyje, 32 m P dalyje. Š ir P aikštelės pakraščiuose buvę nedideli pylimėliai sunaikinti. Aikštelėje yra 70 cm storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta brūkšniuota keramika.

Piliakalnį labai apardė ant jo pastatyta bažnyčia, įrengtas šventorius, dvaro kapinės, įvairūs pastatai.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1993 m. nurodė V. Kondrotas.

Š. J. Balčiūno duomenys.
R. NLVKIM, neinventorinti.

66. PUZINIŠKIS, Ignalinos raj., Linkmenų apyl.

Piliakalnis yra 1 km į ŠV nuo Puziniško kaimo, 500 m į P nuo Aseko ežero P kranto, prataros tarp Linkmeno ir Asalnykščio ežero Š krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje esančioje atskiroje stačiais, 10-20 m aukščio, viršuje dirbtinai pastatintais šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga PV-ŠR kryptimi, 30x20 m dydžio, kiek iškilium viduriu. 4 m žemiau jos visuose šlaituose piliakalnį juosia 5 m pločio terasa, kurioje yra iki 1 m storio kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1985 m. nurodė T. Šidiškis. 1985 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 736. P. 58.

L. Balčiūnas J., Dakanis B. Ignalinos rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 110.

67. PŪČKORIAI, Vilniaus miestas

Piliakalnis yra 1,5 km į V nuo Rokantiškių piliavietės, 750 m į PV nuo Naujosios Vilnios pilkapių, 200 m į R nuo Vilnios kairiojo kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 18 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje. Aikštelė netaisyklingo ovalo formos, pailga Š-P kryptimi, 28x20 m dydžio. P ir R jos pakraščiuose supiltas 8 m pločio ties pagrindu, 0,5 m aukščio pylimas. V ir Š papėdėse yra apie 70 m ilgio negilus griovys.

P ir V piliakalnio papėdėje apie 0,2 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Joje rasta lipdytos grublėtos ir žiestos keramikos, geležies gargažių.

1984 m. Paminklų restauravimo projektavimo institutas (vad. K. Kata-

lynas) aikštelės Š pakraštyje ištyrė 1 m² dydžio šurfa, rado 50 cm storio kultūrinį sluoksnį su lipdyta brūkšniuota ir žiesta keramika, geležiniu pjautuvu.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu - XIV a. Jį 1984 m. surado G. Gendrenas.

1987 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1234. P. 9-11; Nr. 2249. P. 21-22.

L. Luchtanas A., Ušinskas V. Pjautuvui - tūkstantis metų! // Tiesa. 1984.08.23; Luchtanas A. Pučkorių piliakalnis // Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas. V., 1988. T. 1. P. 398.

R. NLVKIM, neinventorinti.

68. RAGAUČINA, Švenčionių raj., Švenčionių apyl.

Piliakalnis yra 600 m į V nuo Dėmės upelio kairiojo kranto, 100 m į PV nuo plento Švenčionys-Švenčionėliai.

Piliakalnis įrengtas į pelkę įsiterpusioje ilgoje siauroje iki 5 m aukščio kalvelėje. Aikštelė labai ištęsto ovalo formos, pailga Š-P kryptimi, apie 130x15 m dydžio.

Piliakalnį labai apardė žemės darbai, karjerai, R ir P dalį nuplovė upelis.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jis žinomas nuo XIX a. pabaigos.

1973 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 376. P. 11.

L. Tarasenko P. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 221. *Покровский Ф.В.* Археологическая карта Виленской губернии. Вильно, 1893. С. 53.

69. REŠKUTĖNAI, Švenčionių raj., Švenčionėlių apyl.

Piliakalnis yra 700 m į V nuo kelio Reškutėnai-Rėkučiai, 650 m į ŠV nuo Reškutėnų fermų, 300 m į R nuo Kretuono ežero R kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 7 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 50x40 m dydžio,

nežymiai įdubusi ir žemėjanti į V pusę. Š, R ir P aikštelės pakraščiuose tarsi buvęs pylimėlis.

Į Š nuo piliakalnio esančioje aukštumoje apie 1,5 ha plote yra papėdės gyvenvietė.

1980 m. ir 1984 m. piliakalnyje ir papėdės gyvenvietėje LII (vad. A. Girininkas) iškasė po kelis šurfus. Piliakalnio aikštelėje rastas iki 1,5 m storio kultūrinis sluoksnis su brūkšniuota keramika, papėdės gyvenvietėje irgi rasta brūkšniuotos keramikos.

Piliakalnis apardytas bulviarūsių, keliuko.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu pr. Kr. Jį 1980 m. surado A. Girininkas.

1987 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 691. P. 66-67.

L. Balčiūnas J., Dakanis B. Švenčionių rajono archeologijos paminklų žvalgymas 1987 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 166.

R. Švenčionių kraštotyros muziejus, neinventorinti.

70. RITINĖ, Mažeikių raj., Židikų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Švedkapiu, yra 70 m į R nuo kelio Pikeliai- Židikai, 50 m į PR nuo Ritinės kaimo kapinių, buvusiam Ritinės dvaro parke, Eglynupio kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas kranto kyšulyje. Šlaitai statūs, 5 m aukščio. Aikštelė apskrita, 22 m skersmens, iš visų pusių apjuosta pylimo, kuris nuo aikštelės 0,5 m aukščio, iš išorės - 1,5 m aukščio. Išorinėje V pylimo pusėje, link piliakalniui nepanaudotos aukštumos dalies, iškastas 20 m pločio viršuje, iki 3 m gylio griovys. Piliakalnį apardė ant jo stovėjusi liuteronų koplytėlė, buvusios kapinės.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu (?). Jį 1988 m. surado B. Dakanis.

L. Dakanis B. Mažeikių rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeo-

loginiai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 188.

71. ROKANTIŠKĖS, Vilniaus miestas

Piliakalnis yra 800 m į PR nuo Rokantiškių piliavietės, 450 m į P nuo Vilnios upės ir Murlės upelio santakos, 200 m į V nuo kelio Naujosios Vilnios geležinkelio stotis-Grigaičiai, Murlės kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas kalvos kyšulyje. Šlaitai statūs, iki 30 m aukščio. PV šlaitas 5-6 m aukščio viršutinėje dalyje dirbtinai pastatintas. Aikštelė ovali, pailga PV-ŠR kryptimi, 28x25 m dydžio. PV šlaite, 5-6 m žemiau aikštelės, yra 20 m ilgio ŠV-PR kryptimi, 12 m pločio terasa, kurios PV pakraštyje yra nukasto pylimo liekanos. Aikštelės PV dalyje yra iki 40 cm storio kultūrinis sluoksnis su angliukais, apdegusiais akmenimis, molio tinko gabalėliais. Jame rasta titnago nuoskala.

1993 m. Paminklų restauravimo projektavimo institutas (vad. K. Katalynas) aikštelės PV dalyje ištyrė 2 m² dydžio šurfą, rado iki 45 cm storio kultūrinį sluoksnį, lipdyto puodo šukę.

Į ŠR piliakalnio papėdėje yra apie 0,7 ha papėdės gyvenvietė su iki 1 m storio kultūriniu sluoksniu, kuriame rasta grublėtos ir žistos bangele puoštų keramikos. 1993 m. Paminklų restauravimo projektavimo institutas (vad. K. Katalynas) gyvenvietės Š dalyje iškasė 1 m² dydžio šurfą, rado 1 m storio kultūrinį sluoksnį su lipdyta ir žiesta keramika.

Piliakalnio aikštelės pakraščiuose iškasti apkasai, terasoje - duobės.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio viduriu - II tūkstantmečio pradžia. Jį 1987 m. surado T. Šidiškis.

Š. LII. Nr. 2111.

L. *Dakanis B.* Šiaulių miesto ir rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 102.

R. NLVKIM, neinventorinti.

72. RUBIKIAI, Anykščių raj., Anykščių apyl.

Piliakalnis yra 800 m į P nuo Rubikių kaimo kapinių ir Šiaulių pilkapyno, 60 m į P nuo Rubikių ežero Š kranto, Rubikių ežero Š dalyje esančios Pertako (Piliakalnio) salos PR dalyje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 7 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 30x20 m dydžio.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1989 m. surado G. Zabiela.

Š. Autoriaus duomenys.

73. RUDIKAI, Kupiškio raj., Alizavos apyl.

Piliakalnis, vadinamas Milžinkapiu, yra 500 m į Š nuo Rudikų fermų, 400 m į PR nuo Pyvesos ir Kapupio santakos, 250 m į PV nuo Pyvesos kairiojo kranto, 50 m į R nuo Kapupio dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 4-5 m aukščio šlaitais kalvelėje. Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, apie 30x20 m dydžio. Š piliakalnio šlaite yra kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnį suardė aikštelėje XVIII a. antrojoje pusėje įrengtos iki šiol veikiančios kaimo kapinės.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1965 m. surado J. Petrulis.

Š. M. Mažvydo Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 127-103. P. 5-6.

74. RUDŽIAI, Rokiškio raj., Kamajų apyl.

Piliakalnis yra 400 m į V nuo kelio Kamajai-Rudžiai, 150 m į R nuo Šetekšnos upės dešiniojo kranto.

Piliakalnis įrengtas pailgos kalvos aukštesniajame gale, atskirtame natūralios įdubos. Šlaitai statūs, 4-7 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo trikampio formos, pailga Š-P kryptimi, 35 m ilgio, 15 m pločio

P gale. Čia buvęs supiltas dabar jau išskleistas pylimėlis.

P, PR ir V papėdėse apie 0,3 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Daugiau nei 50 cm storio kultūriniame sluoksnyje rasta lipdytos brūkšniuotos ir lygiu paviršiumi keramikos.

Piliakalnio aikštelėje yra XIX a. kaimo kapinės.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1985 m. surado B. Dakanis.

L. *Balčiūnas J., Dakanis B.* Rokiškio rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 113.

R. NLVKIM, neinventorinti.

75. RUKLA, Jonavos raj., Dumsių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Kopyčkalniu, yra 100 m į P nuo Neries upės kairiojo kranto, 100 m į PR nuo Neries ir bevardžio upelio santakos, 40/31 miško kv. ŠV kampe, Ruklos karinio dalinio teritorijoje.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje. Šlaitai į Neries slėnį statūs, 10 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga ŠR-PV kryptimi, 6 m ilgio, 6 m pločio PV pakraštyje. Čia supiltas 13 m pločio ties pagrindu, 2 m aukščio nuo aikštelės pusės, 5 m pločio viršuje iš priemolio piltas pylimas, už kurio iškastas 10 m pločio viršuje, 1 m gylio dabar jau smarkiai užslinkęs griovys.

Piliakalnį labai sužalojo tarybiniai kareiviai. Aikštelės centre iškasta 5x4 m dydžio iki 1 m gylio duobė, o pylimo centre per visą jo plotį įkastas 2 m pločio sandėliukas.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1984 m. surado A. Merkevičius.

1991 m. žvalgė KPI.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 11(VAK). P. 71-76; LII. Nr. 1918. P. 3-4a.

76. RUKŠĖNAI, Utenos raj., Tauragnų apyl.

Piliakalnis yra 1 km į ŠR nuo Rukšėnų kaimo centro, 600 m į Š nuo kelio Spitrėnai-Sirvydžiai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 10 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, 25x15 m dydžio, kiek žemesniu PR galu. 1,5 m žemiau aikštelės ŠV krašto, šlaite yra 20 m ilgio, 6 m pločio terasa, Š pusėje per einanti į 2 m pločio ties pagrindu, 0,5 m aukščio pylimą bei prieš jį esantį 2 m pločio griovį. 2 m žemiau šio pylimo yra 15 m ilgio, 2 m pločio terasa. PR šlaite, 2 m žemiau aikštelės, yra 10 m pločio terasa, žemėjanti į P. Aikštelėje yra nežymus kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu.

1977 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1980 m. ir 1985 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 60 (VAK). P. 137; LII. Nr. 548. P. 87-88; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 387. P. 13-14; LII. Nr. 1376. P. 249-250.

L. *Zabiela. G.* Dar kartą apie piliakalnius // Utenis (Utena). 1990. 10.30.

77. RUSALIŠKĖ, Švenčionių raj., Švenčionių apyl.

Piliakalnis yra 2,3 km į V nuo kelio Švenčionys-Ignalina, 1,4 km į ŠR nuo kelio Švenčionys-Reškutėnai, 1,2 km į P nuo Bajorų kaimo kapinių.

Piliakalnis įrengtas nedidelėje ŠV-PV kryptimi pailgoje kalvelėje, kurią iš P ir PV juosia pelkė. Šlaitai nuolaidūs, 3-4 m aukščio. Aikštelė neišsiskiria.

Kalvelės viršų suardė 1939 m. pastatytas pasieniečių bunkeris.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1987 m. nurodė J. Vaiškūnas.

1987 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 691. P. 80-81.

199 pav. Salako piliakalnis

78. **SALAKAS**, Zarasų raj., Salako apyl. Piliakalnis, vadinamas Puodiakalniu, yra 2,05 km į PR nuo Salako pilkapyno, 1,7 km į ŠV nuo Salako bažnyčios, 220 m į V nuo kelio Salakas-Švedriškė.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje (199 pav.). Šlaitai į slėnį gana statūs, 4-12 m aukščio. Aikštelė beveik keturkampė, pailga Š-P kryptimi, 30x20 m dydžio, kiek žemėjanti į V pusę. Š jos pakraštyje supiltas 15 m ilgio, 18 m pločio ties pagrindu, 5 m pločio viršuje, 2 m aukščio nuo aikštelės pylimas.

Piliakalnis apardytas arimų, anksčiau buvo randama puodų šukių.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1991 m. nurodė S. Andrijauskas.

1991 m. žvalgė KPI.

Š. LII. Nr. 1918. P. 16.

L. *Zabiela G.* Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomicji tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 117-118.

79. **SENADVARIS**, Širvintų raj., Gelvonų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Batarėja, yra Senadvario kaimo ŠR dalyje, Širvintos kairiajame krante, jos santakoje su bevardžiu upeliu.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kampe, kurį iš PR juosia bevardis upelis, iš Š-ŠV - Širvintos slėnis. Šlaitai statūs, 10-12 m aukščio. Aikštelė neišsiskiria, V-PV pusėje ji lygiai pereina į gretimus dirbamus laukus. Gal piliakalnis jau visiškai nuplautas?

Piliakalnio chronologija neaiški.

1973 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1983 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 65(VAK). P. 144; LII. Nr. 376. P. 9-10; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 635. P. 53-54.

80. **SENASIS DAUGĖLIŠKIS**, Ignalinos raj., Daugėlišio apyl.

Piliakalnis yra 400 m į ŠV nuo kelio Zablatiškė-Tverečius, Virėkštos ežero PR krante, Senojo Daugėlišio kaimo centre.

Piliakalnis įrengtas atskiroje statokais 5-6 m aukščio šlaitais kalvoje, apsuptoje šlapių žemių - greičiausiai buvusioje ežero saloje. Aikštelė ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, 70x55 m dydžio. ŠR ir PV galuose yra 15 m pločio ties pagrindu, iki 0,8 m aukščio iškilimai - tarsi pylimų liekanos. Aikštelėje yra apie 50 cm storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta grublėta keramika.

Piliakalnį apardė kaimo trobesiai.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio antrąja puse. Jį 1990 m. surado G. Zabiela.

1990 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 1717. P. 8-9.

L. *Zabiela G.* Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomicji tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 116.

R. NLVKIM, neinventorinti.

81. **SENOJI KATINAUTIŠKĖ**, Ignalinos raj., Dysnos ap.

Piliakalnis yra 350 m į Š nuo Senosios Katinautiškės kaimo, 250 m į P nuo Petrašiūnų kaimo, Svilos upės dešiniajame krante, miške.

Piliakalnis įrengtas žemoje šlapijoje vietoje esančioje 140x40 m dydžio, iki 3 m aukščio kalvelėje. Aikštelė neišsiskiria, kalvelės viršus pailgas ŠR-PV kryptimi, nuolaidėjantis į PR. Joje rastas 10-15 cm storio kultūrinis sluoksnis su degėsiomis, stulpaviečių liekanos.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1993 m. surado A. Girininkas.

Š. LII. Nr. 2199. P. 12-13.

82. **SKIRSNEMUNĖ**, Jurbarko raj., Skirsnemunės apyl.

Piliakalnis buvo apie 1,4 km į P nuo Skirsnemunės bažnyčios, apie 600 m į P nuo plento Kaunas-Jurbarkas, Nemuno dešiniajame krante, Nemuno ir Talkoto santakoje.

Nemuno pakrantėje buvusias 2 kalvelės su degto molio, degėsių sluoksniais

1946 m. galutinai nuplovė pavasarinis Nemuno potvynis. Išsamesnių žinių apie jų dydį nėra. Tai buvo kryžiuočių statytos Christmemelio pilies (1313-1328) vieta.

Laukuose netoli šios vietos buvo randama kilpinio strėlių antgalių, kitokių ginklų liekanų.

Š. V. Urbanavičiaus duomenys.

L. *Urbanavičius V.* Skirsnemunės pilis, arba kur stovėjo Kristmemelis // Mokslas ir gyvenimas. 1992. Nr. 10. P. 8-9.

83. **STAJĖTIŠKIS**, Švenčionių raj., Adutiškio apyl.

Piliakalnis yra 230 m į ŠR nuo tilto per Skaistupį kelyje Adutiškis-Mielagėnai, 100 m į Š nuo kelio Adutiškis-Mielagėnai, Stajėtiškio kaimo R pusėje.

Piliakalnis įrengtas ilgos moreninės kalvos aukščiausioje vietoje, iš ŠV supamoje Svylos upės, iš V ir PV - Skaistupio upelio. Šlaitai statūs, iki 25 m aukščio. Aikštelė ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, 180x40 m dydžio, PR jos pakraštyje yra 1,2 m gylio įduba, matyt, griovio vieta, už kurio žymus labai nuskleistas pylimas. Aikštelėje yra iki 45 cm storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta lygiu paviršiumi ir brūkšniuota keramika, gyvulių kaulais. Rasta molinių verpstukų, 2 trinamosios garnos, kaulinių dirbinių fragmentų.

P ir PV piliakalnio papėdėse yra apie 1,1 ha ploto papėdės gyvenvietė. Iki 1,2 m storio kultūriniame sluoksnyje rasta lipdytos lygiu paviršiumi ir žiestos keramikos, puoštos banguotiniu ornamentu.

Piliakalnį apardė arimai, aikštelėje pastatytas kryžius.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu pr. Kr. - II tūkstantmečio pradžia. Jį 1993 m. surado A. Girininkas.

Š. LII. Nr. 2199. P. 7-12, 26, 37-39.

L. *Girininkas A., Semėnas V.* Našios žemės senovė. 1. Nauji piliakalniai // Žvaigždė (Švenčionys). 1993. 07. 28. Nr. 57 (6176). P. 3; *Semėnas V.* Nauji archeologiniai paminklai Švenčionių

200 pav. Stakliškių piliakalnis

ir Ignalinos rajonuose // Baltų archeologija. 1994. Rugsėjis. Nr. 2. P. 5; *Girininkas A.* Apie Stajėtiškio aukų akmenį // Liaudies kultūra. 1994. Nr. 3. P. 8.

R. NLVKIM, neinventorinti.

84. **STAKLIŠKĖS**, Prienų raj., Stakliškių apyl.

Piliakalnis II yra 850 m į PR nuo Stakliškių piliakalnio I, 2,1 km į PR nuo Stakliškių bažnyčios, Stakliškių girininkijos Būdų miško 19 kv. ŠV pakraštyje, Trydupio kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, iš Š, V ir P juosiamame Trydupio upelio. Šlaitai į upelį statūs, 7 m aukščio. Aikštelė keturkampė, pailga R-V kryptimi, 8 m ilgio, 10 m pločio. R aikštelės pakraštyje supiltas puslankio formos 20 m ilgio, 3 m aukščio nuo aikštelės, 4 m aukščio nuo išorės pylimas (200 pav.). Aikštelėje yra nežymus kultūrinis sluoksnius.

Piliakalnio aikštelės V dalį nuplovė upelis.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1986 m. surado V. Valickis. 1986 m. ir 1988 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1371. P. 17-18; Nr. 2008. P. 30.

L. *Merkevičius A., Zabiela G.* Nauji piliakalniai ir senos problemos // Naujas gyvenimas (Prienai). 1986.12.25; *Balčiūnas J., Dakanis B., Merkevičius A., Zabiela G.* 1986 m. žvalgyti paminklai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 170.

85. **STRAKŠIŠKĖ**, Ignalinos raj., Mielagėnų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Ropiakalniu, yra 1,5 km į Š nuo Jakaviškių piliakalnio, 130 m į V nuo kelio Jakaviškiai-Rizgūnai, Daugėliškių girininkijos Didžiagirio miško 85 kv. R dalyje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 15 m aukščio stačiais šlaitais kalvoje. Viršutinėje 2-3 m aukščio dalyje šlaitai dirbtinai

pastatinti. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 26x15 m dydžio. Visuose piliakalnio šlaituose, išskyrus R, yra terasos. 2-3 m žemiau aikštelės yra 5 m pločio pirmoji terasa, kuri P šlaite pavirsta į 2 m pločio dugne užslinkusį griovį, už kurio kyla 6 m pločio ties pagrindu, 0,2 m aukščio nuo griovio pylimėlis. 1,3-2 m žemiau pirmosios terasos yra iki 3 m pločio nuolaidėjanti į išorę antroji terasa. P šlaite ši terasa pavirsta į 1 m pločio dugne griovį, už kurio supiltas 5 m pločio ties pagrindu, 0,2 m aukščio nuo griovio pylimėlis, išorinėje pusėje pereinantis į šlaitą.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1988 m. surado V. Musteikis.

1988 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1516. P. 12-13.

L. *Zabiela G.* Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 204-205.

86. **STŪGLIAI**, Švenčionių raj., Švenčionėlių apyl.

Piliakalnis yra 2,1 km į Š nuo kelio Švenčionys-Mielagėnai, 700 m į P nuo Saločio ežero P kranto, 500 m į ŠV nuo Stūglių kaimo centro.

Piliakalnis įrengtas atskiroje gana stačiais 4-12 m aukščio šlaitais kalvoje, esančioje tarp pelkėtų slėnių ir žemumų (201 pav.). Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 55x45 m dydžio. Jos P-PV pakraščiuose supiltas 0,5 m aukščio pylimėlis. Š, V, PV piliakalnio šlaituose, 2-4 m žemiau aikštelės, pastebimi terasų pėdsakai. Aikštelėje yra 25-35 cm storio kultūrinis sluoksnius. Jame rasta lipdytos brūkšniuotos keramikos, geležinio peiliuko dalis.

Piliakalnis apardytas arimų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1986 m. surado V. Musteikis.

1986 m. ir 1987 m. žvalgė PMC.

201 pav. Stūglių piliakalnis

Š. LII. Nr. 1371. P. 21-22; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 691. P. 88-89, 111-112.

L. Balčiūnas J., Dakanis B., Merkevičius A., Zabiela G. 1986 m. žvalgyti paminklai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 171.

R. NLVKIM, neinventorinti.

87. **SVOBIŠKĖLIS**, Molėtų raj., Alanotos apyl.

Piliakalnis, vadinamas Skritkalniu, yra 250 m į ŠV nuo Glasmino ežero ŠV kranto, 150 m į P nuo kelio Alanta-Buržilai, į P nuo kelio Svobiškėlis-Karališkės.

Piliakalnis įrengtas atskiroje 8-10 m aukščio kalvelėje. Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, 10x8 m dydžio.

Piliakalnio R šlaitą nukasė karjeras.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jis žinomas nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 62 (VAK). P. 245; LII. Nr. 2329. P. 89.

88. **ŠEREIKLAUKIS**, Šilutės raj., Pagėgių apyl.

Piliakalnis yra 1,3 m į PV nuo Šereiklaukio neįtvirtintos gyvenvietės, 1,1 km į P nuo Šereiklaukio kapinyno, 1 km į PV nuo Jūros ir Nemuno upių santakos, 600 m į ŠV nuo Nemuno kairiojo kranto.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, iš R juosiamame Nemuno slėnio, iš P ir V - šaltiniuotos griovos. Aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 65x35 m dydžio, su menku kultūriniu sluoksniu. Š jos pakraštyje supiltas 1,5 m aukščio nuo aikštelės ir 3,5 m aukščio iš išorės pylimas, už kurio iškastas 2 m gylio griovys.

Aikštelė apardyta apkasų.

Piliakalnis datuojamas XIII a. Jame lokalizuojama XIII a. skalvių pilis Sareka. Piliakalnį 1988 m. surado V. Šimėnas.

L. Šimėnas V. Kur stovėjo Šereikos pilis // Leniečių balsas (Tauragė). 1988.09.29;

Šimėnas V. Kur stovėjo Sareckos pilis // Mokslas ir gyvenimas. 1990. Nr. 2. P. 27-28; Šimėnas V. Dėl Sareckos pilies lokalizacijos ir skalvių-lietuvių teritorijos ribų XIII a. pabaigoje // Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų. V., 1991. P. 5-12; Almonaitis V. Ką šniokščia Jūros rėvos. K. - V., 1994. P. 75.

89. **ŠERNUPIS**, Utenos raj., Užpalių apyl.

Piliakalnis yra 300 m į R nuo kelio Mikėnai-Šernupis, 60 m į V nuo Nasvės upelio dešiniojo kranto, miško ŠR dalyje.

Piliakalniu vadinama 2 m aukščio nuolaidžiais šlaitais kalvelė, apsupta šlapio miško. Aikštelė ovali, pailga ŠV-PR kryptimi, 20x7 m dydžio, visa iškasinėta bulviarūšių.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jį 1985 m. surado G. Zabiela.

1985 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1376. P. 313-315.

90. **TRAKAI**, Trakų miestas

Piliakalnis, vadinamas Pilies Kalnu, Aukų Kalnu, yra 750 m į PV nuo Varnikų piliakalnio, 700 m į PR nuo Trakų salos pilies, 540 m į ŠR nuo Trakų bažnyčios, Trakų miesto R dalyje, Luko ežero V krante esančioje Trakų pusiasalio pilies teritorijoje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 12-14 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė keturkampė, pailga PR-ŠV kryptimi, 45x17 m dydžio. Piliakalnio papėdėje yra 13 m pločio viršuje, 3 m gylio neužbaigto kasti griovio liekanos ir už jo tarsi buvusio pylimėlio pėdsakai.

1854 m. E. Tiškevičius ieškodamas požemių padarė aikštelės skersinį pjūvį bei iškasė 7 šurfus, surado mūrinius šlaito tvirtinimus. 1962 m. LII (vad. A. Tautavičius) ištyrė didžiąją aikštelės dalį - viso 582 m² plotą. Rasti XIV a. pabaigos nebaigto statyti mūrinio pastato ir gy-

nybinės sienos liekanos, žiastos keramikos, kilpinio strėlės antgalis. Piliakalnio statiniai įėjo į Trakų pusiasalio pilies gynybinį kompleksą.

PR aikštelės dalis nuslinkusi.

Piliakalnis datuojamas XIV a. pabaiga, žinomas nuo XIX a. vidurio.

Š. LII. Nr. 239. P. 1; Nr. 265. P. 5-48.

L. Syrokomla W. Wycieczki po Litwie. Wilna, 1857. T. 1. S. 54-56; Tautavičius A. Trakų pusiasalio pilies teritorijos 1962-1964 m. archeologinių kasinėjimų duomenys // Muziejai ir paminklai. V., 1968. T. 3. P. 48-59; Tautavičius A. Pusiasalio pilis // Lietuvos pilys. V., 1971. P. 115-118; Sirokomlė V. Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą. V., 1989. P. 45-46; Baliulis A., Mikulionis S., Miškinis A. Trakų miestas ir pilys. V., 1991. P. 23-24, 27-28.

R. Trakų istorijos muziejus, neinventorinti.

91. **TRAKINIAI**, Anykščių raj., Kurklių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Milžino Kapu, yra 1 km į V nuo Virintos ir Šventelės upių santakos, 400 m į Š nuo kelio Didžiakėmis-Trakiniai, 300 m į PV nuo Virintos upės kairiojo kranto.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje tarp griovių į Virintos slėnį (202 pav.). Šlaitai į slėnį statūs, 10-15 m aukščio. Aikštelė keturkampė, pailga Š-P kryptimi, 20x12 m dydžio. Jos P pakraštyje supiltas 0,8 m aukščio nuo aikštelės pylimas. Jo 2,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 15 m ilgio, 8 m pločio viršuje, iki 3,5 m gylio griovį, už kurio yra antras kiek lenktas 20 m ilgio, 1,5 aukščio iš išorės pylimas. Aikštelės Š gale supiltas 0,4 aukščio pylimėlis.

Į PV nuo piliakalnio apie 0,5 ha plote yra papėdės gyvenvietė. Piliakalnis apardytas ariant.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1982 m. surado J. Balčiūnas.

202 pav. Trakinų piliakalnis

1982 m. ir 1986 m. žvalgė PMC.
Š. PMC. F. I. A. 1. Nr. 4 (VAK). P. 119;
F. 7. A. 1. Nr. 636. P. 136-138; LII. Nr. 1371.
P. 8-9.

92. **VAITKŪNAI**, Utenos raj., Leliūnų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Pilale, yra 700 m į Š nuo Stainišio miško Š krašto, 300 m į R nuo Vaitkūnų kaimo kapinių, Šaltkėsnėlės pelkėje.

Pilale vadinama apvali, apie 40 m skersmens, iki 5 m aukščio statokais šlaitais, iškilium viduriu kalvelė (203 pav.).

Piliakalnio chronologija neaiški.

1977 m. žvalgė LII (A. Tautavičius), 1985 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 548. P. 102-103; Nr. 1376. P. 377.

L. *Zabiela G.* Dar kartą apie piliakalnius // Utenis (Utena). 1990.10.30.

93. **VALIŠKIAI**, Molėtų raj., Balninkų apyl.

Piliakalnis yra 150 m į P nuo Geliogalių ežero P kranto, į Š nuo kelio Kazokiškiai-Geliogaliai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje lėkštais iki 10 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, 70x20 m dydžio, iškilium viduriu.

P papėdėje 0,04 ha plote išliko 40 cm storio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Jame rasta anglių, apdegusių akmenų.

Piliakalnis apardytas ariant, įrengiant geodezinį ženklą.

Piliakalnio chronologija neaiški. Jis žinomas nuo XX a. ketvirto dešimtmečio.

1991 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. I. A. 1. Nr. 66 (VAK). P. 136; LII. Nr. 2329. P. 94.

94. **VAŠKONYS**, Ignalinos raj., Dūkšto apyl.

Piliakalnis yra 300 m į V nuo Beržininkų kapinių, 300 m į R nuo geležinkelio Vilnius-Daugpilis, 150 m į V nuo kelio

203 pav. Vaitkūnų piliakalnis

Dūkštas-Sniečkus, Dūkšto girininkijos 179 kv. PR dalyje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje statokais iki 8 m aukščio šlaitais kalvoje, kurią iš ŠV, Š, R ir PR supa drėgni slėniai. Aikštelė sunkiai išsiskiria, ovali, pailga ŠR-PV kryptimi, 25x10 m dydžio, iškilium viduriu.

ŠR šlaite, 4 m žemiau aikštelės, yra natūrali terasa. Aikštelėje yra 10-15 cm storio kultūrinis sluoksnis.

Piliakalnio aikštelė apardyta duobių.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1975 m. surado A. Žigutis.

1977 m. žvalgė LII (A. Tautavičius); 1975 m., 1976 m. ir 1985 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 548. P. 44; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 215. P. 2 (klaidingas aprašymas); Nr. 424. P. 17-18; Nr. 736. P. 82-83.

95. **VĖLIONYS**, Ignalinos raj., Ignalinos apyl.

Piliakalnis yra 600 m į Š nuo Mažulonių piliakalnio, 450 m į ŠR nuo kelio Zablatiškė-Tverečius, 350 m į Š nuo Vėlio ežero ŠR kranto.

Piliakalnis įrengtas apie 15 m aukščio stačiais šlaitais aukštumos kyšulyje. Aikštelė trikampė, pailga PV-ŠR kryptimi, 10 m ilgio, 12 m pločio ŠR dalyje. Čia supiltas 5 m pločio ties pagrindu, iki 1 m aukščio tiesus pylimas, už kurio yra tarsi užslinkusio griovio pėdsakai.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia (?). Jį 1989 m. surado G. Zabiela.

Š. Autoriaus duomenys.

96. **VENCAVAI**, Zarasų raj., Dusetų apyl.

Piliakalnis, vadinamas Kalvinų Kalnu, yra 250 m į PR nuo kelio Dusetos-Degučiai, Balčio ežero PR krante, Dusetų girininkijos 55 kv. P dalyje.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kampe. Šlaitai statūs, 12-16 m aukščio. Aikštelė beveik keturkampė, pailga R-V kryptimi, 45x30 m dydžio. R jos krašte supiltas pasagos formos 2,5 m aukščio nuo

aikštelės, 3 m iš išorės pylimas, už kurio iškastas griovys. Už griovio kyla antras 80 m ilgio, 1,5 m aukščio nuo griovio, 0,5 m aukščio iš išorės pylimas, už kurio yra trečias 85 m ilgio, 1 m aukščio pylimas. Piliakalnio V šlaite, 3 m žemiau aikštelės, yra 6 m pločio terasa.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jis žinomas nuo XX a. ketvirtąjo dešimtmečio.

1973 m. žvalgė LII (A. Tautavičius).

Š. PMC. F. I. A. 1. Nr. 70 (VAK). P. 65-70; LII. Nr. 376. P. 24.

L. *Nemanis J.* Zarasų rajono archeologijos paminklų sąrašas. Zarasai, 1982. P. 32. *Nemanis J.* Zarasų rajono kultūros paveldas. Zarasai, 1994. P. 40.

97. **VERKIAI**, Vilniaus miestas

Piliakalnis yra 6,5 km į Š nuo Gedimino Kalno, 1 km į ŠR nuo Jeruzalės bažnyčios, Neries kairiajame krante, į P nuo Verkių rūmų.

Piliakalnis įrengtas Neries ir bevardžio upelio santakoje esančiame kranto kyšulyje. Šlaitai statūs, iki 47 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga Š-P kryptimi, 80 m ilgio, 80 m pločio Š gale. Š piliakalnio riba nėra aiški, atrodo, kad čia buvęs dabar visiškai užlygintas griovys. Aikštelė labai pakeista ir praplėsta viduramžiais joje statant įvairius pastatus.

1988-1990 m. LII (vad. A. Varnas) aikštelės P pakraštyje ištyrė 600 m² plotą, rado iki 4 m storio supiltinius žemės sluoksnius su XIV-XIX a. mūrinės statybos liekanomis, paskiromis šio laikotarpio bei II tūkstantmečio pradžios keramikos šukėmis.

Piliakalnis datuojamas XIV a. Jis surastas tyrinėjimų metu.

Š. A. Varno duomenys.

L. *Varnas A.* Archeologiniai tyrimai Verkių parke 1990 ir 1991 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 65-73.

R. NLVKIM, neinventorinti.

98. **VIEŠKŪNAI** (Amaliai), Kauno miestas

Piliakalnis, vadinamas Šuneliškių Kalnu, yra 1,15 km į ŠR nuo Pažaislio bažnyčios ir vienuolyno, 300 m į PR nuo Vilniaus-Kauno geležinkelio, į Š-ŠR nuo Kauno marių kranto, Šuneliškių Ravo upelio kairiajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje į Nemuno slėnį, dabar iš P juosiamame Kauno marių, iš V - Šuneliškių Ravo upelio. Šlaitai statūs, iki 9 m aukščio. Aikštelė netaisyklingo trikampio formos, pailga Š-P kryptimi, 28 m ilgio, 27 m pločio Š gale. Čia jos pakraštyje supiltas 27 m ilgio, 3 m aukščio nuo aikštelės pylimas, kurio išorinis 6 m aukščio šlaitas leidžiasi į 60 m ilgio, 20 m pločio ir 2,5 m gylio griovį. P piliakalnio šlaite, 4 m žemiau aikštelės, iškastas griovys, už kurio supiltas 9 m ilgio, 4 m pločio ties pagrindu, 1,5 m aukščio pylimas. Jo 0,8 m aukščio P šlaitas leidžiasi tarsi dar į vienos aikštelės liekanas, griūvančias į marias. V piliakalnio šlaite, 3-3,5 m žemiau aikštelės, yra iki 2,5 m pločio terasa.

Piliakalnį apardė apkasai, nukastas Š pylimo R galas, paties pylimo išorinėje pusėje suformuota terasa. Piliakalnis datuojamas XIII-XIV a. Jį 1991 m. surado D. Juška.

Š. B. Dakanio duomenys.

L. *Almonaitis* V. Paminklas paskandin-tiems Vieškūnams // Mokslas ir gyvenimas. 1995. Nr. 4. P. 5.

99. **VIEŠTOVĖNAI**, Plungės raj., Nausėdžio apyl.

Piliakalnis yra 2 km į PV nuo Gandingos piliakalnio, 200 m į ŠV nuo kelio Plungė-Vėžaičiai, Minijos dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas kranto kyšulyje į Minijos slėnį. Šlaitai statūs, 9-12 m aukščio. Aikštelė ovali, pailga R-V kryptimi, 80x30 m dydžio. V jos pakraštyje supiltas 35 m ilgio, 1 m aukščio nuo aikštelės, 2,5 aukščio iš išorės pylimas. Aikštelėje yra

kultūrinis sluoksnis. Rasta lipdytos lygiu paviršiumi keramikos.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1977 m. surado B. Dakanis.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 35 (VAK). P. 349-354; B. Dakanio duomenys.

R. NLVKIM, neinventorinti.

100. **VILKPĖDĖ**, Vilniaus miestas

Piliakalnis yra 5 km į PV nuo Gedimino Kalno, 800 m į V nuo Neries upės kairiojo kranto, 200 m į V nuo Savanorių prospekto.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kampe, nuo likusios aukštumos dalies atskirtas 20 m pločio, iki 3 m gylio dauba. Šlaitai statūs, iki 18 m aukščio. Aikštelė greičiausiai buvo ovali, pailga Š-P kryptimi, apie 30x20 m dydžio. Didesniąją, Š, jos dalį sunaikino iki 2 m gylio duobės. P pakraštyje išliko ovalios ŠR-PV kryptimi 15x7 m dydžio aikštelės fragmentas su kultūriniu sluoksniu.

Piliakalnis apardytas apkasų.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu. Jį 1991 m. surado S. Lasavickas.

Š. Autoriaus duomenys.

101. **VILNIUS**, Vilniaus miestas

Piliakalnis IV, vadinamas Stalo Kalnu, yra 600 m į R nuo Gedimino Kalno, 400 m į PR nuo Neries upės kairiojo kranto, 200 m į Š nuo Vilniaus piliakalnio III, vadinamo Gedimino Kapu, 50 m į R nuo Kreivojo Kalno.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais iki 35 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, kiek pailga Š-P kryptimi, 120x100 m dydžio, plokščiu viršumi. Į ŠV nuo jos tęsiasi 130 m ilgio, 10 m pločio viršuje ožnugaris. Aikštelės pakraščiuose yra iki 4,4 storio kultūrinis sluoksnis.

Į V ir P nuo piliakalnio yra papėdės gyvenvietė, įeinanti į kompleksą su Kreivojo ir Bekešo kalnų įtvirtinimais. Aikštelė apardyta viduramžiais stovėjusių pastatų.

Piliakalnis datuojamas XIV a. Matyt, jame bus stovėjusi 1390 m. kryžiuočių sudeginta Kreivoji pilis. Piliakalnis žinomas nuo XIX a.

Š. LII. Nr. 883a; autoriaus duomenys.

102. **VIRBALGIRIS** (Virbalis), Vilkaviškio raj., Kybartų apyl.

Piliakalnis yra 3 km į V nuo kelio Virbalis-Pajevonys, 2,5 km į PV nuo Virbalio miestelio centro, Pajevonio girininkijos Virbalgirie (Virbalio) miško 3 kv. ŠV dalyje, Paviršupės upelio dešiniajame krante.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, iš V ir ŠV juosiamame Paviršupės upelio, iš P ir R - bevardžio upeliuko. Šlaitai į upelius statūs, 8-10 m aukščio. Aikštelė trapecijos formos, pailga ŠR-PV kryptimi, 30 m ilgio, 20 m pločio ŠR dalyje, kiek nuolaidėjanti į PV. Š aikštelės pakraštyje iškastas dabar smarkiai užslinkęs griovys, už kurio supiltas 10 m pločio ties pagrindu, iki 2,5 m aukščio pylimas (204 pav.). Už

pylimo yra antro, taip pat smarkiai užslinkusio griovio pėdsakai.

Prie piliakalnio buvo rastos trinamosios girnos (dingusios). Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1982 m. surado A. Stabrauskas.

Š. PMC. F. 1. A. 1. Nr. 69 (VAK). P. 163; A. Merkevičiaus duomenys.

103. **ZOKORIAI**, Zarasų raj., Degučių apyl.

Piliakalnis yra 1 km į ŠV nuo Bružokėlių ežero ŠV kranto, 900 m į Š nuo plento Kaunas-Zarasai, Antalieptės marių P krante.

Piliakalnis įrengtas atskiroje 11 m aukščio statokais, viršuje dirbtinai pastatintais šlaitais kalvoje. Aikštelė beveik apvali, 70x65 m skersmens, su kultūriniu sluoksniu. R ir PV šlaituose, 2-4 m žemiau aikštelės, iškasti 4 m pločio grioviai, už kurių supilti 20 m ilgio, 0,3 m aukščio pylimai. PV šlaite už pirmojo pylimo

204 pav. Virbalgirie piliakalnis

iškastas antras 4 m pločio viršuje griovys, už kurio supiltas 10 m ilgio, 5 m pločio ties pagrindu, 0,2 m aukščio antras pylimas.

Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pirmąja puse. Jį 1981 m. surado V. Šimėnas.

1987 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1370. P. 43-44.

L. Balčiūnas J., Dakanis B., Merkevičius A., Zabiela G. 1987 m. žvalgyti paminklai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 176; Zabiela G. Atradimai Šventosios pakrantėje // Tarybinė žemė (Zarasai). 1988.03.03; Nemanis J. Zarasų rajono kultūros paveldas. Zarasai, 1994. P. 38.

104. ZUJAI, Ukmergės raj., Vidiškių apyl.

Piliakalnis, vadinamas Šanto Kalneliu, yra 1,15 km į Š nuo Zujų pilkapių, 350 m į ŠR nuo Zujų alkos, 150 m į PR nuo plento Ukmergė-Utena, Mūšios ir Šventosios santakoje.

Piliakalnis įrengtas kranto kyšulio, iš V ir Š juosiamo Mūšios upės, iš R - Šventosios, aukštesnėje vietoje. Šlaitai statūs, 6-12 m aukščio. Aikštelė trapecijos formos, 25 m ilgio Š-P kryptimi, 40 m pločio P gale, 20 m Š. Š šlaite, 2 m žemiau aikštelės, iškastas 12 m ilgio ir 3 m pločio griovys, už kurio kyla 12 m ilgio, 6 m pločio ties pagrindu, 0,8 m aukščio pirmasis pylimas. Jo išorinis 2 m aukščio šlaitas leidžiasi į antrą 12 m ilgio, 3 m pločio griovį, už kurio kyla antras 10 m ilgio, 7 m pločio ties pagrindu, 0,8 m aukščio pylimas. Pastarojo išorinis 1,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 40 m ilgio piliakalniui nepanaudotą kyšulio dalį lygiu paviršiumi.

P aikštelės pusėje iškastas 40 m ilgio, 2 m gylio, 9 m pločio viršuje bei 5 m pločio dugne griovys, už kurio supiltas iki 3 m aukščio, 15 m pločio ties pagrindu, 45 m ilgio pylimas. Jo išorinis P šlaitas leidžiasi į apie 30 m pločio, iki 2 m gylio daubą, kurios R ir V virsta griovomis. Visi pylimai ir grioviai nežymaus puslankio formos.

Piliakalnį apardė arimai bei Antrojo pasaulinio karo apkasai. P pylimas centrinėje dalyje labai nuskleistas, Š pylimų ir griovių V dalį nuplovė Mūšia.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia.

1970 m. žvalgė LII ir PMC (A. Tautavičius, V. Daugudis), 1994 m. žvalgė LII.

Š. LII. Nr. 302. P. 121; PMC. F. 7. A. 1. Nr. 125. P. 40; Nr. 2282. P. 7-8.

L. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1975. T. 2. P. 195 (laikomas XVI-XVII a. kariniais įtvirtinimais, o ne piliakalniu).

105. ŽAIBIŠKĖS, Utenos raj., Užpalių apyl.

Piliakalnis I yra 200 m į PV nuo Šventosios upės dešiniojo kranto, Piliakalnio miško V dalyje.

Piliakalnis įrengtas atskiroje stačiais 6-10 m aukščio šlaitais kalvoje. Aikštelė ovali, pailga PR-ŠV kryptimi, 35x12 m dydžio.

Piliakalnio chronologija neaiški (I tūkstantmetis (?)). Jį 1985 m. nurodė J. Putinas.

1985 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1376. P. 405.

L. Balčiūnas J., Merkevičius A., Zabiela G. Utenos rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 116; Zabiela G. Dar kartą apie piliakalnius // Utenis (Utena). 1990.10.30.

106. ŽAIBIŠKĖS, Utenos raj., Užpalių apyl.

Piliakalnis II yra 1,3 km į Š nuo Žai-
biškių piliakalnio I, 550 m į P nuo Pakalnio
ežero PR krašto, 600 m į PR nuo kelio
Antakalniai-Norvaišiai.

Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje. Jos PR-ŠR šlaitai statūs, 6-10 m aukščio, PV-ŠV nuolaidesni, 3 m aukščio. Aikštelė trapecijos formos, pailga ŠV-PR kryptimi, 35x13 m dydžio, smailėjanti į ŠV.

Piliakalnis labai apardytas arimų.
Piliakalnio chronologija neaiški. Jį
1985 m. nurodė J. Putinas.

1985 m. žvalgė PMC.

Š. LII. Nr. 1376. P. 405-406.

107. ŽASLIAI, Kaišiadorių raj., Žaslių apyl.

Piliakalnis yra 350 m į P nuo Limino ežero P kranto, į V nuo kelio Elektrėnai - Jonava, Žaslių ežero ŠR krante, į PR nuo Žaslių bažnyčios.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, kurį iš PV supa Žaslių ežeras, iš P - bevardis upelis. Šlaitai statūs, 10 m aukščio. Aikštelė trikampė, pailga ŠV-PR kryptimi, apie 40 m ilgio ir 50 m pločio ŠV gale. Šioje pusėje turėjo būti pylimas ir griovys, tačiau visa tai sunaikinta statant Žaslių bažnyčią. Išliko tik 20 m ilgio PR piliakalnio aikštelės pakraštys su 0,6 m aukščio plačiais išskleistu pylimu. Ir ši piliakalnio dalis smarkiai apardyta čia stovinčios koplyčios, aplink ją esančių kapų.

1952 m. piliakalnio P šlaite buvo pastebėtas kultūrinis sluoksnis su anglimis, pelenais, keramikos šukėmis.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1952 m. surado J. Petrulis.

Š. M. Mažvydo Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 127-82. P. 51; autoriaus duomenys.

108. ŽVAGAKALNIS, Širvintų raj., Čiobiškio apyl.

Piliakalnis yra 300 m į PR nuo Žvagakalnio pilkapyno, 600 m į PR nuo Žvagakalnio R sodybos, Neries upės ir Melnytėlės upelio santakoje, Čiobiškio girininkijos 48 kv. P dalyje.

Piliakalnis įrengtas kranto kyšulyje, kurį iš V juosia Neris, iš R, PR ir P - Melnytėlė. Šlaitai statūs, 10-17 m aukščio, išskyrus lėkštesnį P šlaitą. Aikštelė keturkampė, pailga Š-P kryptimi, 15x4 m dydžio, žemėjanti į P pusę. Jos Š pakrastyje supiltas 5 m ilgio, 8 m pločio ties pagrindu, 3 m pločio viršuje, 1,8 m aukščio pylimas, už kurio yra užslinkęs griovys. P aikštelės pakrastyje supiltas 0,3 m aukščio nuo aikštelės pylimas, kurio išorinis 2,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 0,5 m gylio griovį, už kurio kyla iki 1,5 m aukščio antras pylimas. P šio pylimo šlaitas leidžiasi į nedidelę terasėlę, į P susiliečiančią su šlaitu.

Piliakalnį smarkiai nuplovė Melnytėlės upelis.

Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Jį 1983 m. surado J. Balčiūnas.

1983 m. žvalgė PMC.

Š. PMC. F. 7. A. 1. Nr. 635. P. 64-65.

LITERATŪROS SARAŠAS

- Adkins L., Adkins L. A.**
1983. The handbook of British archeology. London, 1983.
- Adamonis T., Čerbulėnas K.**
1987. Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija. V., 1987. T. 1.
- Almonaitis V.**
1989. Didi Mažųjų Žinėnų senovė // Jonavos balsas (Jonava). 1989. 03. 30.
- Altlitauische**
1918. Altlitauische Befestigungsanlagen // Das Litauen-Buch. Eine Auslese aus der Zeitung der 10. Armee. Vilno, 1918. S. 69-78.
- Antanavičius J.**
1976. Balno kilpos Lietuvoje X-XIV a. // MADA. 1976. T. 1(54). P. 69-81.
- Ashbee P., Bell M., Proudfoot E.**
1989. Wilsford shaft: excavations 1960-62. London, 1989.
- Atgāzis M.**
1974. Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1974. L. 154-173.
- Balčiūnas J., Dakanis B., Merkevičius A., Zabiela G.**
1988. 1987 m. žvalgyti paminklai // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 172-177.
- Baliński M., Lipiński T.**
1850. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego. Warszawa, 1850. T. 3.
- Balodis F.**
1929. Die lettische Burgberge // Forvnänen. 1929. H. 5. S. 270-295.
- Berker P., Higham R.**
1982. Hen Den Montgomery. A timber castle on the English Welsh Border. London, 1982. Vol. 1.
- Basanavičius J.**
1970. Apie senovės Lietuvos pilis // Rinktiniai raštai. V., 1970. P. 55-101.
- Batūra R.**
1964. Kur ieškoti XIII a. vidurio "Tvirėmet" // Kraštotyra. V., 1964. T. 2. P. 116-130.
- 1966a. Užpalių pilis // Kraštotyra. V., 1966. T. 3. P. 61-67.
- 1966b. Linkmenų pilis ir krašto gynyba XIII-XV a. // Ignalinos kraštas. V., 1966. P. 34-42.
- 1966c. XIII a. Lietuvos sostinės klausimu // MADA. 1966. T. 1(20). P. 141-165.
1975. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą. V., 1975.
- Butrimas A.**
1987. Archeologiniai rinkiniai Kauno gubernijos dvaruose (M. Brenšteino duomenimis) // Jaunųjų muziejininkų konferencijos "Muziejai ir jų kolekcijos" pranešimų tezės. V., 1987. P. 12-14.
- Cathart King D. J.**
1988. The castle in England and Wales. London, 1988.
- Cehak-Holubowiczowa H.**
1936. Zabytki archeologiczne wojewódstwa Wileńskiego i Nowogródzkiego. Wilno, 1936.
- Cimermane I.**
1974. Spodrinātā keramika Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1974. L. 99-110.
- Crome H.**
1938. Weitere Nachrichten über Johann Michael Guise, den Wegbereiter ostpreußischer Burgwallforschung // Altpreußen. 1938. Heft 3. S. 91-94.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens // Prussia. 1938. Band 32. Teil 1. S. 173-209; 1939. Band 32. Teil 2. S. 297-324; 1939. Band 33. S. 263-289; 1940. Band 34. S. 83-154.
- Daugudis V.**
1961. Mažulonių piliakalnis // ILKI. V., 1961. T. 3. P. 16-40.
1962. Aukštadvario piliakalnio įtvirtinimai ir pastatai // MADA. 1962. T. 1(12). P. 43-69.
- 1970a. Kapsuko apylinkių piliakalnių tyrinėjimai 1968 metais // AETL 1968 ir 1969 m. V., 1970. P. 24-29.
- 1970b. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1969 metais // AETL 1968 ir 1969 m. V., 1970. P. 29-36.
1972. Brodeliškių piliakalnio tyrinėjimai 1970 m. // AETL 1970 ir 1971 metais. V., 1972. P. 19-21.
1974. Bražuolės (Trakų raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1972 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 19-22.
- 1977a. Dapšių (Mažeikių raj.) piliakalnis // ATL 1974 ir 1975 metais. V., 1977. P. 10-20.
- 1977b. Daubarių (Mažeikių raj.) piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1975 metais // ATL 1974 ir 1975 metais. V., 1977. P. 20-27.
1978. Gyvenvietės ir pastatai // LMK. V., 1978. T. 1. P. 14-47.
1980. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 22-25.
1981. Seniausieji mediniai pastatai ir įrengimai Lietuvoje (4. M. e. V-VIII amžių įtvirtinimai ir pastatai) // MADA. 1981. T. 2(75). P. 61-73.
- 1982a. Senoji medinė statyba Lietuvoje. V., 1982.
- 1982b. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1980 ir 1981 metais. V., 1982. P. 32-34.
- 1984a. Kudirkos Naumiesčio piliakalnio tyrinėjimai // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 18-20.
- 1984b. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 20-22.
- 1986a. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 20-22.
- 1986b. I tūkstantmečio pr. m. e. Šiaurės Žemaitijos piliakalniai (1. Būdingesnieji piliakalnių bruožai ir jų įtvirtinimai) // MADA. 1986. Nr. 2(95). P. 31-42.
- 1988a. Imbarės piliakalnio tyrinėjimai // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 26-28.
- 1988b. Veršvų piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 28-31.
1989. I tūkstantmečio pr. m. e. Šiaurės Žemaitijos piliakalniai (3. Radiniai) // MADA. 1989. T. 1(106). P. 74-88.
- 1990a. Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai // ŽP. V., 1990. P. 54-65.
- 1990b. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 26-27.
- 1990c. Vilniaus Plikojo kalno archeologiniai kasinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 127-130.
- 1990d. Kudirkos Naumiesčio piliakalnis // Kudirkos Naumiestis. V., 1990. P. 12-19.
- 1992a. Dėl laidojimų Lietuvoje piliakalniuose // LA. V., 1992. T. 9. P. 27-35.
- 1992b. Vilniaus Plikojo kalno archeologiniai kasinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 41-44.
- 1992c. Pagoniškujų šventyklų Lietuvoje klausimu // Iki krikščioniškosios Lietuvos kultūra. V., 1992. P. 50-77.
- 1993a. Iš Vilniaus miesto praeities. V., 1993.
- 1993b. Aukštadvario piliakalnis // Gimtinė. 1993. Nr. 9-12; 1994. Nr. 1, 2.
- Daugudis V., Mikulionis S.**
1987. Pily // Tarybų Lietuvos enciklopedija. V., 1987. T. 3. P. 379-380.
- Dowgird T.**
1889. Pamiątki z czasów przedhistorycznych na Żmudzi. Opisz cmentarzyska i piłkalnia w Imbarach w roku 1885 i 1886 // P. F. Warszawa, 1889. T. 9. S. 380-389.
1909. Mapa archeologiczna okolicy nad dubiskiej od miasteczka Betygoły do

okolicy Surwitły // Przegląd historyczny. Warszawa, 1909. T. 8. S. 361-366.

Dubois de Montpereux F.

1847. Forts et mardelles // Annoire des voyages et de la géographie pour l'année 1847. Paris, 1847. P. 127-138.

Dubonis A.

1993. Nepagarba ir diskreditacija // Naujasis židinys. 1993. Nr. 3. P. 80-84.

Duksa Z.

1981. Pinigai ir jų apyvarta // LMK. V., 1981. T. 2. P. 83-129.

Dundulienė P.

1990. Senovės lietuvių mitologija ir religija. V., 1990.

Dundulis B.

1985. Lietuvos kovos dėl Baltijos jūros. V., 1985.

Dusburgietis P.

1985. Prūsijos žemės kronika. V., 1985.

Edgren B., Herschend F.

1988. Eketorp. The fortified village on the island of Öland. Stockholm, 1988.

Eesti

1982. Eesti esiajalagu. Tallinn, 1982.

Engström J.

1984. Torsburgen. Tolkning av en gotländsk fornborg // Aun 6. Uppsala, 1984.

1991. Den romerska legionen-tusen år romersk militärhistoria. Stockholm, 1991.

1992. Die prähistorischen und mittelalterlichen burgen Gotlands. Eine forschungübersicht // Acta universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia 9. Stockholm, 1992. S. 49-59.

Filip J.

1966. Enzyklopädisches Handbuch zur Ur-und Frühgeschichte Europas. Prag, 1966. T. 1; 1969. T. 2.

Gaerte W.

1935. Burgwallforschung in Ostpreußen // Altpreußen. 1935. Heft 2. S. 69-76.

Geym V.

1937. Die Geschichte den Landschaft um den Cillwaldensee auf Grund von Bodenfunden // Altpreußen. 1937. Dezember. Heft 4. S. 161-177.

Genys J.

1989. Miestų kūrimosi Vakarų Lietuvoje klausimu // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 128-133.

1992. Protomiestų kūrimasis kuršių, žemaičių žemėse // Liaudies kultūra. 1992. T. 6. P. 29-30.

Ģinters V.

1939. Senā Mežotne // Senatne un māksla. Rīga, 1939. T. 1. L. 65-98.

Girininkas A., Škiudaitė A. V.

1990. Dėkingumas Taduį Daugirdui // ŽP. V., 1990. T. 1. P. 17-22.

Girininkas A., Zabiela G.

1992. Rėkučių pylimo tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 48-49.

Graudonis J.

1989. Nocietinātās apmetnes Daugavas lejtecē. Rīga, 1989.

Grigalavičienė E.

1979. Egliškių pilkapiai // LA. V., 1979. T. 1. P. 5-43.

1982. Kada buvo apgyventi piliakalniai // LIM 1981. V., 1982. P. 5-18.

1986a. Nevieriškės piliakalnis // LA. 1986. T. 5. P. 52-88.

1986b. Sokiškių piliakalnis // LA. 1986. T. 5. P. 89-138.

1989. M. e. I tūkstantmečio I pusės Kerelių (Kupiškio raj.) piliakalnio įvirtinimai ir pastatai // MADA. 1989. T. 1(106). P. 89-102.

1992a. Kerelių piliakalnis // LA. V., 1992. T. 8. P. 85-105.

1992b. Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė (Rokiškio raj.) // LA. V., 1992. T. 9. P. 41-91.

Gudavičius E.

1983. Dėl Lietuvos valstybės kūrimosi centro ir laiko // MADA. 1983. T. 2(83). P. 61-70.

1984. Bandytas lokalizuoti XIII a. lietuvių kunigaikščių valdas // MADA. 1984. T. 3(88). P. 69-79.

1985. Ką reiškė "ugninė ietis" (telum igneum) Vygando kronikoje // LIM 1984. V., 1985. P. 78-80.

1986. Dar kartą dėl Lietuvos valstybės kūrimosi centro ir laiko // MADA. 1986. T. 2(95). P. 53-60.

1988. Baltramiejaus Hionekės kronikos duomenys apie Šiaulių žemę // MADA. 1988. T. 2(103). P. 56-65.

1989a. Arbaletas-kilpinis // LIM 1988. V., 1989. P. 109-111.

1989b. Dėl kai kurių iečių rūšių pavadinimo // LIM 1988. V., 1989. P. 148-149.

1991. Miestų atsiradimas Lietuvoje. V., 1991.

1992. Lietuvos pašauktinės kariuomenės organizacijos bruožai // Karo archyvas. V., 1992. T. 13. P. 43-118.

Gudavičius E., Nikžentaitis A.

1982. M. Strijkovskis ir Pilėnų siejimas su Punia // LIM 1981. V., 1982. P. 32-40.

Hall B.

1992. En fornborg-vad är det? // Borgar från forntid och medeltid i Västsverige. Göteborg, 1992. S. 10-17.

Haraldsen T.

1982. Bygdeborg - - - ? // Nicolay. 1982. Nr. 2(38). P. 4-11.

Hentschen W.

1918. Die litauischen Palkalnis und die deutschen Walburgen // Das Litauen-Buch. Eine Auslese aus der Zeitung der 10. Armee. Vilno, 1918. S. 74-75.

Hensel W.

1971. Drewniane umocnienia w Europie środkowo-wschodniej // Archeologia i prehistoria. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1971. S. 200-248.

1987. Słowiańszczyzna wczesnośrednio-wieczna. Warszawa, 1987.

Hollack E.

1908. Erläuterungen zur Vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen. Glogau-Berlin, 1908.

Holubowicz W.

1939. Krzywy Gród z XIV w. na Górze Bekieszowej w Wilnie. Wilno, 1939. Nr. 1. S. 27-35.

Holubovičiai E. ir V.

1941. Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas // Lietuvos praeitis. Vilnius-Kaunas, 1941. T. 1. Sąs. 2. P. 649-678. I-VII lentelės.

Ivanauskas E.

1988. Pirmosios Jogailos monetos // Istorija. V., 1988. T. 29. P. 3-10.

Ivanauskas E., Balčius M.

1994. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų. V., 1994.

Jablonskis I.

1978š. Daukšių piliakalnis, Skuodo rajonas, Daukšių kaimas // LII. Nr. 620.

1984š. Kūlių Pilalės žvalgomasis tyrinėjimas. Kretingos rajonas, Darbėnų apylinkė // LII. Nr. 1149.

1986. Mosėdžio piliakalnio žvalgomieji tyrinėjimai // ATL 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 27-28.

1988. Kartenos apylinkės paminklų tyrinėjimai // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 184-185.

Jablonskytė-Rimantienė R.

1960. Pirmykščiai būstai Samantonyse // Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1960. T. 1. P. 56-65.

Janssen H. L.

1990. The archeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for future research // Medieval archeology in the Netherlands. Maastricht, 1990.

Jarockis R.

1992a. Šinkūnų piliakalnio liekanų tyrinėjimai 1990-1991 m. // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 49-51.

1992b. Kaulinių-raginių dirbinių gamyba Kernavėje XIII-XIV a. // LA. V., 1992. T. 9. P. 168-181.

Jovaiša E., Markelevičius J.

1976. Lietuvos TSR archeologijos paminklai ir jų apsauga. V., 1976.

- Jucevičius L.**
1959. Raštai. V., 1959.
- Jurginis J.**
1977. Feodalinės Lietuvos miestų tyrinėjimai // Lietuvos TSR architektūros klausimai. V., 1977. T. 5(4). P. 4-18.
- Jurkštas V.**
1982. Bubių piliakalnio švilpynėlės // Raudonoji vėliava (Šiauliai). 1982.09.02.
- Katilius A.**
1988. P. Tarasenos rankraščiai VUMB RS // Aktualūs kultūros paminklų tyrinėjimų uždaviniai. V., 1988. P. 97-98.
- Kazakevičius V.**
1992. Sword chapes from Lithuania // Acta universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia 9. Stockholm, 1992. P. 91-107.
- Kerbelytė B.**
1970. Lietuvių liaudies padavimai. V., 1970.
- Kitkauskas N.**
1989. Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra. V., 1989.
- Klimka L.**
1986. Apie astronominę Palangos alko statinio paskirtį // LIM 1985. V., 1986. P. 36-43.
- Kola A., Wilke G.**
1985. Militaria z grodziska w Plemiętach. Broń strzelcza // Plemięta. Średnio-wieczny gródek w ziemi chełmińskiej. Warszawa, Poznań, Toruń, 1985. S. 107-128.
- Kraštas**
1988. Kraštas ir žmonės. V., 1988.
- Krzywicki L.**
1909a. Żmudz starożytna. Dawni żmudzini i ich warownie. Warszawa, 1909.
1909b. W poszukiwaniu grodu Mendoga // Przegląd historyczny. Warszawa, 1909. T. 8. Z. 1. S. 20-49.
1913. Grodzisko Derbuckie na Żmudzi // PF. Warszawa, 1913. T. 21. Dział V. S. 15-29. Tablicy I-VI.
1917. Grodziska górno-litewskie. Grodzisko na Górze Oscikowej pod Rakiszkami // PF. Warszawa, 1917. T. 24. Dział V. S. 1-42. Tablicy I-XIII.
1928. Piłkarnie na Litwie/ Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera. Kraków, 1928. S. 154-172.
1957. Wspomnienia. Warszawa, 1957. T. 1.
- Kšivickis L.**
1928. Žemaičių senovė. Kaunas-Marijampolė, 1928.
- Kulikauskas P.**
1955. Kai kurie archeologiniai duomenys apie seniausią Lietuvos TSR teritorijoje augintus javus // MADA. 1955. T. 1. P. 75-85.
1958. Nemenčinės piliakalnis // ILKI. V., 1958. T. 1. P. 20-43.
1960. Seniausi pastatai Lietuvoje // Lietuvos TSR architektūros klausimai. Kaunas, 1960. T. 1. P. 33-65.
1965. Badania archeologiczne na Litwie w latach 1955-1961 // Acta Baltico-Slavica. Białystok, 1965. T. 2. S. 203-259.
1968. Kurmaičių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. V., 1986. P. 12-56.
1970a. Paveisininkų piliakalnis ir jo tyrinėjimai // Istorija. 1970. T. 11. P. 227-246.
1970b. Kaukų ir Obelytės piliakalnių tyrinėjimai 1967-1969 metais // AETL 1968 ir 1969 m. V., 1970. P. 12-22.
1970c. Panemunių dzūkai ir jotvingiai // Panemunių dzūkai. V., 1970. P. 12-32.
1971. Piliakalnio kaimo Rasių apylinkės Vilkaviškio rajono piliakalnis ir jo tyrinėjimai 1961 metais // Istorija. V., 1971. T. 12(2). P. 143-161.
1972a. Rudaminos (Lazdijų raj.) piliakalnio 1965 m. tyrinėjimų duomenys // Istorija. V., 1972. T. 13(2). P. 83-109.
1972b. Varnupių piliakalnio (Kapsuko raj.) tyrinėjimai 1971 m. // AETL 1970 ir 1971 metais. V., 1972. P. 16-19.
1974. Varnupių (Kapsuko raj.) piliakalnis 1971 m. tyrinėjimų duomenimis // Istorija. V., 1974. T. 14(1). P. 97-116.
1975. Sudargo piliakalniai // Istorija. V., 1975. T. 15(2). P. 105-124.
1976. Obelytės, Alytaus raj., piliakalnis ir jo tyrinėjimų duomenys // Istorija. V., 1976. T. 16(2). P. 104-114.
1980. Narkūnų (Utenos raj.) "Mažojo" piliakalnio tyrinėjimai 1978 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 32-35.
1982. Užnemunės piliakalniai. V., 1982.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.**
1961. Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961.
Kulikauskas P., Luchtanas A.
1980. Archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje 1979 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 35-38.
- Kulikauskienė R.**
1972. Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1971 m. // AETL 1970 ir 1971 metais. V., 1972. P. 22-25.
1974. Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1972 ir 1973 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 23-29.
1984. Ką slepia Kernavės piliakalniai // Mokslas ir gyvenimas. 1984. Nr. 3. P. 12-14.
- Kulikauskienė R., Kulikauskas P.**
1972. Sudargo piliakalnių tyrinėjimai 1970 m. // AETL 1970 ir 1971 metais. V., 1972. P. 11-16.
- Kumšlytis L.**
1933. Gondingos senovės liekanos // Šiaulių metraštis. Šiauliai, 1933. Nr. 4. P. 24-36.
- Kuncienė O.**
1972. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a. V., 1972. P. 149-254.
1981. IX-XIII a. stiklo karoliai Lietuvoje // LA. 1981. T. 2. P. 77-90.
- LAA**
1975. LAA. V., 1975. T. 2.
1977. LAA. V., 1977. T. 3.
1978. LAA. V., 1978. T. 4.
- Latvijas**
1974. Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974.
- Latvis H., Vartbergē H.**
1991. Livonijos kronikos. V., 1991.
- Lietuvininkai**
1970. Lietuvininkai. V., 1970.
- Lietuvių**
1964. Lietuvių karas su kryžiuočiais. V., 1964.
1976. Lietuvių kalbos žodynas. V., 1976. T. 10.
- Lietuvos**
1955. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1955. T. 1.
1957. Lietuvos TSR istorija. V., 1957. T. 1.
1970. Lietuvos TSR archeologija (1940-1967). Bibliografija. V., 1970.
1971a. Lietuvos pilys. V., 1971.
1971b. Lietuvos metraštis. V., 1971.
1973. Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. V., 1973.
1980. Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus 1855-1980. V., 1980.
1985. Lietuvos TSR istorija. V., 1985. T. 1.
1987. Lietuvos architektūros istorija. V., 1987. T. 1.
- Livländische**
1876. Livländische Reimchronik. Paderborn, 1876.
- Lock G., Wilcock J.**
1987. Computer archaeology. Aylesbury, 1987.
- London**
1954. London museum catalogues. Nr. 7. Medieval catalogue. London, 1954.
- Luchtanas A.**
1986. Kernavės Pilies kalno tyrinėjimai // ATL 1984 ir 1985 metais. V., 1986. P. 32-35.
1990a. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavėje ir jos apylinkėse // ATL 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 193-196.

1990b. Kernavė. Pajautos slėnio paslaptys // Kultūros barai. 1990. Nr. 3. P. 65-68; Nr. 4. P. 58-62.

1992. Rytų Lietuva I tūkstantmetyje pr. m. e. // LA. V., 1992. T. 8. P. 56-85.

Luchtanas A., Merkytė I., Abaravičius G.

1989ž. Žvalgomieji tyrinėjimai Kernavės archeologijos ir istorijos rezervatino muziejaus teritorijoje ir apylinkėse 1989 metais. Ataskaita // LII. Nr. 1659.

Maironis

Ant Punios kalno // Raštai. V., 1987. T. 1. P. 213-215.

Makarevičius A.

1978. Piliakalnis ieško savo senovės // Mokslas ir gyvenimas. 1978. Nr. 2. P. 44-45.

Markelevičius J.

1974. Archeologiniai tyrinėjimai Punioje 1972-1973 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 29-32.

Mäesalu A.

1991. Otepää linnuse ammuooleotus / Muinasaja teadus. Tallinn, 1991. T. 1. Arheoloogiline kogumik. P. 163-181. Joon 1-2.

Medieval

1978. Medieval moated sites. London, 1978.

Merkevičius A.

1974. Eketės (Klaipėdos raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1972 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 15-19.

1978a. Jautakių (Mažeikių raj.) piliakalnis // ATL 1976-1977 metais. V., 1978. P. 111-114.

1978b. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1977 metais // ATL 1977-1978 metais. V., 1978. P. 115-118.

1980. Vaitiekūnų (Radviliškio raj.) piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1978 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 26-28.

1992. Kalnelio archeologijos paminklai // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 1. P. 51-55.

Merkevičius A. (j.)

1988. Pajevonio apylinkių archeologijos paminklai // 1967-1987 m. istorijos ir kultūros paminklų tyrinėjimai. V., 1988. P. 50-53.

Michelbertas M.

1986. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986.

1992. Pro memoria // Mokslas ir Lietuva. 1992. T. 3. Kn. 2-3. P. 129-132.

Mickevičius A.

1991. Kuršių visuomenės bruožai IX-XII a. // Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų. V., 1991. P. 24-40.

Miškinis A.

1991. Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis. V., 1991.

Mulevičienė I.

1970. Puodų ženklai Lietuvos teritorijoje XII-XVII amžiais // MADA. 1970. T. 1(32). P. 135-144.

1971. Žiedžiamojo rato pasirodymo Lietuvos teritorijoje klausimu // MADA. 1971. T. 2(36). P. 111-122.

Nadolski A.

1954. Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku. Łódź, 1954.

Nagevičienė V.

1962. Vladas Nagius Nagevičius // Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga. Putnam, 1962. P. 19-63.

Nagevičius V.

1934. Die Ausgrabung des Wales der vorgeschichtlichen Befestigung (Burberg) Apulė // Proceedings of the first international congress of prehistoric and protohistoric sciences. London, 1934. P. 302-304.

Narbutas T.

1992. Lietuvių tautos istorija. V., 1992. T. 1.

Naudužas J.

1969ž. Velžių piliakalnio tyrinėjimo dienoraštis // LII. Nr. 278.

Navickaitė O.

1959a. Bačkininkėlių piliakalnis // ILKI. V., 1959. T. 2. P. 103-118.

1959b. Guogų-Piliuonos piliakalnis // MADA. 1959. T. 1(6). P. 86-101.

Nikžentaitis A.

1986. Rašytiniai šaltiniai apie lietuvių pilių sistemą XIII a. pabaigoje-XIV a. pradžioje // MADA. 1986. T. 3 (96). P. 51-62.

1990. Trapėnų žemė // Žemaičių praeitis. V., 1990. T. 1. P. 93-99.

1993. Pilėnų mįslė. V., 1993.

Nowakowski A.

1986. Arsenaly zamków krzyżackich w Prusach w latach 1364-1431 // Mediaevalia archaeologica. Acta archaeologica Lodziensia. Nr. 31. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1986. S. 49-99.

Olsen O., Schmidt H.

1977. En jysk vikingeborg. Borgen og bebyggelsen. København, 1977.

Payne-Gallwey R.

1903. The crossbow. London, 1903.

Pašuta V.

1971. Lietuvos valstybės susidarymas. V., 1971.

Petrauskaitė D.

1959. Žiegdrių piliakalnis // ILKI. V., 1959. T. 2. P. 119-124.

Poška D.

1959. Raštai. V., 1959.

Puzinas J.

1960. Piliakalniai // Lietuviška enciklopedija. Boston, 1960. T. 22. P. 499-504.

1962. Nagius Nagevičius kaip archeologas // Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbo apžvalga. Putnam, 1962. P. 236-250.

1983a. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // RR. T. 1. P. 33-198.

1983b. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje XIX a. gale ir XX a. pradžioje // RR. T. 1. P. 199-227.

1983c. Šis tas iš Impilties tyrinėjimų // RR. T. 1. P. 331-322.

1983d. Tadas Daugirdas // RR. T. 1. P. 355-362.

1983e. L. Krzywickis Lietuvos piliakalnių tyrinėtojas // RR. T. 1. P. 363-370.

1983f. Vilniaus pilys // RR. T. 2. P. 11-23.

1983g. Gedimino sostinės Vilniaus 650 metų sukaktį minint // RR. T. 2. P. 25-60.

1983h. Trečiosios Vilniaus pilies beiškant // RR. T. 2. P. 61-67.

Radziukynas J.

1909. Suvalkų rėdybos piliakalniai. Varšava, 1909.

Ribokas D.

1990. Tauragnų lobis // Kraštotyra. V., 1990. T. 24. P. 55-56.

Rimantienė R.

1984. Akmens amžius Lietuvoje. V., 1984.

Rocolle C.

1973. 2000 ans de fortification française. Charles-Lavauzelle, 1973. T. 1-2.

Salatkienė B.

1994. Lieporių gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1992 ir 1993 metais. V., 1994. P. 64-73.

Sirokomlė V.

1989. Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą. V., 1989.

Stankus J.

1977. Jautakių (Mažeikių raj.) piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1973 metais // ATL 1974 ir 1975 metais. V., 1977. P. 28-32.

1984. Stabulankių gyvenvietė // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 33-34.

Strykowski M.

1846. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi. Warszawa, 1846. T. 1.

Stubavs A.

1974. Par Latvijas pilskalnu tipoloģiju un klasifikāciju // Arheoloģija un etnoģrāfija. Rīga, 1974. T. 11. L. 74-88.

Svetikas E.

1989. Dzirmiškių pilkapynas. Alytus, 1989.

1991. Pirmasis Užnemunės piliakalnių registruotojas (Juozapas Radziukynas) // MP. V., 1991. T. 9. P. 101-108.

- Šaduikis Č.**
1971. Nawenpill-Navininkai-Aukštadvaris // Mokslas ir gyvenimas. 1971. Nr. 7. P. 58.
- Šapoka A.**
1936. Lietuvos istorija. Kaunas, 1936.
- Šešelgis K.**
1986. Lietuvos gyvenvietės iki XIII a. V., 1986.
1988. Lietuvos teritorijos apgyvendinimas nuo mūsų eros pradžios iki XIII a. // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Urbanistika ir rajoninis planavimas. T. 15 (Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida). V., 1988. P. 3-59.
- Taavitsainen J. P.**
1990. Ancient hillforts of Finland. Helsinki, 1990.
- Tarasenka P.**
1922. Ieškojimai Neries ir Šventosios santaklyje // Mūsų senovė. Tilžė, 1922. T. 1. P. 574-590.
1928a. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.
1928b. Piliakalniai - medžiaga kariškai Lietuvos istorijai // Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai. Kaunas, 1928. D. 1. P. 103-120.
1956. Lietuvos piliakalniai. V., 1956.
1959. Grodziska w huku śródkowego Niemna na Litwie // Rocznik Olsztyński. Olsztyn, 1959. T. 2. S. 221-226.
- Tautavičius A.**
1958. Iš XIV a. Vilniaus gyventojų buitės // ILKI. V., 1958. T. 1. P. 94-103.
1960. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai // Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. V., 1960. T. 2. P. 3-48.
1961. Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1960 m. // MADA. 1961. T. 2(11). P. 103-124.
1968. Trakų pusiasalio teritorijos 1962-1964 m. archeologinių kasinėjimų duomenys // MP. 1968. T. 3. P. 48-58.
1977. Kada susidarė sąlygos Lietuvoje miestams atsirasti // Lietuvos TSR archi-
- tektūros klausimai. V., 1977. T. 5. Sąs. 4. P. 19-24.
1980. Kiti 1978 ir 1979 metais tyrinėti paminklai // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 133-137.
1987. Piliakalniai // Tarybų Lietuvos enciklopedija. V., 1987. T. 3. P. 376-377.
1992. Ignas Jablonskis // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 140-145.
- Tyszkiewicz E.**
1842. Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach cesarstwa Rossyjskiego. Wilno, 1842.
- Urbanavičienė S.**
1988. XV-XVII a. Lietuvos kaimo siuvėjų įrankiai // MADA. 1988. T. 4(105). P. 51-63.
- Urbanavičius V.**
1982. Punios piliakalnis // Mokslas ir gyvenimas. 1982. Nr. 9. P. 28.
1992. Skirsnemunės pilis, arba kur stovėjo Kristmemelis // Mokslas ir gyvenimas. 1992. Nr. 10. P. 8-9.
- Vaitkevičius G.**
1983. Gedimino kalno kirvis // Mokslas ir gyvenimas. 1983. Nr. 1. P. 31.
- Vaitkunskienė L.**
1981. Sidabras senovės Lietuvoje. V., 1981.
- Valančius M.**
Pilys // Raštai. V., 1972. P. 360-365.
- Valatka V.**
1974. Renavo (Mažeikių raj.) piliakalnis // AETL 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 14-15.
- Varnas A.**
1978. Gintaro apdirbimas // LMK. V., 1978. T. 1. P. 117-124.
1992. Archeologiniai tyrinėjimai Verkių parke 1990 ir 1991 m. // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 65-73.
- Vaškevičiūtė I.**
1975. Jauneikių (Joniškio raj.) V-XI a. kapinynas (1. Laidosena, darbo įrankiai) // MADA. 1985. T. 2(91). P. 48-57.

- Villena L.**
1975. Glossaire Burgenfachwörterbuch des mittelalterlichen Wehrbaus in deutschen, englischen, französischer, italienischer, spanischen Sprache herausgegeben von Internationalen Burgen Institut. Frankfurt am Main, 1975.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**
1955. Klasinės visuomenės susidarymas Lietuvoje (remiantis archeologinių tyrinėjimų duomenimis) // Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto mokslo darbai. V., 1955. T. 1. P. 120-138.
1958a. Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai. V., 1958.
1958b. Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai // ILKI. V., 1958. T. 1. P. 44-64.
1959. Miniatiūrinių piliakalnių Lietuvoje klausimu // ILKI. V., 1959. T. 2. P. 125-137.
1961. Punios piliakalnio (Jiezno raj.) 1958-1959 m. tyrinėjimų rezultatai // ILKI. V., 1961. T. 3. P. 41-65.
1970. Lietuviai IX-XII amžiais. V., 1970.
1971. Lietuvio kario žirgas. V., 1971.
1974a. Punios piliakalnis. V., 1974.
1974b. Nauji duomenys apie žemdirbystę ir gyvulininkystę Rytų Lietuvoje XIII-XV amžiais // MADA. 1974. T. 3(48). P. 51-65.
1976. Enkolpionas iš Maišiagalos piliakalnio // LIM 1974. V., 1976. P. 5-12.
1978a. Lietuva valstybės susidarymo išvakarėse // LMK. V., 1978. T. 1. P. 4-13.
1978b. Žemdirbystė, gyvulininkystė ir medžioklė // LMK. V., 1978. T. 1. P. 48-72.
1981. Ginklai // LMK. V., 1981. T. 2. P. 6-48.
1982. "Mindaugo sostu" vadinamo Kernavės piliakalnio tyrinėjimai // ATL 1980 ir 1981 metais. V., 1982. P. 28-31.
1984a. Kernavės piliakalnio "Mindaugo sostas" tyrinėjimai // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 35-38.

- 1984b. Kernavės "Pilies kalno" tyrinėjimai 1983 m. // ATL 1982 ir 1983 metais. V., 1984. P. 38-40.
1986. Narkūnų Didžiojo piliakalnio tyrinėjimų rezultatai (Apatinis kultūrinis sluoksniu) // LA. V., 1986. T. 5. P. 5-49.
1990. Punia. V., 1990.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., Kulikauskas P.**
1978. Narkūnų (Utenos raj.) archeologinių paminklų 1976 ir 1977 metų tyrinėjimai // ATL 1976-1977 metais. V., 1978. P. 84-94.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., Luchtašas A.**
1980. Narkūnų (Utenos raj.) "Didžiojo" piliakalnio tyrinėjimai 1978 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. V., 1980. P. 29-32.
- Wegraeus E.**
1971. Vikingatida pilsfestsar i Sverige-en forbisedd föremalsgrupp. Uppsala, 1971.
- Wigand von Marburg**
1863. Cronica nova Prutenica sed in multis superfluis verbis descise, inchoataque anno 1293 et terminatis anno 1394 vel circa // Scriptorum rerum prussicarum. Leipzig, 1863. Band II. S. 453-662.
- Wilczyński F.**
1836. Wędrówka do gór Utenesa xiężęcia Litwy, założyciela Uciany // Tygodnik Peterburgski. 1836. Rok. XIV. S. 559-560.
- Zabiela G.**
1987a. Piliakalnių raidos atspindžiai kultūrinuose sluoksniuose // JID. V., 1987. T. 6. P. 80-82.
1987b. Dėl m. e. II tūkstantmečio archeologijos periodizacijos // 1967-1987 m. istorijos ir kultūros paminklų tyrinėjimai. V., 1987. P. 54-57.
1987c. Kur buvo Sprudeikio valdos? // Biržulio baseino kompleksinių tyrinėjimų dešimtmetis. V., 1987. P. 67-69.

1988a. Lietuvos vėlyvųjų piliakalnių sąrašas // Aktualūs kultūros paminklų tyrinėjimų uždaviniai. V., 1988. P. 53-67.

1988b. Antatilčių piliakalnio 2 (Ukmergės raj.) tyrinėjimai // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 40-43.

1988c. Telšių rajono archeologijos paminklai // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 186-187.

1990a. Guogų (Piliuonos) piliakalnio liekanų tyrinėjimai 1989 m. // ATL 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 32-34.

1990b. Pakalnių piliakalnio (Utenos raj.) tyrinėjimai 1989 m. // ATL 1988 ir 1989 metais. V., 1990. P. 35-36.

1990c. Žemaitijos piliakalnių tyrinėjimas Liudvikas Kšivickis // ŽP. V., 1990. T. 1. P. 22-26.

1990d. V. Žulkus, L. Klimka. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais [Recenzija] // Lituistica. 1990. Nr. 4. P. 87-91.

1991a. Piliakalnių likimas Lietuvos susidarymo išvakarėse // Lituistica. 1991. Nr. 4(8). P. 22-42.

1991b. Šešelgis K. Lietuvos teritorijos apgyvendinimas nuo mūsų eros pradžios iki XIII a. // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Urbanistika ir rajoninis planavimas. T. 15 (Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida). V., 1988. P. 3-59. [Recenzija] // Lituistica. V., 1991. Nr. 1 (5). P. 93-98.

1992a. Nalšia Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse // Rytų Lietuva: istorija, kultūra, kalba. V., 1992. P. 12-24.

1992b. Šeimyniškėlių piliakalnio ir papėdės gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 57-60.

1992c. Anykščių apylinkių proistorė // Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. V., 1992. P. 21-47.

1992d. Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomieji tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. V., 1992. T. 2. P. 114-119.

1992e. Nežinotas gynybinis įtvirtinimas // Mokslas ir gyvenimas. 1992. Nr. 11. P. 26.

1993a. Kur stovėjo Vorutos pilis? // LIM 1991. V., 1993. P. 5-22.

1993b. E. Volterio archeologinė veikla Žemaitijoje // ŽP. V., 1993. T. 2. P. 71-77. **Žulkus V.**

1986. Birutės kalnas ir gyvenvietė Palangoje // LIM 1985. V., 1986. P. 21-35.

1988. Grigaičių Pilašės (Plungės raj.) žvalgymas // ATL 1986 ir 1987 metais. V., 1988. P. 43-44.

1991. Klaipėdos senjojo miesto raidos modelis. V., 1991.

Žulkus V., Klimka L.

1989. Lietuvos pajūrio žemės viduramžiais. V., 1989.

Археология

1985. Древняя Русь. Город, замок, село. М., 1985.

Васкис А.В.

1991. Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии. Рига, 1991.

Волкайте-Куликаускаене Р.

1966. Генезис феодальных отношений в Литве (по археологическим данным) // Доклады и сообщения археологов СССР. М., 1966. С. 215-221.

1971. Генезис феодальных отношений в Литве // Actes du VII congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques. Прага, 1971. T. 2. P. 1070-1076.

1972a. Городище Майшиягола // АО 1971 года. М., 1972. С. 418-419.

1972b. Крест-энколпион из городища Майшиягола // Результаты польовых археологических исследований 1970-1971 годов на территории Украины. Одесса, 1972. С. 365-367.

1975. Новые данные о земледелии и скотоводстве в Восточной Литве в XIII-XV вв. по раскопкам Майшиягалского городища // Новейшие

открытия советских археологов. Киев, 1975. Ч. 3. С. 101.

1978a. Древние поселения городища, как источник для изучения развития общественных отношений в Литве // Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов прибалтийских республик Союза ССР. Историография. Вильнюс, 1978. С. 12-18.

1978b. Земледелие в Восточной Литве в XIII-XV вв. (по данным исследований Майшиягалского городища // Восточная Европа в древности и средневековье. М., 1978. С. 164-170.

1983. Исследования городища в Кернаве // АО 1981 года. М., 1983. С. 367-368.

1985. Раскопки городища Замковая гора в Кернаве // АО 1983 года. М., 1985. С. 420.

Волкайте-Куликаускаене Р., Куликаускас П.

1971. Исследования городищ в Сударгас // АО 1970 года. М., 1971. С. 324-325.

1981. Раскопки городища в Кернаве // АО 1980 года. М., 1981. С. 353-354.

1984. Раскопки городища в Кернаве // АО 1982 года. М., 1984. С. 382.

Волкайте-Куликаускаене Р., Куликаускас П., Лухтан А.

1977. Исследования памятников в местности Наркунай // АО 1976 года. М., 1977. С. 423-424.

1978. Раскопки в местности Наркунай // АО 1977 года. М., 1978. С. 432.

1979. Раскопки в местности Наркунай // АО 1978 года. М., 1979. С. 452-453.

Волкайте-Куликаускаене Р., Лухтан А.

1981. Редкие монеты из Восточной Литвы // СА. 1981. No. 4. С. 265-270.

Вольтер Э. А.

1910. Город Мендовга или где искать Летовито XIII века? СПб., 1910.

Гарден Ж. К.

1983. Теоретическая археология. М., 1983.

Гирининкас А.

1990. Крятуонас. Средний и поздний неолит // LA. V., 1990. T. 7.

Голубовичи Е. и В.

1945. Вильно-Кривой город // КСИИМК. М.-Л., 1945. T. 11. С. 114-126.

Гончаров В.К.

1950. Райковецкое городище. Киев, 1950.

Граудонис Я.

1985. Строительство на территории культуры штрихованной керамики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 131-143.

Гуревич Ф. Д.

1960. Из истории юго-восточной Прибалтики в I тысячелетии н. э. // Материалы и исследования по археологии СССР. М.-Л., 1960. No. 76. С. 328-451.

Даркевич В. П.

1963. О так называемом идоле Перкуна из Кернова // СА. 1963. No. 4. С. 221-224.

Даугудис В.

1961. Древние сооружения городища и селища Аукштадварис // Тезисы докладов на сессии, посвященной итогам археологических и этнографических экспедиции 1960 г. Рига, 1961. С. 24-26.

1966a. Некоторые данные о происхождении и хронологии шероховатой керамики в Литве // MADA. 1966. T. 3(22). P. 55-66.

1966b. Некоторые данные о хронологии и происхождении керамики с шероховатой поверхностью в Литве // Древности Белоруссии. Материалы конференции по археологии Белоруссии и смежных территорий. Минск, 1966. С. 163-165.

1968. О классификации восточнолитовских городищ // 20 лет. Вильнюс, 1968. С. 24-36.

1969. Раскопки городищ близ г. Капсукас // АО 1968 года. М., 1969. С. 358-359.

1971. Раскопки городища Бродялишкес // АО 1970 года. М., 1971. С. 319-320.

1973. Раскопки городища Бражуоле // АО 1972 года. М., 1973. С. 374-375.

1980. Раскопки городища и селища Имбаре // АО 1979 года. М., 1980. С. 377.

1981. Раскопки городища и селища Имбаре // АО 1980 года. М., 1981. С. 356-357.

1983. Раскопки городища Имбаре // АО 1981 года. М., 1983. С. 370.

1984. Раскопки городища и селища Имбаре // АО 1982 года. М., 1984. С. 383-384.

1985. Раскопки городища близ г. Кудиркос Науместис // АО 1983 года. М., 1985. С. 423-424.

1986. Раскопки в Имбаре // АО 1984 года. М., 1986. С. 357-358.

1987. Раскопки городища Имбаре и селища Вяршвай // АО 1985 года. М., 1987. С. 478-479.

1988а. Раскопки городища и селища Вяршвай // АО 1986 года. М., 1988. С. 395.

1988б. Городище Саугиний // Древности Литвы и Белорусии. Вильнюс, 1988. С. 51-58.

Даугудис В., Варнас А.

1976. Раскопки в дер. Даубарай // АО 1975 года. М., 1976. С. 435-436.

Даугудис В., Станкус Й., Мяркявичюс А.

1975. Раскопки городища Дапний // АО 1974 года. М., 1975. С. 405-406.

Даугудис В., Холодинска А., Варнас А.

1977. Раскопки у дер. Даубарай // АО 1976 года. М., 1977. С. 426.

Дучыц Л. У.

1991. Браслаускае Паазер'е ў IX-XIV ст.ст. Мінск, 1991.

Егорейченко А.А.

1992. Хронология культуры штрихованной керамики // Насельніцтва

Беларусі і сумежных тэрыторый у эпоху жалеза. Менск, 1992. С. 47-50.

Жогац И.

1900. Археологические заметки по Тельшевскому уезду // Памятная книжка Ковенской губернии на 1901 г. Ковно, 1900. С. 41-47.

Жулкус В.

1989. Территория и особенности социальной структуры южно-куршских земель в IX-XII вв. // КСИА. 1989. Вып. 198. С. 21-27.

Забела Г.

1992. Новый тип археологических памятников в Литве // Насельніцтва Беларусі і сумежных тэрыторый у эпоху жалеза. Менск, 1992. С. 50-51.

Зверуго Я.Г.

1975. Древний Волковыск. Минск, 1975.

1989. Верхнее Понеманье в IX-XIII вв. Минск, 1989.

Земледелие

1985. Историко-этнографический атлас Прибалтики. Земледелие. Вильнюс, 1985.

Ипатьевская

1908. Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908.

История

1978. История Литовской ССР. Вильнюс, 1978.

1992. История Европы. М., 1992. Т. 2.

Казакиявичюс В.

1988а. Оружие балтских племен II-VIII веков на территории Литвы. Вильнюс, 1988.

1988б. Редкая форма наконечников копий на территории Литвы // Древности Литвы и Белоруссии. Вильнюс, 1988. С. 79-88.

Киркор А.К.

1858. Перечневый каталог предметов в Виленском музее древностей. Вильно, 1858.

Колчин Б.А.

1953. Мастерство древнерусских кузнецов // По следам древних куль-

тур. Древняя Русь. М., 1953. С. 157-186.

Крадин Н.П.

1988. Русское деревянное оборонное зодчество. М., 1988.

Крживицкий Л.

1909. Жмудские пилкалнисы // Известия Императорской археологической комиссии. СПб., 1909. Вып. 29. С. 82-129.

1913. Последние моменты неолитической эпохи в Литве // Сборник в честь семидесятилетия Дмитрия Николаевича Анучина. М., 1913. С. 301-318.

Кулаков В.И.

1900. Древности пруссов VI-XIII вв. // Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Г I-9. М., 1990.

Куликаускас П.

1966а. Исследования городищ Занеманья и ятвяжский вопрос // Материалы. Вильнюс, 1966. С. 17-19.

1966б. Исследования городищ Занеманья - юго-западной части Литвы // Pronksiajast varase feodalismini. Tallinn, 1966. P. 72-86.

1968а. Исследование городища в местности Обелите-Каукай // АО 1967 года. М., 1968. С. 266-267.

1968б. Исследования городищ Занеманья в Литве // Liber Jozefho Kostrzewski octogenario a veneratibus dicatus. Wroclaw, Warszawa, Kraków, 1968. S. 297-313.

1970. Археологические исследования городищ в Литве в 1967-1968 г.г. // Studia archaeologica in memoriam Harri Moora. Tallinn, 1970. P. 95-101.

1972. Раскопки городища Варнупай // АО 1971 года. М., 1972. С. 417.

Куликаускас П., Лухтан А.

1980. Исследования в Кярнаве // АО 1979 года. М., 1980. С. 379-380.

Культура

1985. Культура Биляра. М., 1985.

Ле Гофф Ж.

1992. Цивилизация средневекового Запада. М., 1992.

Лухтан А.Б.

1987. Селище в Кярнаве на берегу р. Нярис // Istorija. V., 1987. Т. 28. P.3-21.

1988. Клад из Кярнаве // СА. 1988. Но. 2. С. 251-256.

Малинова Р., Малина Я.

1988. Прыжок в прошлое. М., 1988.

Медведев А.М.

1989. К вопросу об участии ятвягов в формировании культуры восточно-литовских курганов // Vakarų baltų archeologija ir istorija. Klaipėda, 1989. P. 55-59.

Медведев А.Ф.

1966. Ручное метательное оружие. Лук и стрелы, самострел // Археология СССР. Свод археологических источников. Е I-36. М., 1966.

Мяркявичюс А.

1963. Исследования городищ Занеманья // Материалы конференции молодых ученых Белоруссии и Прибалтики. Минск, 1963. С. 73-79.

1966. Городища Занеманья по данным археологических разведок последних лет // Материалы. Вильнюс, 1966. С. 14-17.

1979. Раскопки городища и селища Вайтекунай // АО 1978 года. М., 1979. С. 459.

Мяркявичюс А., Станкус Й.

1973. Раскопки городища Экете // АО 1972 года. М., 1973. С. 376-377.

1976. Раскопки городища и селища Яутакай // АО 1975 года. М., 1976. С. 440-441.

1977. Исследования городища и селища у дер. Яутакай // АО 1976 года. М., 1977. С. 426.

1978. Раскопки городища Вайтекунай // АО 1977 года. М., 1978. С. 436-437.

Паавер К.Л.

1965. Формирование териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Тарту, 1965.

Пашуто В.Т.

1959. Образование Литовского государства. М., 1959.

ILIUSTRACIJŲ AUTORIAI

- V. Augustinas 167
E. Beinorytė 188
A. Danilevičiūtė 5, 8, 44, 166, 177, 190
V. Daugudis 85
I. Keršulytė 29, 68, 71, 72, 74, 77, 88, 95,
96, 98, 138, 157
L. Kšivickis 16, 174, 180, 183
P. Kulikauskas 43, 46, 63, 81, 128
R. Kulikauskienė 26, 70, 91, 94, 97, 100
E. Liaukonytė 160
A. Luchtanas 48, 49, 154, 161
S. Mikulionis 191
J. Naudužas 28, 103
P. Tarasenko 20
A. Tautavičius 45, 84, 104
G. Zabiela 10, 31, 80, 87, 93, 171, 179,
190, 194-204
A. Zabielenė 1, 2, 4, 7, 9, 19, 22, 32, 35-
39, 51-56, 59, 64, 65, 69, 83, 86, 89, 90, 101,
105-108, 111-118, 121-127, 129, 130, 133, 135-
137, 140-149, 152, 153, 156, 159, 163-165,
168-170, 172, 175, 176, 178, 182, 193
Vertimai į anglų kalbą - D. Merkevi-
čienės, vertimai į rusų kalbą - G. Zabielos

ILIUSTRACIJŲ ŠALTINIAI

3. Lietuvių. 1964. P. 107.
6. LII. Nr. 24745.
11. Lietuvos. 1980. P. 4.
12. LII. Nr. 39830.
13. LII. Nr. 45773.
14. LII. Nr. 47966.
15. LII. Nr. 20405.
16. VDKM. Nr. 2000.
17. Sankt Peterburgo srities valstybi-
nis istorinis archyvas. F. 14. A. 3. Nr. 42330.
L. 1.
18. LII. Nr. 66353.
20. VDKM. Nr. 3009.
21. Nagevičienė V. 1962. P. 38.

23. VDKM. Nr. 3408.
24. P. Kulikausko asmeninis archyvas.
25. R. Kulikauskienės asmeninis ar-
chyvas.
26. LII. Nr. 34138.
27. V. Daugudžio asmeninis archyvas.
28. Naudužas J. 1969š. 1 pav.
29. Jablonskis I. 1984š. P. 14.
30. VDKM. Nr. 3424.
33. Volkaitė-Kulikauskienė R. 1986.
P. 42. 67 pav.
34. Grigalavičienė E. 1992a. P. 94.
16 pav.
39. VDKM, neinv.
41. LII. Nr. 64917.
42. LII. Nr. 29197.
43. LII. Nr. 10434.
45. LII. Nr. 19089.
46. LII. Nr. 18097.
47. LII. Nr. 8190.
50. Žulkus V. 1986. P. 24. 2 pav.
57. LII. Nr. 1110.
58. VDKM. Nr. 3009.
60. LII. Nr. 779.
61. LII. Nr. 14045.
62. Zabiela G. 1991a. P. 25. 2 pav.
63. LII. Nr. 17819.
66. VDKM, neinv.
67. LII. Nr. 1286.
70. LII. Nr. 53507.
73. LII. Nr. 2193.
75. LII, neinv.
76. LII. Nr. 24023.
78. LII. Nr. 24772.
79. VDKM. Nr. 3413.
81. LII. 31295.
82. LII. Nr. 7825.
81. LII. Nr. 24023.
84. LII. Nr. 6228.
85. LII. Nr. 31668.
91. LII. Nr. 34138.

92. LII. Nr. 12725.
94. LII. Nr. 50678.
97. LII. Nr. 34331.
99. VDKM, neinv.
100. LII. Nr. 43990.
102. LII. Nr. 19175.
103. Naudužas J. 1969š. 8 pav.
104. LII. Nr. 5670.
109. Violet Le Duc. Encyclopédie
médiévale. Paris, 1979. 2-eme partie.
P. 191. Fig.1.
110. LII. Nr. 29123.
119. LMK. 1978. T. 1. X pav.
120. LMK. 1978. T. 1. XIV pav.
128. LMK. 1978. T. 1. XI pav.
131. Daugudis V. 1990 d. P. 18. 3 pav.
132. LII. Nr. 46038.
134. VDKM. Nr. 2009.
139. LII. Nr. 63045.
150. Daugudis V. 1993b. Nr. 12. P. 4.
3 pav.
153. LII. Nr. 14042.

155. LII. Nr. 25151.
158. LII. Nr. 32178.
160. ŠAM, neinv.
162. Ivanauskas E., Balčius M. 1994.
P. 15. 4 pav.
166. Zabiela G. 1992a. P. 14. 1 pav.
167. NLVKIM, neinv.
173. LII. 12726.
174. VDKM. Nr. 1940.
177. Zabiela G. 1992c. P. 35. 5 pav.
180. VDKM. Nr. 2113.
181. Nacionalinės M. Mažvydo bib-
liotekos Rankraščių skyrius. F. 32.
Nr. 294. L. 8.
183. VDKM. Nr. 2032.
184. LII. Nr. 18032.
185. LII. Nr. 7089.
186. Šešelgis K. 1986. P. 66. 14 pav.
187. Tarasenko P. 1956. P. 60. 22 pav.
188. LII. Nr. 4448.
189. Daugudis V. 1993a. P. 46. 16 pav.
191. Urbanavičius V. 1982. P. 28.
192. Kulikauskienė R. 1984. P. 14.

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abejučiai - 167
 Adutiškis - 223, 251
 Akmeniškiai (Medžiuiškiai) - 167, 198
 Alanta - 223, 233, 234, 242, 245, 254
 Alytus - 48, 177, 178, 192, 194, 198, 227
 Alizava - 227, 248
 Altoniškiečiai - 198
 Alšia - 240, 245
 Ambraziškiai - 198
 Ambraziūnai - 198
 Anduliai - 165, 198
 Anykščiai - 122, 194, 196, 232, 236, 237, 248, 255
 Aniškis - 198
 Antakalniai - 260
 Antakščiai - 223, 245
 Antalakaja - 167
 Antalieptė - 259
 Antaniškė - 167
 Antaičiai - 27, 48, 60, 64, 83, 85, 86, 90, 104, 178, 190, 198, 218
 Antkalnė - 198
 Antkalniškiai - 198
 Apiritis - 225
 Apkartai - 167
 Apsas - 167
 Apuolė - 6, 8-10, 17, 27-29, 51-53, 63, 78, 83-86, 101, 102, 107, 113, 114, 122, 127-129, 131, 132, 134, 138, 139, 144, 147, 190, 198, 218
 Armališkės - 226
 Arsla - 40
 Asalnykštis - 246
 Asekas - 229, 246
 Asuotė - 88, 134
 Asva - 40
 Atlantas - 3
 Aukaimis (Batakiai) - 64, 178
 Auksūdys - 39, 40, 41, 165
 Aukštadvaris - 6, 34, 49, 65, 71, 95, 103, 106, 110, 112, 113, 118, 120, 122, 124, 132, 135, 141, 144, 145, 147, 149-152, 155, 178, 179, 181, 190, 198, 218
 Aukštieji Šančiai - 198
 Aukštkiemis - 165
 Aukštupėnai - 243
 Avinuosta (Užėniškė) - 167
 Ažitė - 236
 Ažitėnai - 236
 Ažubalis - 224
 Ažuolpamušė - 198
 Ažuoluona - 224
 Ažušilė - 167, 224
 Bačkinkėliai - 10, 14, 64, 81, 190, 200, 218
 Bagrėnas - 71
 Baimainiai - 18, 198
 Baisogala - 198
 Bajerburgas - 10
 Bajorai (Padūdis) - 167, 224, 249
 Bajoriškė - 225
 Bakainiai - 7, 101, 198
 Bakšėnai - 199
 Bakšiai - 45
 Balandiškės - 170, 198
 Balbieriškis - 239
 Bališkiai - 167
 Baliuliai - 166, 167, 198, 225
 Balkasodis - 45
 Balninkai - 256
 Baltija - 242
 Baltis - 257
 Baluoša - 166, 198
 Bambiniai - 225
 Bambininkai - 170, 198
 Bandužiai - 165
 Barčiai - 191
 Barškėtis - 234
 Bartkūnai - 27, 58, 178, 190, 198, 218
 Bartuva - 235
 Batakiai - 64, 178, 198
 Baušiškiai - 198
 Bažavalė - 198
 Beieren - 181, 225
 Beinašilis - 167
 Beižonys - 170, 198
 Belmontas (Achremovcai) - 167
 Bernatoniai - 178, 181, 198, 225
 Bernotai - 178, 179, 198
 Berzgainiai - 27, 95, 106, 172, 175, 190, 218
 Beržininkai - 256
 Beržtalis - 245
 Betygala - 198
 Bezdonėlė - 225
 Bezdonys - 225
 Bielkaučizna - 166, 198, 225
 Bijautonys - 198
 Bikūnai - 226
 Bildos - 167
 Bilonys - 95, 198
 Biliūnai - 225
 Birštonas - 198
 Biržiūnai - 225
 Biržuvėnai - 198
 Bisenė - 15, 158, 177, 178

- Bogina - 167
 Bražuolė - 78, 90, 91, 100, 101, 114, 157, 172, 178, 179, 190, 198, 218
 Breslauja - 166, 167
 Brikuli - 45
 Brodeliškės - 64, 83, 104, 111, 137, 147, 150, 190, 218
 Bružokėliai - 259
 Bubiai - 15, 23, 83, 117, 118, 122, 126-131, 134-136, 138, 139, 142, 146, 147, 149-153, 155, 156, 158, 178, 190, 198, 218
 Budeliai - 198
 Būdos - 252
 Budriai - 226
 Budriškės - 167
 Buišai - 198
 Buivyčiai - 178, 179, 198
 Buivydonys - 170, 198
 Buožėnai - 190, 218
 Burbaičiai - 23, 81, 170, 178, 198
 Burbiškiai - 178, 198
 Burgaičiai - 13, 141, 195
 Buržilai - 254
 Butėikiai - 175, 198
 Būtkiemis - 170, 198
 Butvilonai - 198
 Cartai - 165
 Ceikiniai - 230
 Christmemelis - 251
 Cirkliškis - 166, 198
 Čebatoriai - 230
 Čeberakai - 166, 198, 226
 Čepeliūnai - 22, 190, 200, 218
 Černiauskai - 198
 Čiobiškis - 229, 237, 261
 Dabravalė - 198
 Dalgedos - 230
 Daniliškės - 198
 Dapkiškė - 198
 Dapkiškis - 198
 Dapšiai - 43, 88, 90, 92, 127, 185, 190, 198, 218
 Darbutai - 14, 23, 24, 29, 98, 99, 121, 130, 135, 139, 142, 143, 148-150, 178, 190, 198, 218
 Darsūnė - 178
 Darsūniškis - 72, 178, 198
 Daubariai - 43, 167, 190, 198, 218
 Daugai - 175, 227
 Daugailiai - 240, 241
 Daugėliškis - 250, 252
 Dauginčiai - 198
 Daugpilis - 224, 242, 256
 Dauguva - 46, 135
 Daukšiai - 195
 Degsnė - 167
 Degučiai - 166, 167, 198, 257, 259
 Dėmė - 247
 Didžiagiris - 252
 Didžiakiemis - 255
 Didžiasalis - 167, 224
 Didžiokai - 198
 Dimitravas - 165
 Dirmiškės - 48, 170, 198
 Dysna - 251
 Dotėnai - 167
 Dovainonys - 11, 26, 85, 86, 98, 107, 170, 190, 198, 218
 Dovilai - 198
 Dragelė - 172
 Drageliškės - 160
 Drūkšiai - 166, 172, 178
 Družiliai - 167
 Dubiai - 170, 198
 Dubičiai - 22, 198
 Dubingiai - 72, 166, 167, 179, 198, 227, 232, 236
 Dubysa - 158, 177, 178
 Dubla - 245
 Duburys - 236
 Dūkštas - 46, 226, 244, 256, 257
 Dūkštos - 234
 Dukurnionys - 83, 171
 Dulinčiškiai - 198
 Dumsiai - 249
 Duobys - 245
 Dusetos - 226, 257
 Dvarelyškės - 167
 Dvyliškiai (Paraisčiai) - 167
 Dvilonys - 234
 Džiuginėnai - 198
 Eglynupis - 247
 Eiguliai - 72, 178, 198
 Eišiškės - 19, 57, 178, 179
 Eketė - 63, 78, 84, 104, 110, 115, 118, 122, 139, 141, 144, 147, 150, 157, 165, 190, 198, 218
 Elektrėnai - 261
 Elniškiečiai - 227
 Elveriškė - 198
 Eržvilkas - 198
 Ežeriškė - 167
 Flerijoniškė - 222
 Gaidamonys - 245
 Gaidė - 226
 Gailiešionys - 227
 Galai - 224
 Galbėja - 166, 167
 Galidanė - 178
 Galiniai - 198
 Galkaičiai - 198
 Galminiai - 167
 Gandinga - 21, 23, 29, 198, 258
 Gardinas - 20, 137, 177

Gardiškė - 231
Garniai - 166, 198
Gateliai - 167
Gaukeliškės - 227
Gedikai - 198
Gedimino pilis - 178
Gedminiškė - 198
Gedžiūnai - 167
Gedžiūnėliai (Garšvinė) - 167, 234
Gegužė - 178
Gegužės - 72, 178, 179, 198
Gegrėnai - 228
Geliogaliai - 256
Gėluva - 198
Gelvonai - 229, 237, 250
Genčiai - 165
Geniotalis - 230
Geruliai - 170, 198
Getautė - 198
Gibišiai - 165, 228
Giedraičiai - 232, 236
Gilučiai - 170, 198
Gilušis - 227
Ginaičiai - 198
Ginis - 225
Gintališkė - 198
Gintarai - 40, 65, 83, 190, 200, 218, 228, 229
Ginučiai - 60, 166, 167, 178, 198, 229
Giraitiškės - 239
Girelė - 236
Girgždūtė - 21, 178, 198
Girkaliai - 165
Giteniškė - 167
Gyvoliai - 198
Glasminas - 233, 254
Golubiškės - 198
Gorodiščė - 175
Gotemshamaras - 40
Gotlandas - 40, 53
Gramboviškiai - 165
Graužiai - 198
Graužupis - 243
Gražiškiai - 225
Gražutė - 225
Grebliaučizna - 229
Grybėnai - 234
Griežė - 198
Grigaičiai - 98, 102, 106, 110, 190, 198, 218, 248
Grigiškės - 50, 199, 239
Grimziai - 245
Grinaičiai - 13, 71, 195
Grumžiniai - 225
Gudeliai (Kašeikiai) - 167, 198
Gudžioniai - 198
Guogai - 11, 14, 64, 86, 93, 95, 107, 170, 183, 186, 190, 198, 218
Gurbai - 167
Gūvainiai - 230

Ignalina - 167, 192, 224, 226, 229, 230, 234, 244, 246, 249-252, 256, 257
Yliai - 182
Imbarė - 20, 34, 43, 78, 88, 90, 92, 101, 111, 114, 128, 129, 141, 147, 148, 192, 198, 218
Impiltis - 27-29, 40, 80, 91, 94, 95, 103, 128, 129, 138, 154, 192, 198, 218
Indija - 198
Ivangėnai - 198
Ižiniškiai - 178, 182, 198

Jadagoniai - 167, 198
Jakai - 165, 230
Jakaviškiai - 230, 231, 252
Janionys - 167, 198
Janova - 167
Jasonys - 18
Jaučakiai - 72, 178, 198
Jaujupis - 238
Jaunodava - 231
Jautakiai - 58, 90, 192, 198, 218
Jazdai - 165
Jedžiotai - 198
Jersika - 159
Jeruzalė - 257
Jočionys - 238
Joginiškiai - 198
Jokūbavas - 230
Jomantai - 198
Jonava - 237, 238, 241, 249
Joniškės - 165
Joniškis - 196, 231, 239
Juknėnai - 240
Junkūnai - 198
Juodausiai - 198
Juodeliškė - 167
Juodonys - 14, 46, 50, 64, 142, 192, 198, 218
Juodupis - 240
Juodžiai - 198
Jūra - 178, 230, 254
- Jurbarkas - 7, 72, 77, 121, 146-152, 158, 162, 178, 196, 198, 251
Jurgaičiai - 178, 198
Jutonys - 167

Kačaičiai - 198
Kaišiadorys - 190, 194, 261
Kalnaberžė - 198
Kalnelis - 64, 165, 192, 198, 218, 231
Kalnėnai - 176
Kalniškiai - 198
Kalnujai - 198
Kalotė - 165
Kaltanėnai (Degutinė) - 167, 226
Kaltinėnai - 195, 231
Kalvaliai - 198
Kalvarija - 232
Kalveliai - 232

Kalviai - 10, 93, 192, 198, 218
Kamaja - 223
Kamajai - 248
Kamasta - 232
Kamastas - 232, 236
Kampiniai - 232
Kamša - 233
Kaniavėlė - 192, 198, 218
Kapupis - 248
Karališkės - 233, 254
Karališkiai - 198
Karčiupis - 227
Kareličiai - 175
Kariotiškės - 239
Karkla - 234
Karmėlava - 198
Karpatai - 39
Kartena - 72, 198, 228
Kartupėnai - 178, 198
Karūžlaukis - 167
Kašučiai - 165
Kaukai - 9, 10, 13, 14, 31, 56, 71, 83, 86, 90, 121-124, 129, 130-133, 135, 136, 138, 139, 143-145, 147, 150, 152, 155, 157, 158, 165, 180, 192, 198, 218
Kaunas - 8, 20, 22, 35, 125, 176-178, 180, 181, 190, 192, 196, 225, 230, 232, 238, 241, 251, 258, 259
Kaušinkai - 167
Kavalčiukai - 234
Kazitiškis - 234
Kazlupiškė - 234
Kazokai - 198
Kazokiškiai - 256
Kėdainiai - 236
Kejėnai - 170, 198
Kelmė - 174, 245
Kereliai - 44-46, 50
Kernavė - 11, 13, 18, 19, 32, 33, 35, 46, 48, 49, 58, 59, 64, 66-70, 83, 86, 87, 92, 93, 97, 98, 104, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 117, 118, 121, 122, 128-136, 138, 139, 141-144, 146, 149, 150, 152-156, 159-161, 163, 172, 175, 177-180, 183, 187, 192, 196, 198, 218, 234, 235
Kiauleikiai - 165
Kybartai - 259
Kiduliai - 235
Kieliskas - 198
Kijevas - 92, 99, 113, 121, 129, 138, 139, 150, 160
Kimelis - 235
Kirdeikiškiai - 167
Kiršoniai - 222
Kiukiškiai - 198
Klabiniai - 198
Klaipėda - 30, 36, 109, 165, 190, 196, 228, 230, 242, 243

Klausupiai - 165
Klebiškis - 198
Klemiškė - 165, 230
Kloviškės - 167
Kolainiai - 157, 178
Krakiai - 236
Kregžlė - 167
Kreivėnai - 198
Kretinga - 35, 39, 165, 190, 192, 194, 196, 228
Kretuonas - 247
Kretuonys - 167
Krikliniai - 198
Krikštonys - 45, 51, 198
Kriveikiškiai - 193, 234
Krūminiai - 198
Kružiūnai - 198
Kubiliai - 198
Kubiliškė - 235
Kubiliškės - 83
Kudinai - 198
Kudirkos Naumiestis - 83, 129, 140, 192, 198, 218
Kukarskė - 198, 235
Kuktiškės - 167
Kulai II - 198, 235
Kulbokiškė - 167
Kulionys - 27, 64, 78, 166, 171, 192, 198, 218
Kulundžiai - 232, 236
Kulva - 238
Kumelionys - 14, 31, 87-89, 92, 122, 124, 147, 192, 198, 218
Kunigiškiai (Pajevonys) - 11, 14, 31, 45, 49, 63, 64, 78, 104, 109, 110, 115, 122, 124, 141, 192, 193, 198, 220, 259
Kupiškis - 44, 198, 227, 243, 248
Kupriai - 167
Kurkliai - 255
Kurmaičiai - 43
Kurmilionys - 7, 192, 200, 220
Kvėdarna - 198

Labanoras - 226
Laičiai - 236
Laimutis - 232
Laistai - 165, 198, 228
Laiviai - 198
Lakaja - 167
Lakinskai - 198
Lamėstas - 233
Lapušiškė (Visagina) - 167
Lašiniai - 178, 181, 198
Latviai - 198
Laukagaliai - 170, 198
Lauko Soda - 236
Lauksteniai - 167
Laukupėnai - 195
Laukuva - 23

Laukžemė - 165
Laužiškis - 198
Lavariškės - 34, 64, 99, 127, 170, 192, 198, 220
Lazdijai - 194
Lazdininkai - 165
Lazduonėnai - 198
Leckava - 198
Lekemė - 198
Lekiai - 198
Leliūnai - 256
Lenčiai - 236
Lentainiai - 8, 23, 64, 77, 192, 198, 220
Lentupis - 167
Leoniškė - 95, 198
Lepelionys - 198
Lepiškiečiai - 198
Lėvuo - 227
Lyduvėnai - 198
Lieporiai - 114
Liesėnai - 178, 198
Liežys - 242
Lygamiškis - 198
Lygumai - 167
Lihaverė - 103
Likalaukiai - 198
Liminas - 261
Linkmenas - 246
Linkmenys - 177, 178, 229, 246
Linkuva - 245
Liškiava - 62, 175
Liudiškiai - 236
Liūlinė - 167
Lokava - 198
Lokinė - 237
Lokinėliai - 198
Londonas - 29
Lopaičiai - 198
Lukas - 254
Lukojas - 245
Lūkštas - 223, 245
Luponiai - 198
Lūžos (Kaniūkai) - 167

Maisiejūnai - 71
Maišiagala - 12, 33, 67, 83, 107, 110, 112, 115, 117, 118, 120, 132, 133, 135-137, 143, 144, 149, 150, 153, 155, 156, 159, 160, 163, 177-180, 192, 198, 220
Maišiakulė - 198
Maišulė (Rackas) - 166, 167
Mančiušėnai - 198
Maneičiai - 11, 21, 198
Maniuliškės - 27, 64, 192, 198, 220
Mantviliškis - 236
Margaravas - 198
Margavonė - 167
Marijampolė - 192, 194, 196, 232

Marijampolis - 178, 198
Martėniškės - 167
Martynaičiai - 198, 228
Marvelė - 198
Maskoliškiai - 199, 237
Maskovičiai - 129, 134, 166
Maskva - 20
Maštaičiai - 199
Matiškiai - 199
Mažeikiai - 190, 192, 194, 247
Mažieji Žinėnai - 178, 181, 199, 238
Mažulonys - 14, 18, 24, 25, 29, 65, 79, 83, 92, 106, 110, 117, 118, 120-122, 124-132, 134, 137-139, 142, 147-153, 157, 166, 171, 180, 192, 199, 220, 257
Medininkai - 175, 178, 179
Medsėdžiai - 228
Medvėgalis - 21, 58, 60, 157, 175, 178, 199
Medžionys - 199
Meikštai - 246
Melnytėlė - 261
Menkupiai - 199
Mera - 224
Merkinė - 11, 60, 126, 178, 180, 194, 199, 220
Meškininkai - 199
Meškučiai - 14, 31, 44, 194, 220
Mielagėnai - 230, 251-253
Miežuotnė - 88
Migonys - 14, 33, 64, 89, 98, 160, 170, 194, 199, 220
Mikėnai - 254
Mikytai - 199
Mikniūnai - 170, 199
Mykoliškės - 238
Myliai I - 167
Mілžovė - 178
Minčia - 167
Minija - 228, 258
Mintaučiai - 167
Mintaučiai (Pavyžintys, Padumblė) - 167
Mіrgeliai (Nupronys) - 199, 238
Misviečiai - 199
Miškiškiai - 167
Mišuičiai - 199
Mockaičiai - 199
Molavėnai - 83, 182, 192, 199, 238
Molėtai - 223, 232, 233, 236, 242, 245, 254, 256
Molinis - 226
Montaiguillon - 160
Montoriškiai - 239
Mosėdis - 40, 65, 83, 194, 199, 220
Moškėnai (Laukupėnai) - 14, 23, 49, 194, 199, 220
Mūrininkai - 199
Murlė - 248
Mūro Strėvininkai - 199
Musė - 229, 230

Musninkai - 229, 234, 237
Mūšia - 260

Nagarba - 165
Napriūnai - 167
Naravai - 170, 199, 239, 240
Narkūnai - 11, 18, 20, 33, 43, 46, 58, 65, 71, 78, 83, 86, 92, 93, 115, 127, 128, 131, 149, 150, 153, 161, 162, 177, 178, 180, 194, 199, 220
Našloniškis - 222
Naujapilis - 178
Naujaupis - 199
Naujasodis - 170, 199
Naujenė - 178
Naujienėlė - 199
Naujinkai - 199
Naujoji Rėva - 199
Naujoji Vilnia - 246, 248
Nausėdis - 258
Navė - 178, 181, 254
Nagarba - 199
Nemakščiai - 238
Nemenčinė - 11, 14, 31, 85, 86, 90, 95, 98, 103, 111, 117, 118, 120, 122-124, 130-139, 143, 149, 150, 155, 156, 178, 179, 194, 199, 220
Nemunaitis - 72, 178, 199
Nemunas - 37, 45, 47, 162, 170, 176-178, 181, 235, 239, 251, 254, 258
Neris - 46, 47, 181, 234, 235, 238, 240, 249, 257, 258, 261
Neveiglas - 227
Nevėžis - 225
Nevieriškės - 46
Noliškis - 240
Noreikiškės - 101, 170, 199, 240, 241, 245
Norgėlai - 199
Norkūnai - 14, 89, 194, 199, 220
Normainiai - 241
Norvaišiai - 260
Novgorodas - 118, 160
Nugariai - 199
Nuodėguliai - 241

Obeliai - 121, 236
Obelija - 199
Obelytė - 14, 64, 194, 220
Obonys - 199
Onuškis - 238
Opalis - 235
Oplankys - 199
Oslas - 29

Paaldikis - 167
Pabalčiai - 72, 178, 199
Pabaltė (Budriškės) - 167
Paberžė - 199, 227

Pabradė - 167, 224
Padaigiai - 170, 199
Paežerinė - 167
Padovinys - 199
Padubysys - 199
Padumblė (Šaltaliūnė) - 167
Paduobė - 242
Padiėvaitis - 23, 71, 178
Padysnys - 167
Pagaršvys - 199
Pagėgiai - 254
Pagiriai - 237
Pagirgždūtis - 192
Pagryžuvys - 199
Pakalniai - 11, 17, 18, 64, 78, 95, 194, 199, 220
Pakalnis - 260
Pakalniškiai - 100, 101, 199
Pakisys - 199
Pakryžė - 243
Pakruojis - 245
Pakutuvėnai - 199
Palaipinė - 199
Palanga - 9, 14, 17, 35, 68, 69, 86, 98, 110, 115, 131, 138, 165, 194, 199, 220, 242
Palazdijai - 199
Palūšė - 167
Panemunis - 199
Paneriai - 240
Panevėžys - 199
Paparčiai - 199
Papilalis - 199
Papilė - 199
Papiliai - 41, 71, 174, 199, 243
Papiliakalnė - 139, 149
Papiliakalniai - 199
Papičiai - 233
Papiškė - 244
Papiškė - 167
Paplaka - 59
Paplienija - 101, 199
Papravalė - 167, 244
Papušiai - 199
Paraisčiai - 167
Paraistys - 167
Parija - 170, 199, 244
Paršpilis - 178
Pasamanė - 167, 226, 244
Paraudinė - 199
Pasodninkai - 170, 199
Pašeliščiai - 167
Pašilė - 237
Pašiliai - 199
Pašlavantys - 7, 107, 199
Paštuva - 177, 178
Pašventupys - 71, 169, 170, 199
Paukščiai - 170, 199
Paulaičiai - 199

Pavajuonis - 167
Pavandenė - 166, 199
Pavarė - 174
Paveisininkai - 14, 64, 160, 194, 199, 220
Paverkniai - 199
Pavėžis - 199
Paviršupė - 259
Pazadvorija - 199
Pažaislis - 258
Pažeimėnė - 224
Pažvarkulis - 245
Pelekony - 170, 178, 199
Peleniškiečiai - 199
Perkaliai - 199
Peršaukštis - 167
Peršaukštis (Kasčiukai) - 167
Persokšna - 226
Pertakas - 248
Peskojai - 165
Petrašiūnai - 8, 251
Petronys - 236
Piepaliai - 199
Pieštuvėnai - 245
Pieštė - 177, 178
Pikeliai - 247
Pilėnai - 15, 16, 37, 67, 158, 178, 181, 182
Pilės - 72, 178, 194, 199, 220
Piliakalniai - 11, 14, 59, 71, 82, 83, 95, 138, 143, 146, 194, 199, 220
Piliakalnis - 199, 245, 260
Piliakiemiai - 199
Piliavietė - 193
Pilionys - 199
Piliūnai - 199
Piliuona - 183, 186, 191
Pilsupiai - 199
Pipirai - 165
Pipiriškės - 95, 199
Pypliai - 199
Pivašiūnai - 227
Pyvesa - 248
Plačiava - 236
Pliešiškės (Pastovėlis) - 167
Plinkaigalis - 199
Plokščiai - 199
Plungė - 21, 190, 228, 258
Plūsėios - 199
Pociūnai - 231
Polianka - 167
Polockas - 88, 159, 164
Poviliškė - 167, 224
Praha - 161
Prelomciškė - 199
Prienai - 166, 190, 194, 199, 239, 240, 245, 252
Pryšmančiai - 165
Prodotkai - 199
Prūdas - 240

Prūdiškės - 226
Prūtas - 246
Pūčkoriai - 78, 137, 194, 199, 220, 246
Punia - 6, 20, 33, 65, 66, 87, 88, 95, 131, 178, 182, 183, 194, 199, 220
Puodkaliai - 83, 101
Puodkalniai - 199, 235
Puodžiūnai - 199, 245
Purmaliai - 72, 165, 199
Puškiai - 246
Pūtvė - 72, 117, 178, 199
Puziniškis - 246
Pužai - 199
Pužiškė - 238

Radeikiai - 240
Radysčius - 199
Radviliškis - 196
Radžiūnai - 199
Ragaučina - 247
Raginėnai - 199
Raikovėcas - 9
Ramanava - 238
Ramusis - 167
Raseiniai - 190, 199, 238
Ratiunkai - 166
Raudondvaris - 225
Raudonėnai - 199
Raudinka - 199
Rekčiai - 199
Rėkučiai (Pakretuonė, Paversmis) - 61, 103, 104, 167, 184, 244, 247
Rementiškiečiai - 199
Renavas - 64, 85, 170, 194, 199, 220
Reškutėnai - 247, 249
Rimoliai - 199
Rimšė - 246
Ringovė - 199
Ritinė - 247
Rizgūnai - 252
Ročiškė - 175, 199
Rokantiškės - 246, 248
Rokiškės - 170, 199
Rokiškis - 192, 194, 248
Roma - 46, 88
Romučiai - 199
Ronžė - 242
Rubaičiai - 199
Rubikiai - 248
Rubinavas - 199
Rūdaičiai - 165
Rudamina - 14, 25, 71, 90, 96, 98, 118, 122, 124, 135, 147, 148, 194, 199, 220
Rudesa - 167
Rudesa (Bučeliškė, Rudesėlė) - 167
Rudikai - 248
Rudžiai - 248

Rukla - 170, 199, 249
Rukšėnai - 249
Rumbony - 170-172, 199
Rumpiškė - 165
Rumšiškės - 64, 83, 122, 194, 199, 220
Rusališkė - 249
Rūsteikiai - 167
Rušpelkiai - 165
Sakališkės - 237
Saksoniškė - 167
Salakas (Kurganai) - 167, 199, 244, 250
Saliečiai - 236
Salotis - 253
Samanis - 244
Samauka - 167
Samavas - 225
Samylai - 170, 199
Sangailiai - 199
Sankt-Peterburgas - 8, 25, 196
Sapiegiškiai - 167
Sarančėnai - 167
Sareka - 254
Sarema - 40
Sariai (Laukiai) - 167
Sartovicai - 159
Sauginiai - 70
Sausalis - 167
Sauseriai - 199
Sebai - 199
Senadvaris - 230, 250
Senasis Daugėliškis - 250
Senieji Trakai - 57, 67, 178, 199
Senoji Impiltis - 199
Senoji Katinautiškė - 251
Seredžius - 178, 199
Severėnai - 231
Sidabra - 231
Sidabrė - 165, 231
Sidariškės (Krivasalis) - 167
Siesikai - 237
Simėnai - 199
Sirvydžiai - 249
Skaistupys - 251
Skardupis - 195
Skerdžius - 234
Skiemonys - 232
Skirsnemunė - 251
Skomantai - 164, 166, 199
Skorbis - 40
Skroblus I - 167
Skuodas - 35, 40, 190, 194, 232
Slengiai - 165
Sližiškiai (Padumbėlė) - 167
Smeltelė - 228, 230
Sniečkus - 257
Sokiškiai - 46, 244
Spitrėnai - 249

Stabulankiai - 45
Stainiškis - 256
Stajėtiškis - 251
Stakliškės - 170, 199, 240, 245, 252
Stalgėnai - 199
Staneliai - 199
Staniuliškės - 166, 199
Stankaičiai - 199
Stasiūnai - 167
Steigviliai - 199
Stirniai - 36, 167
Stirniškis - 199
Stokholmas - 8, 29, 40, 196
Strakšiškė - 252
Strėva - 178, 181, 199
Stripeikiai - 167
Strūna - 234
Strūnaitis (Naujasis Strūnaitis) - 167, 234
Struzda - 238
Stučiai - 167
Stūgliai - 253
Stulgiai - 199
Subiškis - 167
Sudargas - 11, 13, 14, 64, 71, 78, 89, 137, 141, 194, 199, 220, 235
Sudeikiai - 226
Sudota - 167
Sukiniai - 178, 181, 199
Surbliai - 199
Sumius - 170
Svila - 251
Svilony - 178, 181, 238
Svirnai - 199
Svitaikiškė - 167
Svobiškėlis - 254

Šakaliai - 40, 83, 194, 199
Šakališkė - 234
Šakališkiai - 107, 171, 199
Šakarva (Žeimenys) - 167
Šakiai - 194, 235
Šalčininkai - 192
Šalteksnėlė - 256
Šaltupis - 236
Šarnelė - 199
Šatrija - 19, 60, 61, 101, 178, 199
Šaukštelis - 83, 174, 199
Šeimyniškiečiai - 11, 18, 65, 85, 87, 93, 95, 96, 98, 101, 103, 106, 108-111, 117, 125, 132, 133, 141, 143, 144, 160, 172, 174, 175, 194, 199, 220
Šeimyniškiečiai - 59, 93, 94, 172, 178, 180, 199
Šereiklaukis - 72, 199, 254
Šerenta - 235
Šernupis - 254
Šeškynė - 167
Šešuoliai - 244
Šešuvis - 238

Šėta - 241
Šetekšna - 248
Šiaudiniai - 199
Šiauliai - 15, 177, 178, 190, 196, 199, 245, 248
Šilalė - 194, 230, 231
Šilėnai - 199
Šilutė - 254
Šimoniai - 199
Šinkūnai - 64, 74, 80, 171, 196, 200, 220
Širvinta - 237, 250
Širvintos - 192, 234, 237, 250, 267
Šiūpariai - 199
Šiuraičiai - 199
Šlėna - 238
Šukiai - 199
Šuneliškių Ravas - 258
Švedriškė - 250
Švenčionėliai - 167, 242, 247, 253
Švenčionys - 223, 224, 226, 234, 242, 247, 249, 251, 253
Šventa - 167
Šventelė - 255
Šventoji - 174, 181, 260

Talkotas - 251
Tartokas - 178, 199
Tauragė - 172, 178
Tauragnai - 164, 166, 167, 177, 199, 233, 249
Taurapilis - 51, 95, 103, 164, 167, 172, 178, 199
Telšiai - 190, 196, 236
Totoriškės - 178, 199
Trakai - 19, 34, 36, 62, 167, 178, 179, 190, 192, 196, 199, 220, 238, 239, 254, 255
Trakiniai - 199, 255
Trakiškiai - 232
Treigiai - 170, 199
Trydupis - 252
Tūrčinai - 199
Turgeliai - 199
Tverai - 174
Tverėčius (Vilėkos) - 167, 250, 257
Tviremet (Tvermetė) - 17, 174

Ūdriškės - 167, 170, 199
Ukmergė - 19, 60, 172, 178, 190, 196, 199, 236, 237, 244, 260
Ulbinai - 191
Uoksai - 199
Uralas - 3
Upytė - 177, 178, 199
Utena - 18, 45, 60, 65, 177, 178, 194, 196, 222, 223, 226, 227, 233, 240-243, 249, 254, 256, 260
Ūturiai - 175
Užluobė - 199
Užpaliai - 60, 177, 178, 181, 227, 254, 260
Užpelkiai - 165, 199

Vadagiai - 199
Vaičiai - 199
Vaidatoniai - 170, 199
Vainagiai - 199
Vainatrakis - 199
Vainiūniškis - 227
Vaiškūnai - 167
Vaišniūnai (Ivadai) - 167
Vaišniūnai (Medžiukalnis) - 167
Vaitiekūnai - 35, 107, 110, 113, 115, 118, 132, 134, 141, 144, 146, 147, 180, 196, 199, 220
Vaitkabalai - 225
Vaitkūnai - 255
Vajuonis - 167, 244
Valakavičiai - 199
Valėnai - 165
Vališkiei - 256
Varduva - 228
Varėna - 175, 190, 192, 194
Varguliai - 199
Varius - 174
Varkališkės - 199
Varnėnai - 175
Varniai - 175, 231
Varnikai - 254
Varniškės - 167
Varniškiai - 199
Varnupiai - 44, 78, 88, 107, 108, 109, 115, 118, 180, 196, 199, 220
Varšuva - 8
Vartūliškiai - 199
Vastapa - 223
Vaškonys - 256
Vedriai - 199
Veikūnai (Pašaminė) - 167
Veiviržėnai - 199
Vėlaičiai - 199
Velikuškės - 26, 27, 49, 50, 82, 83, 104, 128, 134, 145, 150, 196, 199, 220
Vėlionys - 170, 199, 257
Vėlis - 257
Veliuona - 10, 19, 23, 34, 59, 60, 62, 83, 93, 98, 99, 118, 125, 126, 135, 139, 149, 151, 162, 176-178, 196, 199, 220
Velžiai - 35, 83, 118, 119, 145, 147, 161, 162, 180, 196, 199, 220
Vembūtai - 199
Vencavai - 167, 199, 257
Venckai - 199
Venecija - 68, 154, 155
Vepriai - 178, 181
Verkiai - 65, 67, 69, 196, 199, 220, 257
Verstaminai - 199
Verškainiai - 244
Veršvai - 64, 111, 196, 199, 220
Vėžaičiai - 258

Videniškiei - 178
Vidgiriai - 51
Vidiškės - 224, 260
Vydžiai - 246
Vieškūnai (Amaliai) - 258
Vieštovėnai - 258
Viežgai - 227
Vigotka (Ažuolynė, Dūkštas, Saksoniškė) - 167
Vikūnai - 69
Vilkaviškis - 192, 194, 225, 232, 259
Vilkiškiai - 137
Vilkyškiai - 199
Vilkpėdė - 258
Vilkų Laukas - 199, 200
Vilnia - 246, 248
Vilniškiai - 227
Vilnius - 8, 11, 14, 15, 19-21, 30, 31, 34, 36, 49, 62, 64, 65, 67, 68, 80, 92, 95, 104, 118, 119, 121, 122, 125, 142, 150, 151-153, 159, 162, 172, 175, 178-180, 183, 185, 190, 192, 194, 196, 200, 220, 224, 225, 227, 235, 242, 248, 257, 258
Vinkšninė - 241
Virbalgis - 200, 259
Virbalis - 259
Virbališkiai - 170, 200
Virėkšta - 250
Virinta - 255
Visginai - 200
Vysla - 46
Vyskupiškiai - 200
Vitkūnai - 200
Vištytis - 225
Vyželiai - 167
Vyžiai (Ripelialaukis) - 167
Volkovyskas - 118, 134, 137, 155
Volupis - 101
Voniškės - 170, 200
Vorelis - 101, 174
Vorpilis - 78, 195
Voruta - 16, 17, 24, 171, 173-175

Vosbučiai - 200
Vosgėliai - 15, 27, 122, 128, 148-151, 155, 156, 160, 172, 195, 196, 200, 220
Vosyliškis - 236
Vušcė (Ustjė) - 167

Zablatiškė - 250, 257
Zalavas - 224
Zamoša - 167
Zarasai - 15, 192, 196, 225, 232, 241, 250, 257, 259
Ziboliškė - 167
Zokoriai - 259
Zujai - 200, 260

Žagarė - 65, 128, 147, 196, 200, 220, 231, 239
Žagarinė - 167
Žaibiškės - 260
Žakainiai - 200
Žardė - 165, 200, 228
Žarėnai - 236
Žarijos - 170, 200
Žasliai - 200, 261
Žeimelis - 200, 245, 246
Žeimena - 242
Žeimiai - 241
Žemaičių Kalvarija - 200, 228
Žemaitiškė - 41
Žemoji Panemunė - 200
Žibininkai - 165
Židikai - 247
Žiegdriai - 14, 64, 110, 170, 196, 200, 220
Žiesdytė - 178
Žiezulys - 224
Žilaraistis - 238
Žilvia - 200
Žingiai - 167
Žiobos - 21
Žuklijai - 170, 200
Žuvyčiai - 170, 200
Žvagakalnis - 170, 200, 261
Žvaginiai - 200

WOODEN CASTLES IN LITHUANIA

Summary

Wooden Lithuanian castles have not survived, but memories about them are maintained by scarce written sources and preserved castle sites - hillforts. There was about 1000 hillforts in Lithuania. Not all of them had wooden castles. Quite a lot of hillforts fell into decay before the emergence of castles. In the beginning of the 19th century collection of data on hillforts began which gives a possibility to review several stages of their development. One of the most distinctive stages is the last one - the stage of wooden castles.

The main source illuminating the emergence, evolution and decay of wooden castles is the material of archaeological investigations, supplemented and clarified by data of the historical sources. No special studies on Lithuanian wooden castles have been made yet, therefore a number of issues remain obscure. This is especially the case with territorial and chronological issues, as well as terminological definitions. With a view to clarity, this study covers only those wooden castles which are within the territory of present Lithuania, though the boundaries of today are not the historical ones. In terms of chronology, attention is concentrated on the 11th century - beginning of the 15th century, which can be identified with the Late (or New) Iron Age and the early Middle Ages (from the point of view of the history of Lithuanian Statehood). The concept of "wooden castles" is actually synonymous with "late hillforts", as hillforts of the earlier period (1st millennium) had not developed into real wooden castles, whereas later wooden fortifica-

tions (military camps, mansions) could no longer be treated as castles.

Up to 1992 inclusive, 84 hillforts of the 11th - beginning of the 15th century were investigated (Annex No.1). The material on some of these investigations is very uninformative or only partly preserved. Material on most of the excavated hillforts has not been published, the finds are being stored in Lithuanian museums and excavation reports kept in archives. Data on the investigation of merely 25 late hillforts was published. It is often difficult to interpret the material available due to the fact that insufficient consideration has been given to such aspects as the legacy of enemies in the cultural layers of hillforts, the level of destruction of these layers, the long usage period of hillforts, the small scale of investigations. Besides, hillforts were not treated as constituent parts of the complexes of archaeological monuments. Some data on late hillforts is obtained from accidental finds thereof as well as records of experimental archaeology and historical sources. In most cases, the latter only indicate names of castles on hillforts and the dates of erection and destruction thereof. A joint evaluation of all the available information on wooden Lithuanian castles gives a possibility to reconstruct the general view which is often rather incomplete and mosaic due to the shortage of sources.

Wooden castles were first mentioned in written sources as early as the end of the 1st millennium. Data on them increase rapidly in the 13th-14th centuries Chronicles of the Order. Written sources of the

15th-18th centuries either reiterate data of the earlier sources or mention hillforts abandoned long ago. Interest in Lithuanian hillforts sprang up in the beginning of the 19th century. The title of the first investigator can be attributed to P.Vilčinskis (1799-1859), who excavated the Narkūnai and Pakalniiai hillforts in 1836. At the same time the first attempts to conceive the destination of these hillforts were made (E.Tiškevičius, F.Dubois de Montepereux, M.Baliński, T.Lipiński). The 2nd half of the 19th century witnessed widespread excavations of hillforts performed by various amateurs. The first list of hillforts was compiled by M.Valančius in 1872 (63 positions) and later updated and supplemented by other investigators (J.Basanavičius, F.V. Pokrovskij, J.Radziukynas). At the end of the 19th century thorough scientific investigations of hillforts were started by T.Daugirdas (1852-1919) and continued by L.Krzywicki (1859-1941). The latter prospected about 200 different hillforts and carried out extensive investigations of 5 late hillforts. Some results of his investigations were published.

During the period of the Republic of Lithuania most importance was attached to the compilation of a comprehensive list of hillforts. This work was undertaken due to the efforts of P.Tarasenka (1893-1962). In 1933 he carried out vast excavations of 2 late hillforts - Velikuškės and Vosgeliai. In terms of scale, the largest excavations were carried out under the guidance of V.Nagevičius (1881-1954). In 1931-1934 cross-sections of Apuolė and Impiltis hillforts were made. In 1938 all the material on late hillforts accumulated by that time was generalized by J.Puzinas (1905-1978). Before the Second World War, in the areas of both Klaipėda and Vilnius, merely registration of hillforts was most often done, the only exception being excavations of the Gedimino Kalnas hillfort in Vilnius, carried out in 1938-1940.

After the war, investigations of late Lithuanian hillforts were undertaken by P.Kulikauskas and R.Kulikauskienė. During the period of 1952-1954 wider investigations were executed in the Nemenčinė hillfort and later on - in different hillforts of Eastern Lithuania and Užnemunė. These investigations made a significant contribution to the available archaeological material. Some of the new data was used by R.Kulikauskienė in her studies on the Late Iron Age. In 1982 P.Kulikauskas published a separate book on the hillforts of Užnemunė. Since 1957 late hillforts have been also investigated by V.Daugudis. By 1991 he had excavated 12 hillforts, the most important ones being those of Aukštadvaris and Imbarė. During the soviet period, A.Tautavičius, O.Kuncienė, A.Merkevičius, A.Luchtanas and V.Žulkus investigated 2-3 late hillforts each. A total of 69 hillforts was investigated during the said period. Much attention was paid to drafting a detailed list of hillforts. Archaeologists of the Lithuanian Institute of History and the Scientific Centre of Lithuanian Cultural Heritage prospected all the territory of Lithuania. On the basis of these surveys a list of all known hillforts was published in 1975. A list of hillforts found during the period of 1974-1993 is attached to this study (Annex No.7).

Problems of Lithuanian wooden castles were also studied by historians from the historical point of view. Much was done in locating the names mentioned in written sources (R.Batūra) and elucidating the systems of 13th-14th centuries castles (E.Gudavičius, A.Nikžentaitis).

All the history of investigations of the sites of late hillforts - wooden castles can be easily divided into 4 stages, each marking a new quality of comprehension thereof.

Lithuanian wooden castles present the last stage of the long evolution of fortifications. The first fortifications of settlements are traced back to the settlements

of the Late Neolithic Period. At the turn of the 2nd-1st millennium B.C. the earliest hillforts of the Stroked Ware Culture sprang up in North Eastern Lithuania and the earliest hillforts with ramparts of stones appeared in Western Lithuania in the 1st millennium B.C. Fortifications of hillforts of Stroked Ware Culture developed gradually and almost reached the level of wooden castles during the first centuries A.D. The said culture as well as its fortifications were ruined during the Great Migration Period. In the face of larger or smaller attacks during the Middle Iron Age, people hid in hillforts-shelters. In about the 7th century, when the ethno-cultural situation became more stabilized, only scarce hillforts of the shelter type remained in the larger part of Lithuania, and people dwelt in settlements without fortifications. In Western Lithuania which was less affected by waves of the Great Migration, fortifications reached a higher level and developed into fortified settlements or shelters. Their vitality was enhanced by marches of Vikings to these territories.

By the beginning of the 2nd millennium the Baltic tribes in the present territory of Lithuania had reached a level of development which promoted the need to fit out hillforts again. From this point onwards late hillforts can be considered to be sites of wooden castles. Wooden castles emerged in densely populated areas as new members of archeological complexes along with settlements or burial monuments. In the Lithuanian language the word "hillfort" (*piliakalnis*) means "the hill of a castle". Wooden castles were being built on hill shoulders or separate mounds which makes hillforts different from scarce castle sites arranged in plains, where brick castles had been usually built. In the beginning of the 2nd millennium, satellites, called foreworks and baileys, appeared near wooden castles. The forework stands for close type defensive arrangements moved out of the boundaries of a castle. They were registered at approx. 6 per cent

of late hillforts. The bailey stands for fortified settlements at the foot of a castle and were recorded at 11 per cent of hillforts. Settlements at the foot of castles were recorded at 60 per cent of hillforts and the number is inclined to increase. In most cases they are located on one side of the hillfort. Complexes of late hillforts comprise sites of ancient roads, cult monuments and receded defence fortifications which have been hardly ever studied in Lithuania. Decline of wooden castles started with the appearance of brick castles which are known in Lithuania since the 14th century and mark a qualitatively new type of fortifications. Ideas of the construction of brick castles came to Lithuania from Western Europe as well as castles of the "motte and bailey" type, introduced to this region by the Crusaders.

Late hillforts were multifunctional objects. Lithuanian wooden castles were much more than just major defense points. People lived there on a permanent basis, which is especially noticed in hillforts of Western Lithuania, having large plateaus and strong defense fortifications. In Eastern Lithuania hillforts of the settlement type were poorly fortified. A rather large number of late hillforts served as shelters. Such hillforts are characterized by a thin cultural layer and strong defensive arrangements. In a narrow sense, wooden castles do not differ much from hillforts-shelters in terms of external features, but they can be differentiated according to the remnants of buildings on the verge of the plateau, finds of arms, the presence of prominent defensive arrangements and data in written sources. In the 15th century single wooden castles grew into mansions. Starting with the 13th century, separate hillforts can be identified with residences of dukes, including the grand dukes (Aukuro Kalnas hillfort in Kernavė, Gedimino Kalnas hillfort in Vilnius). Quite a lot of imported and rather luxurious artefacts are being uncovered there. Some of the late hillforts performed the func-

tions of reconnaissance (sites of watch-towers) or temples (Birutės Kalnas hillfort in Palanga).

Written sources give no hints on the appearance of wooden castles, which can be reconstructed only on the basis of the appearance of late hillforts. The 950 hillforts currently known in Lithuania have not been precisely dated (except for the 100 investigated ones). A rough dating of hillforts which have not been investigated can be made according to their exterior appearance. In this case exterior features of well dated late hillforts serve as a basis. Well dated hillforts are those excavations of which have yielded doubtless archaeological material of the 1st half of the 2nd millennium (45 in total), accidental finds of the said period (wheel made ceramics, looped arrowheads, stone shells - 50 sites in total), or firmly located wooden castles mentioned in written sources (total of about 50, though the lateness of only 5 of these has not been confirmed by other means). The most characteristic exterior features of the total of 100 doubtless late hillforts were analysed. These are: a rampart rising 3-5 m high from the plateau and 5-9 m high on the exterior side as well as a ditch dug behind it, most frequently constructed on one or two sides of the plateau or surrounding the whole of it. The slopes of such hillforts were steep, 10-30 m high. There is usually a forework, a bailey or a foot settlement beside a hillfort.

On the basis of the complex of these features, 447 hillforts which can be considered late ones were singled out from all the Lithuanian hillforts (Annex No.2), including 312 which have not been investigated and 25 investigated ones, which had been previously attributed to the period lasting up to the beginning of the 2nd millennium. The analysis of the archaeological material from the latter showed that due to a number of different reasons the former dating was not exact and the said 25 hillforts should also be attributed to the late ones.

A computer analysis of the exterior features of all the 447 hillforts treated as late was made according to the method of computing the similarity coefficient presented by J.A.Sher (Annex No.3). The rather chaotic arrangement of different features of these hillforts presented in the initial table (Annex No.4) provided groups of interrelated hillforts and features (Annex No.5). On this basis 2 principal types of late hillforts were singled out with statistical reliability. The Lithuanian type of hillforts includes those having a plateau of 100-200 m in parameter, surrounded by natural obstacles on 3 sides and a rampart with a ditch on the fourth, with a cultural layer and a settlement at the foot. The Medieval type includes hillforts with a round or quadrangular plateau, surrounded by a ditch and a rampart on all the four sides. A computer analysis of the exterior appearance of hillforts revealed some territorial and chronological differences, which cannot be particularized yet due to incomplete descriptions of hillforts.

The most important feature of wooden castles is their defence arrangements. In the 2nd millennium the general tendency was to make them larger and stronger. The dominant part of defence arrangements was the rampart, the main purpose of which was to impede access to the wooden walls of the castle on the least protected side. Usually there was only one rampart. By 1993 cross-sections of ramparts of 48 hillforts were made. They revealed that ramparts had been piled in a few stages and their earliest layers are in most cases attributed to the period before the beginning of the 2nd millennium.

Pursuant to the internal construction of ramparts, they are divided into earthen and framework ones. Earthen ramparts, constructed on the basis of earlier fortifications, are found most often. Heavy soil - clay or loam was usually used for building ramparts. In some cases cultural layers of previous settlements were poured into ramparts. Until now, a framework rampart was found only in the Punia

hillfort where the rampart soil was fortified with crosswise laid oak logs. The slopes of ramparts made of more friable soil sometimes yield stone pavements. These were used as an additional fortification of defensive barriers and walls. The destination of stone pavements at the foot of ramparts on the plateau side remains rather obscure. Sometimes quite a few layers of stone constructions are uncovered which shows that stones had been piled into heaps which had most probably served as insulation layers between the wooden walls of buildings and the soil of the rampart slope. The rampart of Jautakiai hillfort yielded stone chambers of up to 0,5 m high, with clay rammed above them. The external slope of the Impiltis hillfort was fortified with hammered in wooden pegs.

There were wooden defence walls and fences on ramparts but nothing has actually remained from these. Post holes found in a few hillforts show that pole constructions were used as well. In most cases wooden walls built of logs hacked in the corners were built on ramparts. This was a more resistant construction. With a view to protecting wood against fire, wooden walls were frequently strewed with clay. Hillforts often yield pieces of burnt clay plaster, one side of which is sometimes flat. There is no material enabling to define the height of walls. On the basis of rather remote analogies, however, an assumption can be made that they had been not lower than 3 m.

In most but not all cases ramparts are accompanied by ditches. Cross-sections of ditches of 13 hillforts show that they are not more than 2 m deep and have a width of 4 m at the top. The objective of ditches was to make ramparts higher by topping them with soil from the place of the ditch. In rare cases huge ditches were dug, cutting off hill shoulders to the very bottom. In those cases when ditches were dug at the bottom of the mound of the hillfort, their function was to make slopes higher and steeper. In the Impiltis hillfort

a small ditch was dug at the top of the rampart.

Terraces of hillforts have not been studied much. These are sites of small ditches and ramparts on the slope. They are not characteristic of late hillforts. The slopes of 5 investigated hillforts show that they had been strengthened by ramming on a layer of clay and sometimes artificially steepened in the upper part. The height and steepness of the slopes of hillforts was an important defensive factor of a wooden castle.

There were wooden defensive walls on the verge of the plateau. Their place is marked by stone pavements, post holes and charred wood. The defensive walls had pole, framework and mixed constructions depending on the usage time and purpose of the castle. Wooden defensive walls must have been about 4-5 m high.

Until the 13th century wooden castles of Lithuania did not have towers. Towers may have appeared in separate castles in the result of the architectural impact of castles of the Order, but more vivid remnants of these have not been found yet. Entrance to castles were investigated in 5 hillforts. These were simple gates and tunnels. The place of simple gates is implied by hollows in the bank and stone paved entrances uncovered in the course of investigations. In Impiltis hillfort there was an 8 m long tunnel dug at the end of the rampart leading to the castle court. The places of roads to the castle were stable, they are sometimes noticed in the slope or at the foot of hillforts. The places of bridges across water reservoirs or defensive ditches, as well as secret exits from castles have not been investigated. Defensive structures moved outside the main defensive walls (the second, third rampart, ditches at the foot) are not characteristic of Lithuanian wooden castles either. These were located at approx. 15 per cent of hillforts and are usually small with the exception of scarce cases dating to the 14th century. Such defensive constructions prevented usage of engineering siege devices.

Contrary to the prevailing opinion, in the 2nd millenium natural obstacles (water reservoirs) did not play any significant role in the defence of wooden castles. The differences of Lithuanian wooden castles in comparison to analogous castles in the neighbouring areas were predetermined by their actual geographical situation and the long course of development.

Data on the design of wooden castles is presented by archaeological excavations of plateaus of late hillforts. Until now, a cultural layer has been uncovered in about half of the plateaus of hillforts which implies that a number of late hillforts had been heavily ruined or not investigated on a more extensive basis. Most of the late hillforts have many layers and only the upper cultural layer belongs to the 1st half of the 2nd millenium. Thickest cultural layers are found on the verge of plateaus which is the result of levelling off the surface of plateaus and the former buildings. It is only in late Lithuanian hillforts that layers piled up to several metres thick are found. Such soil had been brought from the outside, it most often bears no evidence of human activities and had been piled on the plateau and the slopes of the hillfort in order to make them higher and steeper.

The construction of buildings in Lithuanian wooden castles was of two types - post and framework. Post buildings were recorded in 17 of the investigated hillforts on the basis of post holes. They are more characteristic to Western Lithuania. These buildings measure up to 8x5 m. Wood posts dug in some hillforts served as an additional consolidation of the defensive walls of the castle and supported defence galleries. Buildings of the framework construction prevailed in the wooden castles of Lithuania. Their remnants were recorded in 23 of the investigated hillforts. All these buildings were constructed by hacking 15-25 cm diameter logs at the corners. The size of buildings does not exceed 4x4 m. The bottom log of

the frame was laid straight on the earth without any foundation. Dwelling houses had hearths or ovens as well as wooden flooring, the doors were fixed with padlocks.

In wooden castles buildings were usually constructed close to the defensive walls, pressed one against another or built leaving small spaces in between. These buildings and the castle walls comprised a continuous wooden defence fortification. Due to insufficient investigations of late hillforts a more detailed design of the castle courtyard remains obscure. It was presumably empty in smaller castles. The courtyards were not paved, stone pavements occur only along adjacent buildings. In Apuolė a water reservoir measuring 4,5x4 m, built in a springy place, was investigated. In most cases waste was taken out of the territories of castles and very seldom it was simply buried inside, which is witnessed by household pits uncovered during excavations. In two hillforts cobbled household pits, most probably used as toilets, were found. The buildings as well as their arrangement were totally subject to the defensive function of wooden castles.

Archaeological data (Annex No.6) give a possibility to make a sketchy reconstruction of the everyday life of the defenders and inhabitants of wooden Lithuanian castles. The starting point of the latter was definitely construction of the castle. Wooden castles were defensive points that could be quickly built and rebuilt, as all the necessary materials and labour was always at hand. It took no longer than a year to build and rebuild a wooden castle. The main builder's tools were an axe and a wooden shovel. Iron nails came into wide use only in the 14th century and they are not characteristic of wooden Lithuanian castles. The door was usually locked with a cylinder padlock. Evidence of the military life of wooden castles is enclosed by remnants of arms found there. The most frequent finds in hillforts are arrowheads which are so small and abundant that re-

searchers have not managed to collect all of them. Arrowheads found in late Lithuanian hillforts belong to the simple bow and cross-bow. The two firearms were used both in attacking and defending castles, therefore some of the arrowheads belong to the legacy of enemies. Hafted arrowheads are most often. These are arrowheads with a flat triangular point, awlshaped point (most probably belonging to Russian archers) and barbed. Groups of socketed arrowheads are analogous. Cross-bow arrowheads most often belong to the legacy of warriors of the Order, though they were also rather extensively used by Lithuanians since the 14th century. Cross-bow arrowheads fall into socketed (more typical of the 13th century) and hafted, the most popular among the latter being arrowheads with a rhomboid point, quadrangular in cross-section.

In three places stone shells were found, though cannons were very seldom used at wooden castles and only since the end of the 14th century.

During close combat in defense or attack on a castle the whole known armoury of cold weapons was used. Late hillforts have yielded broadedged iron axes (5 places), remnants of swords (3 places), spearheads (10 hillforts). An iron weight was found in the hillfort of Mažulonys, remnants of armour plates were uncovered in the hillforts of Kaukai, Bubiai, Nemenčinė and Aukuro Kalnas hillfort in Kernavė. There are some finds testifying to the presence of riders in castles, i.e. spurs (8 places), bits (4 places) and stirrups (Mažulonys hillfort).

The defensive capacity of a castle in the face of siege was heavily dependent on food available in store. Records of historical sources witness that it was quite large. Archaeological excavations yielded various cereal grain (13 hillforts), and 3 hillforts even produced pieces of charred bread. Animal bones give evidence on meat used for food, which nearly without exceptions belonged to domestic animals (basically cattle and pigs). Fish was more

widely used only in castles erected close to water reservoirs abounding in fish.

Sites of wooden castles abound in finds of everyday household articles which are in most cases lost or thrown out broken and worn artefacts. The most frequent among these are knives, awls, steels, whetstones, tweezers, needles. Some of the artefacts from hillforts imply a rather distinctive agricultural nature thereof. Such artefacts include iron ploughshares, picks, scythes and sickles. These finds were most numerous in Maišiagala hillfort.

Some finds bear evidence of household trades. These are: rotary grindstones (3 places), monomial iron scissors (6 places), weights of a weaving loom (3 places), spindles (18 places). The most numerous group of finds from hillforts is presented by ceramics, which was both moulded and wheel made (since the 10th century) up to the 13th century. Ceramics from the 14th century hillforts is already wheel made, of good quality, often decorated with ornaments of wavy and parallel lines and various punches. Sometimes pots have a small roller at the shoulders and the sign of the craftsman on the bottom. Remains of specialized trades are also available. A carpenter's workshop with characteristic tools was found in the Eketė hillfort and a jeweller's workshops in the Pilies Kalnas hillfort in Kernavė and Aukštadvaris hillfort.

Finds of bronze ornaments give some information on the fashions and costumes of the inhabitants of castles. In wooden castles these were mainly artefacts describing men's wear, though female ornaments (beads, some types of brooches, bracelets, rings) were also found. 8 hillforts yielded fragments of neck-rings, 14 hillforts - beads, 23 - brooches, 3 - pins, 13 - pendants, 14 - bracelets, 12 - rings, 7 - belt buckles, 6 - belt bindings. Brooches and pendants are especially numerous and diverse. Late hillforts yielded different types of these artefacts, while other ornaments are more uniform.

The spiritual world of the inhabitants of castles remains completely unknown, though they must have evidently enjoyed music (finds of whistles), played games (a dice was found in the Aukuro Kalnas hillfort in Kernavė), performed religious ceremonies (there are sacred springs in 5 places close to hillforts), believed in prejudices (small stone axes were found). There were also luxury items (imported clothes, bronze and glass dishes) in castles of the dukes. All the material of wooden castles points to the property differentiation of the inhabitants and a rich rural-folk heritage brought to the castles from settlements.

In view of the historical significance of wooden Lithuanian castles, their defensive capacity is of great importance. Apart from the above mentioned physical characteristics of wooden castles, other important factors were the number of defenders, castle stocks and monetary reserves. Historical sources provide about 30 cases where the number of defenders of the castle is rather reliably indicated. Most often it does not exceed 100 men. As wooden castles greatly vary in size, the number of defenders must have also been different. A universal criterion was applied in computing the possible number of defenders - one man per 1 defensive perimeter of the castle. This figure was derived in the result of a comprehensive evaluation of data in written sources and the investigation material of Kaukai hillfort. In the latter all the defenders perished during a surprise attack and all the property was destroyed. Calculation of food stocks is more difficult as in most cases organic material has not survived. It is most likely, however, that the garrison of a besieged castle could last out without feeling shortages for at least 2 months. The monetary reserves stored in the castle enabled a speedy reconstruction in the case of defeat. Ordinary inhabitants had a treasure of up to 0,5 kg of precious metals (usually silver), whereas the monetary reserves of

castle chiefs and dukes amounted to at least several kilograms of silver. The strength of wooden castles depended to a great extent on the fighting tactics of the time as well. Until the 4th decade of the 14th century the marches of the Order and other bellicose neighbours were often lodged at a bigger wooden castle and finished in devastating the surrounding area. Later, big marches were being organized to the heart of the country against the major centres and the biggest wooden castles. The latter could no longer resist such forces. Battles of the 14th century showed that wooden castles became a bygone stage of fortifications. It was at this time that first brick castles appeared, which later on protected Vilnius, the centre of the State of Lithuania. The last wooden castles vanished in the 4th decade of the 14th century, when they could no longer maintain a more significant defensive role. The majority of late hillforts and wooden castles mentioned in historical sources emerged, existed and fell into decay in the 13th-14th centuries, i.e. during the time of fights against the Order. The previous period has not been thoroughly investigated and much remains unclear. The network of 11th-12th centuries wooden castles was not dense, castles with better fortifications grew as residential places of the nobility (dukes) and land centres. In case of danger, ordinary members of the community used temporary shelters. The growth of castles was stimulated both by the internal economic development and foreign military menace. In the 11th century Eastern Lithuania experienced military expansion of the Slavs, but after the fall of the state of Kiev Russia it managed to hold on and reestablish. A century later the Danish expansion to the lands of Western Balts began. It demolished their culture and civilization which had nearly reached the level of a state in Curonia. After a very short interval the Danes were followed by selected European warriors - knights of the Sword

and the Cross, the primary objective of which was to fortify their positions at the seashore. Western Balts had no forces left to resist the second grave enemy, except for Samogitia, which was the last to suffer the attacks of the Order due to its geographical position and received tangible support from the already established State of Lithuania (Eastern Lithuania). Scanty marches of the Mongols to Eastern Lithuania did not bring about any considerable damage to the young state with no towns or big castles. Mindaugas, the first Grand Duke and the King of Lithuania, started construction of massive wooden state castles, one of which was Voruta. Historians and archaeologists have conducted a long lasting but unsuccessful search for the said castle. The data available now enable to locate the castle at the hillfort of Šeimyniškiškiai. This is the most massive hillfort in Eastern Lithuania with a short history of existence in the 13th century. It has 2 baileys, a settlement at the foot and traces of old roads. The castle was built in an uninhabited place and declined shortly after Mindaugas' death. Other more prominent Lithuanian castles of the 13th century (Tviremet, Bisenė) can hardly be localized due to the scarcity of written sources and archaeological investigations.

The main wooden Lithuanian castles of the 14th century have been most often localized. They were not always found at the sites of the present settlements bearing the ancient name. Due to a number of reasons wooden castles were built at the distance of up to 5 km to the settlements. The defense systems of wooden castles of the 14th century, having several or even more than a dozen castles, are

especially noteworthy. Such systems protected the country against onslaughts of the Livonian Order in Northern and Eastern Lithuania, Order of the Cross - along the Nemunas river, and defended Samogitia in the southern part of the Samogitian hills. A double circle of wooden castles (as well as brick castles in the 2nd half of the 14th century) surrounded Vilnius, the capital of Lithuania. Notice has also been taken of small wooden castles - satellites of more massive ones, built of wood or brick.

The majority of wooden castles fell into decay after defenders abandoned them, some were burnt down by the enemies, a few were demolished against heavy odds during a siege. In single cases brick castles were built on the site of wooden ones (Vilnius, Trakai), and when the menace of war was over, mansions arose (Punia).

Wooden castles of Lithuania have passed away for ever. Evidence of their presence is enclosed only in numerous hillforts, scanty records in written sources and archaeological finds resting under the ground. The 1st half of the 2nd millennium (11th-15th centuries) stand out as the last stage of the evolution of Baltic fortifications, which can be called the time of wooden castles. Foreign European architecture was introduced to Lithuania with brick castles. Late hillforts - sites of wooden castles, stand out as a unique historical and cultural phenomenon of Lithuania, with no analogies in Europe in terms of the period of existence. Investigations of late hillforts have been going on for nearly 200 years and show that we are merely beginning to acquire deeper comprehension of wooden castles.

LIST OF ANNEXES

Annex No. 1. Consolidated table of data on investigated late hillforts. Left to right: 1 - current number, 2 - name of the hillfort, 3 - region, 4 - investigator, 5 - year of investigation, 6 - total area explored in sq. m., 7 - cross-section of the rampart, 8 - cross-section of the ditch, 9 - institution where reports are stored, 10 - inventory number of the report, 11 - museum where finds are stored, 12 - inventory number of finds, 13 - dating according to the author of the book (only for the 2nd millennium), 15 - publication, 16 - notes. Top to bottom: alphabetic list of investigated late hillforts.

Annex No. 2. List of hillforts of the 11th-beginning of the 15th century.

Annex No. 3. Calculation of the similarity coefficient (Acc. to J. A. Sher).

Annex No. 4. Unprocessed computer table of comparison of the external features of late hillforts. Vertical line-number of the hillfort according to the list of late hillforts (Annex No. 2). Horizontal line-features of hillforts: 1-4 - orientation of the plateau (1-NE-SE, 2-W-E, 3-NE-SW, 4-N-S), 5-10 - shape of the plateau (round, 6 - oval, 7 - triangular, 8 - quadrangular, 9 - trapezium, 10 - irregular), 11 - 16 - size of the plateau in sq. m. (11-100, 12-100-300, 13-300-500, 14-500-1000, 15-1000-2000, 16-2000), 17-21 - perimeter of the plateau in metres (17-50, 18-50-100, 19-100-200, 20-200-300, 21-300), 22 - cultural layer, 23-26 - defense fortifications surround the plateau on (23-one side, 24 - two, 25 - three, 26 - all sides), 27-30 - type of defense fortifications (27 - rampart, 28 - ditch, 29 - terrace, 30 - steepened slope), 31-37-quantity of defense fortifications (31-1, 32-2, 33-3, 34-4,

35-5, 36-6, 37-7 and more), 38-41 - place of defence fortifications (38-verges of the plateau, 39 - slopes, 40 - foot of the slope, 41 - different places), 42-45 - max height of the rampart from the plateau in metres (42-1, 43-1-2, 44-2-5, 45-5), 46-49 - max height of the rampart on the exterior in metres (46-2, 47-2-5, 48-5-10, 49-10), 50-52 - steepness of the slopes (50 - steep, 51 - average, 52 - flat), 53-57 - max height of slopes in metres (53-5, 54-5-10, 55-10-20, 56-20-30, 57-30), 58-61 - natural barriers surround on (58 - one, 59 - two, 60 - three, 61 - all sides), 62 - foot settlement, 63 - fore-work, 64 - bailey.

Top to bottom: hillforts (names according to the list in Annex No. 2).

Annex No. 5. Computer processed table of comparison of the external features of late hillforts. Features of hillforts (left to right)-same as in Annex No. 4, hillforts (top to bottom)-same as in Annex No. 2).

Annex No. 6. Consolidated table of finds from late hillforts. Left to right: 1-7 - characteristics of the rampart (1 - piled of sand, 2 - piled of clay, 3 - piled of the cultural layer, 4 - wooden rampart framework, 5 - charred pieces, 6 - stones, 7 - charred clay), 8-15 - characteristics of the buildings (8 - post-hole, 9 - stone pavement, 10 - heart, 11 - remnants of buildings, 12 - clay plaster, 13 - household pit, 14 - construction detail, 15 - nail), 16-21 - arms (16 - bow arrowheads, 17 - cross-bow arrowheads, 18 - axe, 19 - sword, 20 - spearhead, 21 - armour), 22-23 - rider's belongings (22 - bit, 23 - spurs), 24-25 - remains of food products (24 - grain, 25 - animal bones), 26-33 - household items

(26 - hook, 27 - knife, 28 - whetstone, 29 - steel, 30 - razor, 31 - lock, 32 - keys, 33 - awl), 34-40 - agricultural tools (34 - ploughshare, 35 - pick, 36 - spade, 37 - scythe, 38 - sickle, 39 - scissors, 40 - grindstones), 41-55 - craftsmen's remains (41 - weights of a loom, 42 - spindle, 43 - earthenware baking stove, 44 - modelled ceramics, 45-48 - wheel made pottery (45 - unornamented, 46 - decorated with a wave, 47 - decorated with a horizontal lines, 48 - decorated with a stamp), 49 -

bone bindings, 50 - bronze bindings, 51 - raw bronze, 52 - amber, 53 - slags, 54 - casting mould, 55 - crucible), 56 - 64 - ornaments (56 - neck-ring, 57 - bead, 58 - brooch, 59 - pin, 60 - pendant, 61 - bracelet, 62 - belt-buckle, 63 - belt-binding, 64 - ring), 65-67 - other finds (65 - coin, 66 - weight, 67 - human bones).

Top to bottom: name of the hillfort and its current number.

Annex No. 7. Supplement to the list of Lithuanian hillforts.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Table of archaeological periodization: 1 - century boundaries, 2 - period boundaries, 3 - time of the formation of the state, 4 - Iron Age, 5 - Middle Age.

Fig. 2. Investigated hillforts of the 2nd millennium (hillfort numbers given in Annex No.1).

Fig. 3. Lithuanian castles of the 13th-14th centuries: 1 - castles, mentioned in the historical sources, 2 - castle sites-hillforts, 3 - castles of crusades.

Fig. 4. Arrows of a non Baltic origin: 1-3 - Scandinavian arrows from Apuolė hillfort, 4 - arrow of the steppes nomads from Kaukai hillfort.

Fig. 5. A covered ditch at Kalviai hillfort: 1 - yellowish loam, 2 - grey black-soil, 3 - brown clay, 4 - white clay.

Fig. 6. Pakalniai hillfort.

Fig. 7. Investigated part of hillforts compared with their total area: 1 - up to 1 per cent territory (exploratory investigations), 2 - 1-5 per cent of the territory (narrow investigations), 3 - 5,1-20 per cent of the territory (small-scale investigations), 4 - 20,1-50 per cent of the territory (large-scale investigations), 5 - over 50 per cent of the territory (extensive investigations), 6 - investigated remains of hillforts (numeration of hillforts given in Annex No.1).

Fig. 8. Sudargas hillfort complexes: 1 - Grinaičiai Balnakalnis, 2 - Grinaičiai Žydkačiai, 3 - Burgaičiai Vorpilis, 4 - Burgaičiai Pilalė, 5 - prominence, considered to be fifth Sudargas hillfort, 6 - foot settlement, 7 - present town of Sudargas, 8 - road, 9 - burial ground, 10 - steep slope.

Fig. 9. Material published on the investigations of the following hillforts: 1 - Bačkininkėliai, 2 - Darbutai, 3 - Guogai, 4 - Juodonys, 5 - Kaukai, 6 - Kumelionys, 7 - Kunigiškiai (Pajevonys), 8 - Mažulonys,

9 - Meškučiai, 10 - Migonys, 11 - Moškėnai, 12 - Nemenčinė, 13 - Norkūnai, 14 - Obelytė, 15 - Palanga, 16 - Paveisininkai, 17 - Pilia-kalniai, 18 - Punia, 19 - Rudamina, 20 - Sudargas I, 21 - Sudargas II, 22 - Sudargas III, 23 - Sudargas IV, 24 - Vilnius, 25 - Žiegz-driai.

Fig. 10. Monument to P. Vilčinskis in Jasonys.

Fig. 11. E. Tiškevičius.

Fig. 12. E. Volteris.

Fig. 13. F.V. Pokrovskij.

Fig. 14. L. Krzywicki.

Fig. 15. Bubiai hillfort.

Fig. 16. Stone pavement in Darbutai hillfort.

Fig. 17. V.A. Kaširskij.

Fig. 18. P. Tarasenska.

Fig. 19. Plan of the Dovainonys hillfort drafted by P. Tarasenska.

Fig. 20. Velikuškės hillfort.

Fig. 21. V. Nagevičius.

Fig. 22. Investigated places at Apuolė hillfort: 1 - E. Volteris, 1928, 2 - E. Volteris, 1929, 3 - E. Volteris, 1930, 4 - V. Nagevičius, 1931, 5 - B. Neriman, 1931, 6 - V. Nagevičius, 1932.

Fig. 23. Investigations at Impiltis hillfort.

Fig. 24. P. Kulikauskas.

Fig. 25. R. Kulikauskienė.

Fig. 26. The sight of Maišiagala hillfort, investigated by R. Kulikauskienė in 1971.

Fig. 27. V. Daugudis.

Fig. 28. Investigations of Velžiai hillfort.

Fig. 29. Post holes in Auksūdys Pilalė.

Fig. 30. Stone bank at the bottom of the rampart of Impiltis hillfort.

Fig. 31. Papiliai hillfort.

Fig. 32. Distribution of early hillforts: 1 - distribution of hillforts of the Stroked

Ware Culture in the middle of the 1st millennium B.C., 2 - distribution of stone fortifications in the 1st millennium B.C., 3 - distribution of Stroked Ware Culture in the Early Iron Age, 4 - distribution of early fortifications of Western Lithuania in the Old Iron Age.

Fig. 33. Constructions on the plateau of Narkūnai hillfort.

Fig. 34. The tower of Kereliai hillfort.

Fig. 35. Lithuania in the Great Migration period: 1 - migration of tribes, driven by the Goths in the 3rd century (wave of the first Migration), 2 - marches of akacirians in the 1st half of the 5th century (second wave), 3 - migration of tribes in the 2nd half of the 5th century after the fall of the Hun State (third wave), 4 - movement of Lithuanian tribes to the lands of Sėliai in the 6th century; 5 - the direction of Viking marches in the middle of the 9th century; 6 - territories under the influence of Vikings in the 8th-9th centuries.

Fig. 36. A polished pot from Dirmiškės.

Fig. 37. Witnesses of the Great Migration Period - arrowheads from Aukštadvaris hillfort.

Fig. 38. Spearheads of the Middle Iron Age: 1 - Grigiškės (Neravai), 2 - Kereliai, 3 - Velikuškės.

Fig. 39. The rampart of hillfort Apuolė.

Fig. 40. Castle and its surroundings: 1 - wooden castle, 2 - forework, 3 - bailey, 4 - foot settlement, 5 - hiding place, 6 - settlement without fortifications.

Fig. 41. Plan of Kaukai hillfort: 1 - mound, 2 - forework, 3 - bailey, 4 - road; 5 - farmstead, 6 - foot settlement.

Fig. 42. Senieji Trakai castle site.

Fig. 43. Rampart of the bailey of Piliakalniai hillfort.

Fig. 44. Cross-section of the Rėkučiai rampart.

Fig. 45. Investigations of Veliuona Pilaitės.

Fig. 46. Kunigiškiai (Pajevonys) hillfort.

Fig. 47. Punia hillfort.

Fig. 48. Kernavė Aukuro Kalnas.

Fig. 49. Kernavė Žvalgakalnis.

Fig. 50. Setting of posts at Palanga Birutės Kalnas: A - chapel, 1 - earth with charcoal, 2 - bonfire places, 3 - found posts, 4 - presumed fallendown posts, 5 - contours of a building, 6 - assumed symmetrical axes of a sacred place.

Fig. 51. Most characteristic finds from 2nd millennium hillforts: 1 - clay spindle, 2 - iron bow arrowhead, 3 - iron knife, 4 - iron awl, 5 - shiver of wheel made pottery; 6 - iron crossbow arrowhead (1 - Kaukai, 2 - Rudamina, 3, 4 - Piliakalniai, 5 - Aukštadvaris, 6 - Narkūnai).

Fig. 52. Accidental finds from hillforts - wheeled ceramics: 1 - Sudargas (Grinaičiai), 2 - Pašventupys, 3 - Papilys, 4 - Bagrėnas, 5 - Padievaitis, 6 - Maisiejūnai.

Fig. 53. Setting of hillforts in Lithuania: 1 - hillfort, 2 - forework, 3 - bailey (hillfort numbers given in Annex No.2).

Fig. 54. Typology of Lithuanian hillforts according to P. Tarasenko: I - hillock type hillforts (1 - separate natural hillock, 2 - slopes steepened at the top, 3 - steepened slopes, 4 - slope terraces, 5 - ditches and ramparts on slopes, 6 - ditches and ramparts at the foot of the slope, 7 - saddle shaped hill; 8 - sunken hillfort), II - bank type hillforts (1 - natural bank projection, 2 - steepened slopes, 3 - separated by a ditch, 4 - separated by a rampart, 5 - separated by a ditch and rampart, 6 - rampart and ditch at the rear, 7 - terrace at the rear, 8 - terrace and rampart at the rear).

Fig. 55. Main features of hillforts: 1 - orientation of plateau, 2 - shape of plateau, 3 - size of plateau, 4 - perimeter of plateau, 5 - length of plateau, 6 - width of plateau, 7 - length of rampart, 8 - width of rampart at the foot, 9 - height of rampart, 10 - length of ditch, 11 - width of ditch at the top, 12 - depth of ditch, 13 - height of slopes, 14 - steepness of slopes, 15 - defense fortifications on slopes (terraces, steepened slopes a. o.).

Fig. 56. Scheme of hillforts of the Lithuanian type.

Fig. 57. Plan of Jurbarkas hillfort.

Fig. 58. Lentainiai hillfort.

Fig. 59. Scheme of hillfort of the Medieval type.

Fig. 60. Plan of Mažulonys hillfort.

Fig. 61. Impiltis hillfort.

Fig. 62. Rampart of Bačkininkėliai hillfort.

Fig. 63. Rampart of Piliakalniai hillfort.

Fig. 64. Fortifications of Velikuškės hillfort: 1 - investigated spots of defense ditches, 2 - contours of defense ditches in not investigated places, 3 - a bog, 4 - present day ditch.

Fig. 65. Cross-section of Apuolė hillfort: 1 - soil, 2 - grey sand soil, 3 - charcoal, 4 - brownish loam, 5 - yellowish sand soil with charcoal, 6 - tawny loam, 7 - wooden log, 8 - stone.

Fig. 66. Logs in the rampart of Apuolė hillfort.

Fig. 67. Burnt logs in the rampart of Dovainonys hillfort: 1 - clay, 2 - charcoal, 3 - stones.

Fig. 68. Cross-section of the rampart of Nemenčinė hillfort: 1 - turf, 2 - grey clay, 3 - brownish clay, 4 - reddish clay; 5 - dull yellowish sand, 6 - greenish yellow sand with clay, 7 - clay with gravel, 8 - gravel, 9 - stone, 10 - charred pieces, 11 - grey earth.

Fig. 69. Cross-section of the second rampart of Antatilčiai hillfort II: 1 - grey soil, 2 - brown clay, 3 - brownish sand soil, 4 - grey clay, 5 - red clay, 6 - yellowish gravel, 7 - brownish gravel, 8 - white gravel, 9 - charred pieces, 10 - dark grey earth, 11 - grey sand soil, 12 - clay plaster, 13 - grey loam, 14 - yellowish clay.

Fig. 70. Cross-section of Kernavė Pilies Kalnas hillfort.

Fig. 71. Framework remnants in the rampart of Punia hillfort.

Fig. 72. Cross-section of the rampart of Kumelionys hillfort: 1 - turf, 2 - grey earth, 3 - clay, 4 - charred pieces, 5 - burnt logs, 6 - rammed clay, 7 - scorched clay, 8 - dark grey earth.

Fig. 73. Stone paved rampart of Norkūnai hillfort: 1 - black earth, 2 - grey earth, 3 - gravel, 4 - stones, 5 - sand, 6 - remnants of rotten logs.

Fig. 74. Stones of the rampart of Nemenčinė hillfort.

Fig. 75. Cross-section of the inner part of the rampart of Bražuolė hillfort: 1 - turf, 2 - light grey earth, 3 - dark grey earth with charcoal pieces, 4 - black earth, 5 - light grey earth with clay plaster, 6 - clay plaster, 7 - sand with clay, 8 - light grey earth with charcoal pieces and clay, 9 - clay with sand, 10 - clay with gravel, 11 - gravel, 12 - light grey earth with charcoal pieces, 13 - sand, 14 - dark grey earth, 15 - sand with charcoal pieces, 16 - light grey earth with clay, 17 - stones.

Fig. 76. Stones at the foot of the rampart of Imbarė hillfort.

Fig. 77. Cross-section of the ditch of Kernavė Aukuro Kalnas hillfort: 1 - turf, 2 - stones, 3 - bones, 4 - black earth, 5 - black earth with charred pieces, 6 - shuffled black earth, 7 - clay, 8 - rammed clay, 9 - argil, 10 - loam with gravel, 11 - sand, 12 - sandy soil with gravel, 13 - ferri-ferrous sand.

Fig. 78. Ditch of the Šeimyniškiai hillfort.

Fig. 79. Ditch at the top of the rampart of Impiltis hillfort.

Fig. 80. Investigations of the slope of Šeimyniškėliai hillfort.

Fig. 81. Stone pavements in the places of walls in Rudamina hillfort.

Fig. 82. Remnants of defense wall Kernavė Mindaugo Sostas hillfort.

Fig. 83. Positions of post-holes and stones in the investigated area of Šeimyniškėliai hillfort: 1 - stone, 2 - post-hole.

Fig. 84. Stone pavement in the plateau of Lavariškės hillfort.

Fig. 85. Tower foundations in Bražuolė hillfort.

Fig. 86. Plan of Pakalniškiai hillfort.

Fig. 87. Road bank at Šeimyniškėliai hillfort.

Fig. 88. The place of gates at Grigaičiai hillfort: 1 - stones, 2 - ashes, 3 - black earth.

Fig. 89. Cross-section of the gate place in Apuolė hillfort: 1 - soil, 2 - tawny loam, 3 - red clay, 4 - stone.

Fig. 90. Reconstruction of Rėkučiai rampart.

Fig. 91. Rammed cultural layers at Maišiagala hillfort.

Fig. 92. Varnupiai hillfort.

Fig. 93. Post-hole covered with stones at Šeimyniškėliai hillfort.

Fig. 94. Row of post-holes in Kernavė Mindaugo Sostas hillfort.

Fig. 95. Plan of a gone structure on Kernavė Mindaugo Sostas hillfort: 1 - stones, 2 - charred pieces, 3 - spots of logs.

Fig. 96. Constructions of Aukštadvaris hillfort: 1 - stones, 2 - charred pieces, 3 - grey earth, 4 - scorched clay, 5 - plateau boundaries, 6 - contours of buildings.

Fig. 97. Places of constructions of Maišiagala hillfort.

Fig. 98. Constructions of Vaitiekūnai hillfort: 1 - stones, 2 - plateau boundaries.

Fig. 99. Well in Apuolė hillfort.

Fig. 100. Stone-paved pit in Narkūnai hillfort.

Fig. 101. Iron construction details and nails: 1 - Maišiagala, 2, 3, 5 - Bubiai, 4 - Mažulonys.

Fig. 102. Iron nails from the castle site of Veluona Pilaitės.

Fig. 103. Fireplace from Velžiai hillfort.

Fig. 104. Construction with a stove in Vilnius Dainų slėnis.

Fig. 105. Construction at Mažulonys hillfort.

Fig. 106. Padlocks and keys: 1 - Darbutai, 2, 4 - Jurbarkas, 3 - Kernavė Mindaugo Sostas.

Fig. 107. Main groups of bow arrows from Kaukai hillfort.

Fig. 108. Arrows of more peculiar shapes from Nemenčinė hillfort.

Fig. 109. Cross-bow.

Fig. 110. Cross-bow arrows from Veluona Pilaitės.

Fig. 111. Types of cross-bow arrows: 1, 3, 5 - Veluona, 2, 6 - Bubiai, 4 - Mažulonys.

Fig. 112. Stone ball from Merkinė.

Fig. 113. Iron axes: 1, 2 - Mažulonys, 3 - Narkūnai, 4 - Lavariškės, 5 - Dapšiai.

Fig. 114. Spearheads: 1 - Velikuškės, 2, 3 - Mažulonys, 4 - Bubiai.

Fig. 115. Iron weight from Mažulonys hillfort.

Fig. 116. Armour remnants: 1 - Bubiai, 2 - Kaukai.

Fig. 117. Spurs: 1 - Kernavė Mindaugo Sostas, 2 - Darbutai.

Fig. 118. Bits and stirrups from Mažulonys hillfort.

Fig. 119. Grain from Maišiagala hillfort.

Fig. 120. Sheep skeleton in Maišiagala hillfort.

Fig. 121. Remains of fishing implements: 1 - Mažulonys, 2 - Velikuškės, 3 - Nemenčinė.

Fig. 122. Household tools: 1 - awl, 2 - knife, 3 - scissors. 1 - Vaitiekūnai, 2 - Bubiai, 3 - Kernavė Mindaugo Sostas.

Fig. 123. Steels: 1 - Kaukai, 2 - Kernavė Aukuro Kalnas.

Fig. 124. Whetstones: 1 - Rudamina, 2 - Bubiai, 3 - Veluona.

Fig. 125. Ploughshares from Maišiagala hillfort.

Fig. 126. Agricultural tools from Maišiagala hillfort.

Fig. 127. Spade binding from Maišiagala hillfort.

Fig. 128. Grindstones from Nemenčinė hillfort.

Fig. 129. Weights of a weaving-loom: 1 - Bubiai, 2 - Apuolė.

Fig. 130. Spindles: 1, 6 - Mažulonys, 2 - Papiliakalnė, 3 - Veluona, 4, 5 - Kaukai.

Fig. 131. Earthenware baking stove from Kudirkos Naumištis hillfort: 1 - pot sherds, 2 - remnants of clay walls and hearth, 3 - stones, 4 - dark grey earth, 5 - ashes, 6 - small charcoal pieces, 7 - clay; a - cross-bow arrowhead, b - spearhead.

Fig. 132. Wheel-made pot from Aukštadvaris hillfort.

Fig. 133. 13th century wheel made pot from the second bailey of Šeimyniškėliai hillfort.

Fig. 134. Wheel-made ornamented ceramics from Darbutai hillfort.

Fig. 135. Signs of pottery bottoms: 1, 2 - Nemenčinė, 3-5, 7 - Darbutai, 6 - Kaukai, 8 - Maišiagala, 9 - Šeimyniškėliai.

Fig. 136. Pottery sherds with a small roll from Piliakalniai hillfort.

Fig. 137. Iron carpenter's tools from Eketė hillfort: 1 - gouge, 2 - puncher, 3 - plane blade, 4 - adze.

Fig. 138. Finds of a jeweller's workshop from Aukštadvaris hillfort: 1 - jewelry, 2 - stone, 3 - clay, 4 - ashes, 5 - burnt wood, 6 - decayed wood, 7 - black soil with charred pieces.

Fig. 139. Bronze beads from Kaukai hillfort.

Fig. 140. Horseshoe brooches: 1 - Kernavė Mindaugo Sostas, 2 - Vaitiekūnai, 3 - Bubiai, 4 - Jurbarkas, 5 - Piliakalniai.

Fig. 141. Stepped brooches: 1 - Imbarė, 2 - Rudamina.

Fig. 142. Round brooches: 1, 2 - Darbutai, 3, 6 - Jurbarkas, 4 - Vosgėliai, 5 - Mažulonys.

Fig. 143. Pendants: 1 - Bubiai, 2, 5 - Vosgėliai, 3 - Narkūnai, 4 - Mažulonys, 6 - Jurbarkas (1-5 - bronze, 6 - amber).

Fig. 144. Bronze keys: 1 - Darbutai, 2 - Aukštadvaris, 3 - Papiliakalnė.

Fig. 145. Crosses: 1 - Nemenčinė, 2 - Veluona, 3 - Kernavė Pilies Kalnas, 4 - Mažulonys, 5 - Maišiagala (1 - stone, 2-5 - bronze).

Fig. 146. Variuos pendants: 1 - silver tin pendant, 2 - bronze bell, 3 - bear's nail (1, 2 - Kaukai, 3 - Bubiai).

Fig. 147. Bronze bracelets: 1 - Vosgėliai, 2 - Jurbarkas, 3 - Velikuškės, 4 - Kaukai.

Fig. 148. Bronze rings: 1, 2, 4 - Bubiai, 3 - Veluona.

Fig. 149. Remnants of belts: 1 - Mažulonys, 2 - Bubiai, 3 - Jurbarkas, 4 - Vosgėliai, 5 - Aukštadvaris, 6 - Vilnius Gedimino Kalnas (1, 2 - iron, 3-6 - bronze).

Fig. 150. Whistles: 1-5, 7 - Aukštadvaris, 6 - Bubiai, 8 - reconstruction by A. Karaška (1989).

Fig. 151. Remnants of games: 1 - Vilnius Gedimino Kalnas, 2 - Kernavė Aukuro Kalnas.

Fig. 152. Small axes from late hillforts: 1 - Mažulonys, 2 - Kernavė Mindaugo Sostas, 3 - Vilnius Gedimino Kalnas (1, 2 - stone, 3 - horn).

Fig. 153. Sacred stone and spring near Impiltis hillfort.

Fig. 154. Venetian seal from Kernavė Aukuro Kalnas hillfort.

Fig. 155. Kernavė "Perkūnas".

Fig. 156. Remains of bronze dishes: 1 - Nemenčinė, 2 - Vosgėliai, 3 - Bubiai.

Fig. 157. Investigated part of the plateau at Kaukai hillfort.

Fig. 158. Maišiagala hillfort.

Fig. 159. Ingots from Drageliškiai hoard: 1 - electrum ingot; 2 - gold ingot, 3 - silver Novgorod rouble, 4 - silver Novgorod poltina, 5 - silver Kiev grivna.

Fig. 160. Hoard from Kernavė Pilies Kalnas hillfort.

Fig. 161. Velžiai neck-ring.

Fig. 162. Coin from Narkūnai hillfort.

Fig. 163. Directions of Danish and Slavic attacks: 1 - Slavic attacks (middle of the 11th century - middle of the 12th

century), 2 - Danish attacks (2nd half of the 12th century - beginning of the 13th century).

Fig. 164. Hillforts in Curonian lands: 1 - hillforts (1 - Anduliai, 2 - Eketė, 3 - Gibišiai, 4 - Jakai, 5 - Laistai, 6 - Nagarba, 7 - Palanga, 8 - Purmaliai, 9 - Valėnai, 10 - Žardė), 2 - gravefields (1 - Anduliai, 2 - Auksūdys, 3 - Aukštkiemis, 4 - Bandužiai, 5 - Cartai, 6 - Dimitravas, 7 - Genčiai, 8 - Girkaliai, 9 - Gramboviškiai, 10 - Jazdai, 11 - Joniškės, 12 - Kalotė, 13 - Kašučiai, 14 - Kiauleikiai, 15 - Klaipėda, 16 - Klaušupiai, 17 - Klemiškė, 18 - Kretinga, 19 - Laistai, 20 - Laužemė, 21 - Lazdininkai, 22 - Palanga, 23 - Peskojai, 24 - Pipirai, 25 - Pryšmančiai, 26 - Rumpiškė, 27 - Rušpelkiai, 28 - Rūdaičiai, 29 - Slengiai, 30 - Užpelkiai, 31 - Žibininkai), 3 - land boundaries.

165. Plan of Skomantai hillfort.

166. Hillforts in Našia: 1 - hillforts (1 - Baliuliai, 2 - Baluoša, 3 - Bielkaučizna, 4 - Breslauja, 5 - Cirkliškis, 6 - Čeberakai, 7 - Degučiai, 8 - Dubingiai, 9 - Drūkšiai, 10 - Garniai, 11 - Ginučiai, 12 - Galbėja, 13 - Kulionys, 14 - Maišulė, 15 - Maskovičiai, 16 - Mažulonys, 17 - Pavandenė, 18 - Prienai, 19 - Ratiunkai, 20 - Staniuliškės, 21 - Šeimatis, 22 - Tauragnai, 23 - Taurapolis, 24 - Ūdriškės, 25 - Vencavai), 2 - burial mounds (1 - Abejučiai, 2 - Akmeniškiai (Medžiukaičiai), 3 - Antalakaja, 4 - Antaniškė, 5 - Apkartai, 6 - Apsas, 7, 8 - Avinuosta (Užėniškė), 9 - Ažušilė, 10 - Bajorai (Padūdis), 11 - Bališkiai, 12 - Baliuliai, 13 - Beinašilis, 14 - Belmontas (Achremovcai), 15 - Bildos (Kameniškės), 16 - Bogina, 17 - Breslauja, 18 - Budriškės, 19 - Daubariai, 20 - Degsnė (Labotiškės), 21, 22 - Degučiai, 23 - Didžiasalis, 24 - Dotenėnai, 25 - Družiliai, 26 - Dvarkščius, 27 - Dvyliškiai (Paraisčiai), 28 - Ežeriškė, 29 - Galbėja, 30 - Galminiai, 31 - Gateliai, 32 - Gedžiūnai, 33 - Gedžiūneliai (Garšvinė), 34, 35 - Ginučiai, 36 - Giteniškė, 37 - Gudeliai (Kašeikiai), 38 - Gurbai, 39 - Ig-

nalina, 40 - Janova, 41 - Juodeliškė, 42 - Jutonys (Dubingiai), 43 - Kaltanėnai (Degutinė), 44 - Karužlaukis, 45 - Kaušinkai, 46 - Kirdeikiškiai, 47 - Kloviškės, 48 - Kregžlė, 49 - Kretuonys, 50 - Kulbokiškė, 51 - Kupriai, 52 - Lakaja, 53 - Lapušišė (Visagina), 54 - Lauksteniai, 55 - Lentupis, 56 - Liūlinė, 57 - Lygumai, 58 - Lūžos (Kaniūkai), 59 - Maišulė (Rackas), 60 - Margavonė, 61 - Martėniškės (Ignalina), 62-64 - Minčia, 65 - Mintaučiai, 66 - Mintaučiai (Pavyžintys, Padumblė), 67 - Miškiškiai, 68 - Myliai I, 69 - Napriūnai, 70 - Paaldikis, 71 - Pabaltė (Budriškiai), 72 - Pabradė, 73 - Padysnys (Janionys), 74 - Padumblė, 75, 76 - Paduobė (Šaltaliūnė), 77 - Paežerinė, 78, 79 - Palūšė, 80 - Papiškė, 81 - Papravalė (Vajuonis), 82 - Paraisčiai, 83 - Paraistys, 84 - Pasamanė, 85 - Pašekščiai, 87 - Pavajuonis (Rėkučiai), 88 - Peršaukštis, 89 - Peršaukštis (Kasčiūškiai), 90 - Pliešiškės (Pastovėlis), 91 - Polianka (Dvarkščius), 92 - Poviliškė, 93 - Ramusis, 94 - Rėkučiai (Pakretuonė, Paversmis), 95 - Rudesas (Bučeliškė, Rudesėlė), 96 - Rudesas, 97 - Rūsteikiai, 98 - Saksoniškė, 99 - Salakas (Kurganai), 100 - Samauka, 101 - Sapiegiškiai, 102 - Sarančėnai, 103 - Sariai (Laukiai), 104 - Sausalis, 105 - Sidariškės (Krivasalis), 106-Skroblus I, 107 - Sližiškiai (Padumblė), 108-Stasiūnai, 109 - Stirniai, 110 - Stripeikiai, 111 - Strūnaitis (Naujasis Strūnaitis), 112 - Stučiai, 113 - Subiškis, 114, 115 - Sudota, 116 - Svitaikiškė, 117 - Šakarva (Žeimenys), 118 - Šakarva, 119 - Šeimatis (Stučiai), 120 - Šeškynė, 121 - Švenčionėliai, 122 - Šventa, 123 - Tauragnai, 124 - Trakai, 125 - Trakai, 126 - Tverėčius (Vilėkos), 127 - Vaiškūnai, 128-Vaišniūnai (Ivadai), 129 - Vaišniūnai (Medžiukalnis), 130 - Varniškės, 131 - Veikūnai (Pašaminė), 132 - Vigotka (Ažuolynė, Dūkštas, Saksoniškė), 133 - Vyželiai, 134 - Vyžiai (Ripelialaukis), 135 - Vušė (Ustjė), 136 - Zamoša, 137 - Ziboliškė, 138 - Žagarinė, 139 - Žingiai, 140 - Kuktiškės.

Fig. 167. Taurapolis hillfort.

Fig. 168. The routes of marches of the Order to Lithuania in the 13th-14th centuries: 1 - marches of the Livonian Order in the 13th century, 2 - marches of the Order of Knights of the Cross in the 13th century, 3 - marches of the Order of Knights of the Cross in the 14th century, 4 - marches of the Livonian Order in the 14th century.

Fig. 169. Lithuanian tribes in the beginning of the 2nd millennium: 1 - curonians, 2 - samogitians, 3 - skalovians, 4 - semigalians, 5 - aukštaitians, 6 - nadrovians, 7 - dainovians, 8 - sėlians, 9 - lithuanians, 10 - dzūkians (?), 11 - sudovians.

Fig. 170. The fate of wooden castles in the 13th century - beginning of the 15th century: 1 - decayed wooden castles of the 13th century, 2 - distribution of crusader's mottes in the 14th century, 3 - wooden castles intact in the beginning of the 15th century, 4 - distribution of brick and stone castles in the 2nd half of the 14th century, 5 - distribution of wooden castles in the 14th century.

Fig. 171. Pašventupis hillfort I.

Fig. 172. Distribution of miniature hillforts: 1 - true miniature hillforts, 2 - saddle-shaped hillforts, 3 - tiny bank-type hillforts. List of hillforts: 1 - Balandiškės, 2 - Bambininkai, 3 - Bežonys, 4 - Buivdonys, 5 - Burbaičiai, 6 - Būtkiemis, 7 - Dirmiškės, 8 - Dovainonys, 9 - Dubiai, 10 - Geruliai, 11 - Gilučiai, 12 - Guogai, 13 - Kejėnai, 14 - Laukagalai, 15 - Lavariskės, 16 - Migonys, 17 - Mikniūnai, 18 - Naravai, 19 - Naujasodis, 20 - Noreikiškės, 21 - Padaigiai, 22 - Parija, 23 - Pasodninkai, 24 - Pašventupis I, 25 - Pašventupis II, 26 - Paukščiai, 27 - Pelekony III, 28 - Poteronys, 29 - Renavas, 30 - Rokiškės, 31 - Rukla, 32 - Rumbonys, 33 - Rumšiškės, 34 - Samylai, 35 - Stakliškės II, 36 - Strėva, 37 - Treigiai, 38 - Ūdriškės, 39 - Vaidantoniai, 40 - Vėlionys, 41 - Virbališkiai, 42 - Voniškės, 43 - Žarijos, 44 - Žiegdriai,

45 - Žuklijai, 46 - Žuvyčiai, 47 - Žvagalnis.

Fig. 173. Šakališkiai hillfort.

Fig. 174. Rumbonys hillfort.

Fig. 175. The state of Mindaugas and the main Lithuanian castles of the 13th century: 1 - the nucleus of Mindaugas' state, 2 - territories included in Mindaugas' state or subordinated to him, 3 - the main castles of Mindaugas (1 - Berzgainiai (?), 2 - Bražuolė, 3 - Drūkšiai (?), 4 - Kernavė, 5 - Šeimyniškiai (Užpaliai), 6 - Šeimyniškėliai (Voruta), 7 - Taurapolis (Tauragė), 8 - Ukmergė, 9 - Vilnius, 10 - Vosgėliai (Dragelė).

Fig. 176. Plan of Voruta castle: 1 - hillfort (castle site), 2 - baileys, 3 - foot settlement, 4 - banks of the old road, 5 - old graveyard, 6 - place of the old road, 7 - investigated sites, 8 - field, 9 - present road.

Fig. 177. Archaeological finds from Voruta castle.

Fig. 178. The area of search for Voruta castle. I - concrete locations: 1 - Berzgainiai (P. Tarasenko), 2 - Butėikiai (K. Žebrys), 3 - Gorodiščė (T. Narbutas), 4 - Kernavė (F. Papėe), 5 - Kareličiai (M. Jarmolovič), 6 - Liškiava (J. Totoraitis), 7 - Medininkai (E. Gečiauskas), 8 - Ročiškė (L. Krzywicki), 9 - Šeimyniškėliai (E. Volteris), 10 - Ūturiai (V. Ketrzynski), 11 - Varnėnai (J. Łatkowski), 12 - Vilnius (R. Batūra), II - regions: 13 - Daugai-Varėna (H. Lowmiański), 14 - Medvėgalis-Varniai (K. A. Steponaitis).

Fig. 179. Kalnėnai castle site.

Fig. 180. Veliuona hillfort.

Fig. 181. Narkūnai hillforts.

Fig. 182. The systems of wooden castles in the 14th century: 1 - localized wooden castles (1 - Alytus (Alytus), 2 - Aukaimis (Bataikiai), 3 - Bairiai (Bernatoniai), 4 - Birštonas (Birštonas), 5 - Bisenė (Jurbarkas), 6 - Bražuolė (Bražuolė), 7 - Buišinė (Buišai), 8 -

Darsūnė (Darsūniškis), 9 - Dubysa (Bubiai), 10 - Eiguliai (Eiguliai), 11 - Galidanė (Pilės (?), 12 - Gedimino pilis (Padievaitis), 13 - Gegužė (Gegužės), 14 - Kernavė (Kernavė), 15 - Kolainiai (Kartupėnai), 16 - Kreivoji pilis (Vilniaus Stalo Kalnas), 17 - Linkmenys (Ginučiai), 18 - Maišiagala (Maišiagala), 19 - Medvėgalis (Medvėgalis), 20 - Merkinė (Merkinė), 21 - Milžovė (Pabalčiai), 22 - Navė (Aukštadvaris), 23 - Naujapilis (Naujenė (?), 24 - Nemunaitis (Nemunaitis), 25 - Paršpilis (Burbišķiai), 26 - Paštuva (Jaučakiai), 27 - Pieštė (Seredžius), 28 - Pilėnai (Ižiniškiai (?), 29 - Punia (Punia), 30 - Pūtė (Pūtė), 31 - Strėva (Lašiniai), 32 - Svilonys (Mažieji Žinėnai), 33 - Šiauliai (Šiauliai), 34 - Tauragė (Taurapilis), 35 - Ukmergė (Ukmergė), 36 - Upytė (Upytė), 37 - Utena (Narkūnai), 38 - Užpaliai (Šeimynišķiai), 39 - Veliuona (Veliuona), 40 - Vepriai (Sukiniai (?), 41 - Videnišķiai (Liesėnai), 42 - Žiesdytė (Girgždūtė), 2 - 14th century hillforts (1 - Antatilčiai II, 2 - Bartkūnai, 3 - Bernotai, 4 - Buivydai, 5 - Burbaičiai, 6 - Darbutai, 7 - Drūkšiai, 8 - Jurgaičiai, 9 - Marijampolis, 10 - Nemenčinė, 11 - Pelekony III, 12 - Šatrija, 13 - Tartokas, 14 - Totorišķės), 3 - brick and stone castles (1 - Eišišķės, 2 - Kaunas, 3 - Medininkai, 4 - Senieji Trakai, 5 - Trakai, Peninsula castle, 6 - Vilnius).

Fig. 183. Gegužė hillfort.

Fig. 184. Nemenčinė hillfort.

Fig. 185. Šeimynišķiai hillfort.

Fig. 186. Reconstruction of parts of a wooden castle: 1 - rammed clay, 2 - wooden frameworks, 3 - natural ground.

Fig. 187. The sight of a wooden castle according to P. Tarasenko.

Fig. 188. Reconstruction of Dapšiai hillfort.

Fig. 189. Reconstruction of Vilnius Kreivoji castle: 1 - Kreivoji castle (1 - the place investigated in 1991), 2 - fore-works and baileys of Kreivoji castle, 3 - the hill of Bekesz, 4 - the hill Gedimino Kapas, 5 - supposed watch-hill.

Fig. 190. Reconstruction of fortifications of Guogai (Piliuona) hillfort.

Fig. 191. Reconstruction of fortifications of Punia hillfort.

Fig. 192. Reconstruction of the fore-works of Kernavė Mindaugo Sostas.

Fig. 193. Distribution of hillforts mentioned in the Annex No. 7: 1 - true hillforts, 2 - destroyed hillforts, 3 - presumed hillforts, 4 - extinct, obscure hillforts (numeration of hillforts according to the text of the Annex No. 7).

Fig. 194. Gintarai hillfort (No. 19).

Fig. 195. Jakaviškiai hillfort (No. 24).

Fig. 196. Kamša hillfort (No. 30).

Fig. 197. Naravai hillfort (No. 48).

Fig. 198. Noreikiškės hillfort (No. 51).

Fig. 199. Salakas hillfort (No. 78).

Fig. 200. Staklišķės hillfort II (No. 84).

Fig. 201. Stūgliai hillfort (No. 86).

Fig. 202. Trakiniai hillfort (No. 91).

Fig. 203. Vaitkūnai hillfort (No. 92).

Fig. 204. Virbalgiris hillfort (No. 102).

ДЕРЕВЯННЫЕ ЗАМКИ ЛИТВЫ

Резюме

Сами деревянные замки в Литве до наших дней не сохранились. О них свидетельствуют лишь немногочисленные письменные источники и места, где они стояли - городища. В Литве было около 1000 городищ. Не на каждом городище стоял деревянный замок. Немалое число городищ прекратило свое существование еще до возникновения деревянных замков. С начала XIX века началось накопление различных данных о городищах, и теперь уже можно говорить о нескольких этапах их развития. Одним из наиболее изученных является последний этап - этап деревянных замков.

Основным источником для изучения возникновения, развития и исчезновения деревянных замков являются материалы археологических исследований. Данные письменных источников лишь дополняют и поясняют добытые путем раскопок археологические материалы. До сих пор не было специальных работ, посвященных деревянным замкам Литвы, многие вопросы внутреннего развития которых остаются неясными. Прежде всего это определение используемых терминов, территориальные и хронологические границы понятия "деревянные замки Литвы". Чтобы внести определенность и ясность в эти проблемы, в книге говорится только о тех деревянных замках, места которых (городища) находятся на территории современной Литвы. Это не исторические границы, тем более для XI - начала XV веков, под которыми подразумеваются хронологические рамки существования этих замков. В

археологической периодизации это поздний (или новый) железный век, в исторической - раннее средневековье (по отношению к истории литовской государственности). Термин "деревянные замки" фактически является синонимом понятия "поздние городища", так как городища более раннего периода (I тысячелетия) еще не были настоящими деревянными замками, а более поздние деревянные укрепления (военные лагеря, дворцы) уже не были настоящими замками.

До 1992 года в Литве археологические исследования проводились на 84 городищах XI - начала XV веков (приложение No. 1). С части из них добытый материал очень беден или сохранился неполностью. В большинстве случаев материалы раскопок остались неопубликованными, хранятся в различных музеях Литвы, отчеты - в архивах. Опубликованы данные раскопок лишь с 25 поздних городищ. Нередки случаи, когда материалы исследований бывает трудно интерпретировать из-за недостаточного внимания наследиям нападавших на замки, степени разрушения культурных слоев, продолжительности времени использования городищ, небольшого объема раскопок городищ, как составных частей комплексов археологических памятников. Некоторые выводы о поздних городищах можно сделать на основании случайных находок на них, данных экспериментальной археологии, свидетельств письменных источников. Последние главным образом указывают лишь на названия замков, даты их строительства и разрушения. Объ-

динив всю доступную информацию о деревянных замках Литвы, можно попытаться воссоздать их общую картину, которая из-за скудности источников почти всегда является неполной.

Первые упоминания о деревянных замках в письменных источниках датируются еще концом I тысячелетия. Более обширные свидетельства о них можно встретить в хрониках Ордена XIII-XIV веков. Письменные источники XV-XVIII веков или повторяют данные более ранних источников, или говорят об уже давно заброшенных городищах. Интерес к литовским городищам появился в начале XIX века. Первым исследователем можно считать П. Вильчиньскаса (1799-1859), который в 1836 году раскапывал городища Наркунай и Пакальняй. К этому времени относятся первые попытки осознать назначение городищ (Е. Тышкевич, Ф. Дюбуа дю Монтперё, М. Балински, Т. Липински). Во второй половине XIX века распространяются раскопки городищ, проводимые различными любителями. В 1872 г. М. Валанчюс составляет первый список городищ (63 позиции), который позже уточняли и дополняли другие исследователи (Й. Басанавичюс, Ф.В. Покровский, Й. Радзюкинас). Научные раскопки городищ в конце XIX века начал Т. Даугирдас (1852-1919), продолжил Л. Крживицкий (1859-1941). Последний обследовал около 200 различных городищ и провел широкие раскопки на 5 поздних городищах. Часть результатов его раскопок была опубликована.

Во время первой независимости Литвы (1918-1940) первостепенное внимание было уделено составлению полного списка литовских городищ. Это заслуга П. Тарасенки (1893-1962). В 1933 году он провел довольно широкие раскопки на 2 городищах -

Великушкес и Востеляй. Самые большие раскопки городищ по своим масштабам провел В. Нагявичюс (1881-1954). В 1931-1934 годах он сделал разрезы валов городищ Апуоле и Импильтис. Весь до того времени известный археологический материал о поздних городищах в 1938 году обобщил Й. Пузинас (1905-1978). В Клайпедском и Вильнюсском краях до 1941 года местные исследователи довольствовались главным образом лишь регистрацией городищ. Исключение составляют раскопки городища Гедимино Калнас в Вильнюсе в 1938-1940 годах.

В послевоенные годы изучение поздних литовских городищ начали Р. и П. Купикаускасы. В 1952-1954 годах ими проведены широкие раскопки на городище Нямянчине, позже - на различных городищах Восточной Литвы и Ужнямуне. Эти исследования в несколько раз увеличили археологические коллекции с поздних городищ. Часть полученных данных было использовано в студии Р. Куликаускаене о позднем железном веке. В 1982 г. П. Куликаускас опубликовал отдельную книгу о городищах Ужнямуне. С 1957 года поздние городища исследовал В. Даугудис. До 1991 года он проводил раскопки на 12 городищах, из которых самыми важными являются городища Аукштаварис и Имбаре. По 2-3 поздних городища в советское время раскапывал ряд археологов: А. Таугавичюс, О. Кунцене, А. Мяркявичюс, А. Лухтан, В. Жулкус. Всего в советской Литве исследования проводились на 69 поздних городищах. Большое внимание уделялось подготовке детального списка городищ. Усилиями археологов Института истории Литвы и Научного центра культурного наследия Литвы на всей территории республики были проведены археологические разведки, результатом которых явился в 1975 году

выпущенный полный список всех до того времени известных городищ Литвы. Дополнение к этому списку в 1974-1993 годах открытых городищ приводится в данной книге (приложение Но. 7).

Историческим аспектом существования и развития деревянных замков в Литве занимались также историки. Основное их внимание уделено локализации упомянутых в исторических источниках замков (Р. Батура), исследованию систем замков в XIII-XIV веках (Э. Гудавичюс, А. Никжянтайтис).

Вся история исследования поздних городищ - местоположений деревянных замков - легко делится на 4 этапа, каждый из которых выделяется новым их качеством.

Деревянные замки являются последним этапом в долгом развитии укреплений Литвы. Первые укрепления на поселениях встречаются еще в позднем неолите. На стыке II-I тысячелетий до р. Хр. в Северо-Восточной Литве появляются ранние городища, принадлежащие культуре штрихованной керамики, а в I тысячелетии до р. Хр. в Западной Литве отмечены городища с валами, сооруженными из камней. Укрепления городищ культуры штрихованной керамики постепенно развивались, и в первые века после р. Хр. уже почти достигли уровня деревянных замков. Начавшаяся эпоха переселения народов уничтожила эту культуру и ее укрепления. От вражеских набегов жители Литвы в среднем железном веке укрывались в городищах-убежищах. В VII веке этнокультурная ситуация в большей части Литвы стабилизировалась и там сохранились лишь малочисленные убежища, а население проживало в неукрепленных поселениях. Волны переселения народов в меньшей мере коснулись Западной Литвы и там укрепления достигли более высокого

уровня развития, постепенно превращаясь в хорошо укрепленные поселения или убежища. Их живучесть поддерживала постоянная угроза походов викингов на эти территории.

В начале II тысячелетия балтские племена на территории современной Литвы достигли такого уровня развития, когда опять появилась потребность сооружения городищ. С этого времени поздние городища можно считать местами деревянных замков. Деревянные замки появились в густонаселенных регионах как еще одна составляющая комплекса археологических памятников помимо селища или могильника. Само слово "городище" (пилякальнис) на литовском языке обозначает "замковую гору". Деревянные замки сооружались на мысах или на отдельных холмах, что отличает городища от сооруженных в равнинной местности малочисленных замчищ, на которых, как правило, стояли уже каменные замки. В начале II тысячелетия рядом с деревянными замками появились и их спутники: форбурги и подолы. Под фарбургом подразумеваются вынесенные за пределы замка отдельные оборонительные укрепления замкнутого типа. Они фиксированы примерно у 6 % поздних городищ. Подолы являются укрепленными поселениями, фиксированы у 11 % городищ. Сами селища расположены у подножия городищ, в наше время отмечены примерно у 60 % городищ, и этот процент постепенно увеличивается. В большинстве случаев они расположены с одной стороны городища. В комплексы, образованные поздними городищами, входят и места древних дорог, святилищ, удаленных оборонительных сооружений, которые в Литве почти не исследованы. Отмирание деревянных замков началось с появлением каменных. Последние в Литве известны с XIV века и знаменуют собой

новое качество укреплений. Опыт строительства каменных замков в Литву пришел с Западной Европы, как и замки типа "мот энд бейли", занесенные крестоносцами.

Поздние городища были многофункциональными объектами. Деревянные замки Литвы имели не только сугубо оборонительное назначение. В них постоянно проживали люди, что очень заметно в городищах Западной Литвы, имевших большие площадки и мощные оборонительные сооружения. В Восточной Литве городища с ярко выраженным характером поселения были слабо укреплены. Основная часть поздних городищ использовалась как убежища. Такие городища выделяются мощными оборонительными укреплениями и тонким культурным слоем. Места настоящих деревянных замков по внешним признакам мало чем отличаются от городищ-убежищ, но выделяются из последних по наличию построек по краям площадок, находками остатков оружия, явными оборонительными укреплениями и по свидетельствам письменных источников. Отдельные деревянные замки в XV веке переросли в имения. С XIII века отдельные городища можно сопоставить с резиденциями князей, в том числе великих (Аукуро Калнас в Кярнаве, Гядимино Калнас в Вильнюсе). В них обнаружено немалое число импортных, довольно дорогих изделий. Отдельные поздние городища еще имели наблюдательную (как места наблюдательных башен) или культовую (Бирутес Калнас в Паланге) функции.

Письменные источники ничего не говорят о внешнем облике деревянных замков, который можно воссоздать лишь анализируя внешность поздних городищ. До сих пор в Литве известно около 950 городищ, которые остаются недатированными (за исключением 100 исследованных). Приблизительно датировать неисследованные городища

можно по их внешнему облику. За основу такой датировки взяты характерные черты несомненно II тысячелетием датированных поздних городищ. Такими считаются городища, в которых при их исследовании найдены археологические материалы, несомненно относящиеся к I половине II тысячелетия (всего 45 городищ), случайные находки этого периода (круговая керамика, наконечники стрел самострелов, каменные ядра - всего 50 городищ), бесспорно локализованные в исторических источниках упомянутые деревянные замки (всего около 50, но лишь в 5 случаях их позднее существование не подтверждено по первым двум признакам). Из полученного таким образом 100 несомненно поздних городищ выделены их характерные внешние черты. Это основной вал высотой 3-5 м со стороны площадки и 5-9 м с внешней стороны, за ним вырыт ров, оборонительные сооружения в одной-двух сторонах площадки или опоясывающие ее со всех сторон. Склоны таких городищ крутые, высотой 10-30 м. Рядом с городищами обычно бывает форбург, подол или селище.

По комплексу этих признаков из всех городищ Литвы выделено 447 городищ, которые можем считать поздними (приложение Но. 2) - в том числе 312 неисследованных и 25 исследованных, считавшихся более ранними. Детальный анализ археологического материала последних показал, что из-за разных причин предшествующая их датировка была неточной и эти городища можно вполне обоснованно отнести к поздним.

Внешние признаки всех 447 поздних городищ проанализированы с помощью компьютера по методике вычисления коэффициента сходства, предложенного Я.А. Шером (приложение Но. 3). Из хаотичного распределения различных признаков горо-

дищ в начальной таблице (приложение Но. 4) получены группы взаимосвязанных между собой городищ и признаков (приложение Но. 5). По ним статистически достоверно выделяются 2 основные группы поздних городищ. К литовскому типу городищ относятся городища, с 3 сторон опоясанные натуральными препятствиями, с четвертой - валом и рвом. Площадки таких городищ периметром 100-200 м, с культурным слоем. Рядом с городищем находится селище. К средневековому типу относятся городища с круглыми или четырехугольными площадками, со всех сторон защищенными валом и рвом. Компьютерный анализ внешних признаков поздних городищ выявил некоторые территориальные и хронологические их различия, которые из-за неполных внешних описаний городищ детализировать пока что не представляется возможным.

Основным признаком деревянных замков являются их оборонительные сооружения. Во II тысячелетии заметна общая тенденция делать их более крупными и мощными. Среди оборонительных сооружений доминирует вал, главное предназначение которого было сделать труднодоступными деревянные стены замки с наиболее уязвимой стороны. Обычно бывает один вал. До 1993 года были сделаны разрезы валов 48 городищ. Они показали, что валы насыпались в несколько приемов, и самые ранние слои в большинстве случаев относятся к периоду до начала II тысячелетия.

По внутренней конструкции валов они делятся на земляные и каркасные. Обычно встречаются земляные валы, возникшие на базе более ранних укреплений. Для валов в основном использовали глину или суглинок. Иногда в валы насыпаны культурные слои с более ранних селищ. Каркасный

вал обнаружен пока что только в городище Пуня. Здесь землю вала укрепляли поперек сложенными дубовыми бревнами. Склоны валов, насыпанных из более сыпучей земли, иногда укреплялись булыжниками. Камни использовались и для дополнительного укрепления оборонительных заграждений и стен. До сих пор остается неясным предназначение каменных кладок у подножия валов со стороны площадки. Иногда в этих местах найдены многослойные каменные кладки, что указывает на то, что эти камни были сложены в кучи и служили, очевидно, как изоляционная прослойка между деревянными стенами построек и земляным склоном вала. В вале городища Яутакай обнаружены своеобразные камеры размером 0,5 м, сложенные из камней и забитые глиной. Внешний склон городища Импильтис был укреплен вбитыми в землю деревянными колышками.

На валах были сооружены деревянные оборонительные стены и заграждения, от которых практически ничего не осталось. В двух случаях найденные столбовые ямы указывают на то, что использовалась и столбовая конструкция. В большинстве случаев на валах стояли срубные деревянные стены. Такая конструкция была более прочной по сравнению со столбовой. Чтобы защитить деревянные стены от огня, они нередко обмазывались глиной. В городищах часто встречаются куски обожженной глины, которые иногда имеют одну плоскую сторону. Нет никаких данных для определения высоты стен. По отделенным аналогам можно предположить, что они были не ниже 3 м.

Рядом с валами обычно, но не всегда, бывают рвы. В 13 случаях сделанные разрезы рвов показали, что глубина их не превышает 2 м, ширина в верхней части - 4 м. Рвы делали валы

более высокими и служили местом выбирания земли для последних. В редких случаях отрывались широкие и глубокие рвы, отделяющие мысовые части холмов до их основания. Если рвы отрывались у подножия городищ, их предназначение было сделать склоны более высокими и крутыми. В городище Импильгис маленький ровик выкопан прямо на гребне вала.

Террасы городищ почти не исследованы. Обычно они представляют места сравненных валов и засыпанных рвов, оборудованных на склонах. Для поздних городищ такие укрепления не характерны. Из исследованных 5 склонов городищ видно, что они укреплялись глиной и в верхней части иногда делались более крутыми. Высота и крутизна склонов городищ были важным защитным средством деревянного замка.

На краях площадок городищ стояли деревянные оборонительные стены. Их местоположение указывают каменные кладки, столбовые ямы, обугленные остатки древесины. Оборонительные стены были разными: столбовой, срубной и смешанной конструкций, которые определялись временем использования замка и его назначением. Высота деревянных оборонительных стен была около 4-5 м.

Деревянные замки Литвы до XIII века башен не имели. Они в отдельных замках могли возникнуть под влиянием архитектуры замков Ордена, хотя явных их остатков пока не обнаружено. В 5 городищах исследованы места въездов в замки. Это обыкновенные ворота и туннели. Места ворот обозначают впадины в валах, в которых во время исследования обычно находят каменные вымостки. В городище Импильгис во двор замка дорога вела через вал проложенным туннелем длиной в 8 м. Места дорог в замки стабильны, иногда замечаемые на склонах городищ или у

их подножия. Места мостов через замки окружающие водные преграды или оборонительные рвы не исследованы, как и тайные выходы из замков. Для деревянных замков Литвы не характерны вынесенные за главные линии оборонительные укрепления (второй, третий валы, рвы у подножия). Они зафиксированы примерно в 15 % городищ, обычно бывают небольшими, за исключением отдельных случаев в XIV веке. Такие оборонительные конструкции мешали использовать против замков инженерные средства осады. Вопреки создавшемуся мнению природные преграды (водоемы) во II тысячелетии не были серьезным препятствием в обороне деревянных замков. Различия деревянных замков Литвы от таких же замков в соседних краях обусловила конкретная географическая ситуация края и долгое развитие замков.

Археологические раскопки площадок городищ позволяют получить некоторые данные о внутренней планировке деревянных замков. Сейчас примерно в половине площадок городищ зафиксировано наличие культурного слоя, что указывает на сильное разрушение или недостаточное исследование поздних городищ. Большинство поздних городищ являются многослойными и только самый верхний культурный слой принадлежит к первой половине II тысячелетия. Наиболее толстые культурные слои обнаружены на окраинах площадок. Это результат стоявших здесь построек и выравнивания поверхности площадок. Только в поздних городищах Литвы встречаются насыпные слои толщиной до нескольких метров. Это со стороны принесенная земля, очень часто без следов всякой деятельности человека, насыпанная на площадку и склоны городища с целью сделать их более высокими и крутыми.

Постройки деревянных замков Литвы также были двоякой конструкции: столбовые и срубные. Столбовые постройки зафиксированы в 17 исследованных городищах по остаткам столбовых ям. Такие постройки более характерны для Западной Литвы. Размеры их достигают величины до 8x5 м. В отдельных городищах вкопанные в землю деревянные столбы дополнительно укрепляли оборонительные стены замков, подпирали оборонительные галереи. Постройки срубной конструкции были доминирующими в деревянных замках Литвы. Их остатки зафиксированы в 23 исследованных городищах. Все срубы сложены из бревен диаметром 15-25 см. Размеры срубных построек не превышали 4x4 м. Нижний венец сруба клался прямо на землю без всякого фундамента. В жилых постройках были печи или очаги, деревянные полы, двери запирались на замок.

Постройки в деревянных замках обычно стояли рядом с оборонительными стенами, непосредственно примыкая к ним, или оставляя небольшие промежутки. Такие постройки вместе со стенами замка образовывали единое деревянное оборонительное укрепление. В глубине площадки стояли отдельные постройки больших размеров. Из-за недостаточного изучения поздних городищ более детальная планировка внутреннего двора остается неясной. В небольших замках двор кажется был пустым. Дворы были грунтовыми, каменные мостовые обнаружены только рядом со стоящими постройками. В городище Апуоле исследован резервуар для воды размером 4,5x4 м, сооруженный на мокром месте. В большинстве случаев мусор удалялся за пределы замка и только иногда закапывался там же, на что указывают найденные хозяйственные ямы. В двух

городищах найдены хозяйственные ямы, выложенные камнями, которые скорее всего можно считать местами уборных. Постройки деревянных замков и их расположение были полностью подчинены оборонительным потребностям.

Археологические данные (приложение Но. 6) позволяют в определенной степени реконструировать повседневную жизнь защитников и жителей деревянных замков Литвы. Жизнь в замке начиналась с его строительства. Деревянные замки строились и восстанавливались за короткие сроки, так как все необходимые материалы, орудия труда и рабочая сила всегда были под рукой. Деревянный замок полностью строился и восстанавливался за срок не больше года. Главным инструментом строителя был топор, для земляных работ - деревянная лопата. Железные гвозди в массовом порядке начали употреблять лишь с XIV века. Они для деревянных замков Литвы нехарактерны. Двери запирались главным образом цилиндрическими замками. О военной жизни деревянных замков свидетельствуют находки оружия в них. Самым массовым оружием являются наконечники стрел, которых из-за многочисленности и малых размеров не могли полностью собрать победители. В поздних городищах Литвы найденные наконечники стрел принадлежат к обычным луку и самострелу. Оба стрелковых оружия широко использовались как при нападении, так и при защите замков, вследствие чего часть наконечников стрел оставлена нападавшим противником. Самые многочисленные - черешковые наконечники стрел. Это стрелы с треугольным плоским пером, шилообразным пером (скорее всего выпущенные русскими лучниками), защитные. Аналогичные группы втулчатых наконечников стрел.

Наконечники стрел самострела в большинстве случаев оставлены стрелками Ордена, хотя с XIV в. их довольно широко использовали и литовцы. Эти наконечники делятся на втулчатые (более характерны для XIII века) и черешковые, среди которых наиболее распространены ромбические болты четырехугольного сечения.

В 3 местах найдены каменные ядра. Пушки против деревянных замков использовались исключительно редко и только с конца XIV века.

В ближнем бою, защищая замок или наступая на него, в ход пускался весь известный в те времена арсенал холодного оружия. В поздних городищах найдены железные широколезвийные топоры (в 5 местах), части мечей (в 3 местах), наконечники копий (в 10 городищах). В городище Мажулонис найдена железная гиля, в городищах Каукай, Бубяй, Аукуро Калнас в Кярнаве, Нямянчине найдены фрагменты панцирей и кольчуг. Некоторые находки свидетельствуют о пребывании всадников в замках. Это шпоры (в 8 местах), удила (в 4 местах) и стремена (городище Мажулонис).

Оборонный потенциал замка во время осады был очень зависим от имеющихся в нем продуктов питания. Данные исторических источников показывают, что они были немалыми. Во время археологических раскопок обнаружены зерна различных злаков (в 13 городищах), а в 3 местах найдены даже обугленные кусочки хлеба. Кости животных свидетельствуют о повседневном употреблении мяса, которое почти без исключений было домашних животных (в основном крупного рогатого скота и свиней). Рыба более широко употреблялась в пищу лишь в тех замках, которые стояли в непосредственной близости от богатых рыбой водоемов.

В местах деревянных замков самыми распространенными находками являются предметы домашнего обихода. Обычно это утерьянные или выброшенные как сломанные или изношенные вещи. Чаще всего попадаются ножи, шила, кресала, точила, реже - бритвы, пинцеты, иглы. Часть находок городищ свидетельствует о явном земледельческом их характере. Это железные наральники, мотыги, косы, серпы. Самая большая коллекция орудий земледелия собрана в городище Майшиягала.

Часть находок свидетельствует о домашних ремеслах. Это каменные жернова (найлены в 3 местах), железные однополосные ножницы (6 мест), грузики от ткацких станков (3 места), пряслица (18 мест). Самую большую группу находок из городищ составляет керамика, которая до XIII века была как лепной, так и круговой (начиная с X века). В XIV веке керамика городищ уже только круговая, хорошего качества, часто украшена орнаментами волнистых и горизонтальных линий, различными втисками. Иногда горшки в области плечиков имеют валик, на дне - знак ремесленника. Обнаружены остатки и специализированных ремесел. В городище Экяте найдено место мастерской плотника с характерными для этого ремесла инструментами, в городищах Аукштаварис и Пилес Калнас в Кярнаве - места мастерских ювелиров.

Находки бронзовых украшений в некоторой мере характеризуют костюм и моды жителей замков. В деревянных замках - это обычно мужские украшения, хотя найдены и женские (бусы, некоторые виды фибул, браслетов, колец). В 8 городищах найдены фрагменты шейных гривн, в 14 - бусы, в 23 - фибулы, в 3 - булавки, в 13 - подвески, в 14 - браслеты, в 12 - кольца, в 7 - поясные пряжки, в 6 - поясные оковки. Разными и много-

численными являются фибулы и подвески. В поздних городищах найдены различные их типы. Остальные украшения более одинаковые.

Духовный мир жителей замков остается непознанным, хотя в замках играли на свирели, развлекались азартными играми (в городище Аукуро Калнас в Кярнаве найдена игральная косточка), исполняли религиозные обряды (в 5 местах рядом с городищами зафиксированы святые источники), верили в суеверия (найлены каменные топорики). В княжеских замках были предметы роскоши (импортные изделия, бронзовые и стеклянные сосуды). Весь материал деревянных замков указывает на то, что в них жили люди очень разного социального положения. Культура замков была основана на местном сельском - народном наследии, перенесенном сюда из деревень.

Для понятия исторического значения деревянных замков в Литве важен их оборонный потенциал. Кроме уже упомянутых физических характеристик важным является число защитников, запасы замков и денежные средства. Исторические источники указывают примерно на 30 случаев, где число защитников замков указано примерно достоверно. Обычно оно не превышает 100 мужчин. Так как деревянные замки очень различны по своей величине, число защитников в них тоже должно было быть разным. При расчете возможного числа защитников замка избран универсальный критерий - один человек на один метр линии оборонительного периметра замка. Это число получено при разностороннем анализе письменных источников и по материалам раскопок городища Каукай. В последнем во время внезапного нападения погибли все защитники вместе со всем имуществом. Продовольственные запасы расходуемы трудней, так как

органический материал в большинстве случаев не сохранился. Можно предположить, что гарнизон осажденного замка не испытывал затруднений с продовольствием по меньшей мере 2 месяца. В замке бывшие денежные средства позволяли быстро его восстановить в случае поражения. Рядовые жители замка в своем распоряжении имели до 0,5 кг драгоценных металлов (обычно серебра), платежные средства начальников замков или князей достигали по меньшей мере несколько килограммов серебра. Прочность деревянных замков в немалой степени зависела и от военной тактики того времени. До 4 десятилетия XIV века походы Ордена и других воинственно настроенных соседей часто застревали у более крупного деревянного замка и заканчивались разорением окрестностей. Позже Орден начал организовывать большие походы в глубь края против важнейших центров государства, крупнейших деревянных замков. Противостоять таким мощным силам деревянные замки уже не могли. Сражения XIV века показали, что деревянные замки - уже пройденный этап укреплений. Как раз в это время в Литве появляются первые каменные замки, которые защищали столицу Великого Княжества Литовского - Вильнюс. Последние деревянные замки прекратили свое существование в 4 десятилетия XV века, когда они уже не имели важного оборонного значения.

Большинство поздних городищ и в исторических источниках упомянутых деревянных замков возникли, существовали и исчезли в XIII-XIV веках, т.е. во время борьбы с Орденом. Более ранний период остается малоисследованным и во многом неясным. В XI-XII веках сеть деревянных замков была редкой, лучше укрепленные замки выросли как места резиденций знати (князей), центры земель. Прос-

тые люди в беспокойные времена пользовались временными убежищами. Рост замков стимулировали как развитие внутренней экономики, так и военная угроза извне. В XI веке Восточная Литва испытала военную экспансию со стороны славян, но после распада Киевской Руси на отдельные княжества перед ней устояла и сумела окрепнуть. Столетием позже начавшаяся экспансия датчан на западнобалтские земли разрушила их культуру и цивилизацию, которая у куршских племен достигла почти порога образования государства. Почти без перерыва датчан заменило отборное войско Европы - братья орденов Меченосцев и Крестоносцев, которые прежде всего старались укрепиться на взморье. Удержаться против второго сильного противника у западных балтов не осталось сил, за исключением Жемайтии, которая из-за своего географического положения последней на себе испытала военные походы Ордена и получила ощутимую помощь из уже образованного Литовского государства (Восточной Литвы). Одиночные походы монголов татар на Восточную Литву ощутимого ущерба молодому государству, не имевшему городов и больших замков, не сделали. Первый великий князь и король Литвы Миндаугас начал строить крупные деревянные государственные замки. Один из таких замков был Ворута. Места его долго и безуспешно искали историки и археологи. Собранные данные о Воруте позволяют локализовать его в городище Шяйминишкеляй. Это самое крупное городище XIII века в Восточной Литве, существовавшее очень короткое время, имеющие два подола, селище, места старинных дорог. Сам замок был построен на необитаемом месте и прекратил свое существование вскоре после смерти Миндаугаса. Другие более известные литовские замки XIII века (Твиремет, Бисене) из-за скудных исторических сведений и отсутствия археологических исследований в предполагаемые места локализации трудно поддаются.

В XIV веке важнейшие деревянные замки Литвы в большинстве случаев локализованы на конкретных городищах того времени. Не всегда они стояли на месте нынешних поселков, сохранивших исторические названия. Из-за разных причин места деревянных замков находились на расстоянии до 5 км от них. В XIV веке выделяются целые оборонительные системы, состоящие из нескольких (до 20) деревянных замков. Такие системы в Северной и Восточной Литве защищали государство от Ливонского ордена, у Нямунаса - от Ордена Крестоносцев, в южной части Жемайтии - возвышенности - Жемайтию. Двойное кольцо деревянных (со второй половины XIV века - и каменных) замков окружало столицу Литвы - Вильнюс. Выделяются и сателлиты более крупных деревянных и каменных замков - маленькие деревянные замки.

Большинство деревянных замков прекратило свое существование, оставленные самими защитниками, часть сожгли неприятели, несколько замков погибло в неравной борьбе в окружении. В единичных случаях на месте деревянных замков выросли каменные (Вильнюс, Тракай), а по окончании военной опасности - имения (Пуни).

Деревянные замки Литвы навеки погрузились в прошлое. О них свидетельствуют лишь многочисленные городища, скудные сведения исторических источников и находящиеся в земле археологические находки. Первая половина II тысячелетия (XI - начало XV века) обычно считается последним этапом в развитии балтских укреплений, который можно назвать временами деревянных замков. Каменные замки в Литву принесли инородную европейскую архитектуру. Поздние городища, как места деревянных замков, являются уникальным явлением истории и культуры Литвы, по времени своего существования не имеющими аналогов в Европе. Их исследования, продолжающиеся уже почти два столетия, показывают, что деревянные замки мы только начинаем познавать.

СПИСОК ПРИЛОЖЕНИЙ

Приложение No. 1. Сводная таблица об исследованных поздних городищах. Слева направо: 1 - порядковый номер, 2 - название городища, 3 - район, 4 - исследователь, 5 - год исследования, 6 - общая исследованная площадь в м², 7 - наличие разреза вала, 8 - наличие разреза рва, 9 - учреждение, где хранится отчет, 10 - инвентарный номер отчета, 11 - музей, где хранятся находки, 12 - инвентарный номер находок, 13 - датировка по исследователю (полная), 14 - датировка по автору книги (только II тысячелетие), 15 - наличие публикации, 16 - замечания. Сверху вниз: алфавитный список исследованных поздних городищ.

Приложение No. 2. Список городищ XI - XV веков.

Приложение No. 3. Расчет коэффициента сходства (по Я.А. Шеру).

Приложение No. 4. Таблица внешних признаков поздних городищ до обработки компьютером. Слева направо: внешние признаки городищ: 1-4 - ориентация площадки (1 - СЗ-ЮВ, 2 - З-В, 3 - СВ-ЮЗ, 4 - С-Ю), 5-10 - форма площадки (5 - круглая, 6 - овальная, 7 - треугольная, 8 - четырехугольная, 9 - трапециевидная, 10 - неправильной формы), 11-16 - площадь площадки в м² (11 - менее 100, 12 - 100-300, 13 - 300-500, 14 - 500-1000, 15 - 1000-2000, 16 - более 2000), 17-21 - периметр площадки в м (17 - менее 50, 18 - 50-100, 19 - 100-200, 20 - 200-300, 21 - более 300), 22 - культурный слой, 23-26 - оборонительные укрепления площадку окружают с (23 - одной, 24 - двух, 25 - трех, 26 - всех) сторон, 27-30 - виды оборонительных укреплений (27 - вал, 28 -

ров, 29 - терраса, 30 - крутой склон), 31-37 - число оборонительных укреплений (31 - 1, 32 - 2, 33 - 3, 34 - 4, 35 - 5, 36 - 6, 37 - 7 и более), 38-41 - место оборонительных укреплений (38 - край площадки, 39 - склоны, 40 - подножие, 41 - разные места), 42-45 - максимальная высота вала со стороны площадки в м (42 - менее 1, 43 - 1-2, 44 - 2-5, 45 - более 5), 46-49 - максимальная высота вала с внешней стороны в м (46 - менее 2, 47 - 2-5, 48 - 5-10, 49 - более 10), 50-52 - кругизна склона (50 - круглые, 51 - средние, 52 - пологие), 53-57 - максимальная высота склонов в м (53 - менее 5, 54 - 5-10, 55 - 10-20, 56 - 20-30, 57 - более 30), 58 - 61 - естественные препятствия окружают городище с (58 - одной, 59 - двух, 60 - трех, 61 - всех) сторон, 62 - селище, 63 - форбург, 64 - подол. Сверху вниз - городища (наименования в приложении No. 2).

Приложение No. 5. Таблица внешних признаков поздних городищ после обработки компьютером. Признаки городищ (слева направо) - в приложении No. 4, городища (сверху вниз) - как в приложении No. 2.

Приложение No. 6. Сводная таблица материалов с исследованных поздних городищ. Слева направо: 1-7 - характеристика вала (1 - насыпан из песка, 2 - насыпан из глины, 3 - насыпан из культурного слоя, 4 - деревянный каркас в вале, 5 - обгоревшая древесина, 6 - камни, 7 - обожженная глина), 8-15 - характеристика построек (8 - столбовая яма, 9 - каменная вымостка, 10 - очаг, 11 - остатки строений, 12 - глиняная обмазка, 13 - хозяйственная яма, 14 - строительная деталь, 15 - гвоздь), 16-

21 - оружие (16 - наконечник стрелы от лука, 17 - наконечник стрелы самострела, 18 - топор, 19 - меч, 20 - наконечник копья, 21 - кольчуга), 22-23 - вещи, связанные со всадником (22 - удила, 23 - шпоры), 24-25 - пищевые остатки (24 - зерно, 25 - кости животных), 26-33 - хозяйственные вещи (26 - рыболовный крючок, 27 - нож, 28 - точило, 29 - кресало, 30 - бритва, 31 - замок, 32 - ключ, 33 - шило), 34-40 - сельскохозяйственные орудия (34 - наральник, 35 - мотыга, 36 - лопата, 37 - коса, 38 - серп, 39 - ножницы, 40 - жернова), 41-55 - остатки производств (41 - грузик от ткацкого станка, 42 - пряслица, 43 - горн гончара, 44 - лепная керамика, 45-48 - круговая керамика (45 - неор-

наментированная, 46 - орнаментированная волнистым орнаментом, 47 - орнаментированная горизонтальными линиями, 48 - орнаментированная втиском), 49 - костяные оковки, 50 - бронзовые оковки, 51 - куски бронзы (сырье), 52 - янтарь, 53 - шлак, 54 - литейная форма, 55 - тигель), 56-64 - украшения (56 - шейная гривна, 57 - бусы, 58 - фибула, 59 - булава, 60 - подвеска, 61 - браслет, 62 - поясная пряжка, 63 - оковки от ремня, 64 - кольцо), 65-67 - остальные находки (65 - монета, 66 - гирька от весов, 67 - кости людей). Сверху вниз - порядковый номер и название городища.

Приложение Но. 7. Дополнение списка городищ Литвы 1975 года.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Таблица археологической периодизации: 1 - рамки эпох (веков), 2 - рамки периодов, 3 - время образования государства, 4 - железный век, 5 - средневековье.

Рис. 2. Исследованные городища II тысячелетия (номера городищ в приложении Но. 1).

Рис. 3. Замки Литвы в XIII-XIV веках: 1 - упомянутые в источниках замки, 2 - неупомянутые в источниках замки, от которых остались городища, 3 - замки крестоносцев.

Рис. 4. Наконечники стрел небалтского происхождения: 1-3 - скандинавские наконечники стрел из городища Апуоле, 4 - наконечник степных кочевников из городища Каукай.

Рис. 5. Засыпанный ров городища Кальвий: 1 - желтый суглинок, 2 - серый чернозем, 3 - коричневая глина, 4 - белая глина.

Рис. 6. Городище Пакальняй.

Рис. 7. Исследованная часть городищ по сравнению со всей их площадью: 1 - до 1% территории (разведочные раскопки), 2 - 1-5% территории (узкие раскопки), 3 - 5,1-20% территории (небольшие раскопки), 4 - 20,1-50% территории (широкие раскопки), 5 - свыше 50% территории (обширные раскопки), 6 - исследованные остатки городищ (нумерация городищ в приложении Но. 1).

Рис. 8. Комплексы городищ Сударгас: 1 - Балнакальнис (Гринайчяй), 2 - Жидкапай (Гринайчяй), 3 - Ворпиллис (Бургайчяй), 4 - Пилале (Бургайчяй), 5 - мыс, называемый пятым городищем Сударгаса, 6 - селище, 7 - нынешнее местечко Сударгас, 8 - дорога, 9 - кладбище, 10 - крутой склон.

Рис. 9. Опубликованные материалы исследованных городищ: 1 - Бачкинкеляй, 2 - Дарбугай, 3 - Гуогай, 4 - Юодонис, 5 - Каукай, 6 - Кумяленис, 7 - Кунигишкяй (Паявонис), 8 - Мажулонис, 9 - Мяшкучай, 10 - Мигонис, 11 - Мошкенай, 12 - Нямянчине, 13 - Норкунай, 14 - Обялите, 15 - Паланга, 16 - Павейсининкай, 17 - Пилякальняй, 18 - Пуня, 19 - Рудамина, 20 - Сударгас I, 21 - Сударгас II, 22 - Сударгас III, 23 - Сударгас IV, 24 - Вильнюс, 26 - Жегждрай.

Рис. 10. Памятник П. Вильчинскому в Ясонис.

Рис. 11. Е. Тишкявичюс.

Рис. 12. Э. Вольтерис.

Рис. 13. Ф.В. Покровский.

Рис. 14. Л. Крживицкий.

Рис. 15. Городище Бубяй.

Рис. 16. Каменная вымостка в городище Дарбугай.

Рис. 17. В.А. Каширский.

Рис. 18. П. Тарасенка.

Рис. 19. План городища Довайнонис, исполненный П. Тарасенкой.

Рис. 20. Городище Вяликушкес.

Рис. 21. В. Нагявичюс.

Рис. 22. Исследованные места в городище Апуоле: 1 - в 1928 г. Э. Вольтерисом, 2 - в 1929 г. Э. Вольтерисом, 3 - в 1930 г. Э. Вольтерисом, 4 - в 1931 г. В. Нагявичюсом, 5 - в 1931 г. Б. Нерманом, 6 - в 1932 г. В. Нагявичюсом.

Рис. 23. Исследования городища Импильтис.

Рис. 24. П. Куликаускас.

Рис. 25. Р. Куликаускене.

Рис. 26. Раскопки городища Майшягала под руководством Р. Куликаускене в 1971 г.

Рис. 27. В. Даугудис.
Рис. 28. Исследования городища Вяльжяй.
Рис. 29. Столбовые ямы в Ауксудис Пилале.
Рис. 30. Каменный вал в нижнем слое вала городища Импильтис.
Рис. 31. Городище Папилай.
Рис. 32. Распространение ранних городищ: 1 - распространение городищ культуры штрихованной керамики в середине I тысячелетия до р. Хр., 2 - распространение каменных укреплений в I тысячелетии до р. Хр., 3 - расширение культуры штрихованной керамики в раннем железном веке, 4 - распространение ранних укреплений Западной Литвы в старом железном веке.
Рис. 33. Постройки на площадке городища Наркунай.
Рис. 34. Башня в городище Кярялай.
Рис. 35. Литва в эпоху переселения народов: 1 - передвижение племен в III веке, вызванное готами (первая волна переселения народов), 2 - походы акациров (?) в первой половине V века (вторая волна), 3 - передвижение племен во второй половине V века после распада гунского государства (третья волна), 4 - передвижение литовских племен на землю селов в VI веке, 5 - направление походов викингов в середине IX века, 6 - территории, попавшие под влияние викингов в VIII-IX веках.
Рис. 36. Лощеный сосуд из Дирмишкес.
Рис. 37. Свидетели эпохи переселения народов - наконечники стрел из городища Аукштадварис.
Рис. 38. Наконечники копий среднего железного века: 1 - Григишкес (Няравай), 2 - Кярялай, 3 - Вяликушкес.
Рис. 39. Вал городища Апуоле.

Рис. 40. Замок и его окружающая среда: 1 - деревянный замок, 2 - форбург, 3 - подол, 4 - селище у подножия городища, 5 - убежище, 6 - неукрепленное поселение.
Рис. 41. План городища Каукай: 1 - городище, 2 - форбург, 3 - подол, 4 - дорога, 5 - усадьба, 6 - селище.
Рис. 42. Замчище Сянейи Тракай.
Рис. 43. Вал подола городища Пилякальняй.
Рис. 44. Разрез вала Рекучай.
Рис. 45. Исследования в Вялоона Пилайтес.
Рис. 46. Городище Кунигишкяй (Паявонис).
Рис. 47. Городище Пуня.
Рис. 48. Городище Кярнаве Аукуро Калнас.
Рис. 49. Городище Кярнаве Жвалгакальнис.
Рис. 50. Расположение столбовых ям в городище Паланга Бирутес Калнас: А - каплица, 1 - земля с угольками, 2 - кострища, 3 - найденные столбы, 4 - предполагаемые поваленные столбы, 5 - контуры постройки, 6 - предполагаемая ось симметрии жертвенного места.
Рис. 51. Характерные находки с городищ начала II тысячелетия: 1 - глиняное пряслице, 2 - железный наконечник стрелы лука, 3 - железный нож, 4 - железное пило, 5 - гончарная керамика, 6 - железный наконечник стрелы самострела (1 - Каукай, 2 - Рудамина, 3, 4 - Пилякальняй, 5 - Аукштадварис, 6 - Наркунай).
Рис. 52. Случайные находки с городищ - гончарная керамика: 1 - Сударгас (Гринайчяй), 2 - Папшвантупис, 3 - Папилис, 4 - Багренас, 5 - Падевайтис, 6 - Майсеюнай.
Рис. 53. Распространение городищ в Литве: 1 - городище, 2 - форбург, 3 - подол (номера городищ в приложении Но. 2).

Рис. 54. Типология городищ Литвы по П. Тарасенке: I - городище холмового типа (1 - отдельный натуральный холм, 2 - склон, срезанный в верхней части, 3 - срезанные склоны, 4 - террасы на склонах, 5 - рвы и валы на склонах, 6 - рвы и валы у подножия, 7 - седлообразное городище, 8 - городище с впастью площадкой), II - городище мысового типа (1 - натуральный береговой мыс, 2 - срезанные склоны, 3 - отделено рвом, 4 - отделено валом, 5 - отделено рвом и валом, 6 - в конце вал и ров, 7 - в конце терраса, 8 - в конце терраса и вал).
Рис. 55. Важнейшие признаки городища: 1 - ориентация площадки, 2 - форма площадки, 3 - площадь площадки, 4 - периметр площадки, 5 - длина площадки, 6 - ширина площадки, 7 - длина вала, 8 - ширина вала у основания, 9 - высота вала, 10 - длина рва, 11 - ширина рва вверху, 12 - глубина рва, 13 - высота склонов, 14 - крутизна склонов, 15 - оборонительные сооружения на склонах (террасы, срезанные склоны и др.).
Рис. 56. Схема городища литовского типа.
Рис. 57. План городища Юрбаркас.
Рис. 58. Городище Лянгайняй.
Рис. 59. Схема городища средневекового типа.
Рис. 60. План городища Мажулонис.
Рис. 61. Городище Импильтис.
Рис. 62. Вал городища Бачкининкеляй.
Рис. 63. Вал городища Пилякальняй.
Рис. 64. Укрепление городища Вяликушкес: 1 - исследованные места оборонительных рвов, 2 - контуры оборонительных рвов в неисследованных местах, 3 - болото, 4 - современный ров.

Рис. 65. Разрез вала городища Апуоле: 1 - почва, 2 - серая супесь, 3 - уголь, 4 - коричневый суглинок, 5 - желтая супесь с угольками, 6 - желто-коричневый суглинок, 7 - бревно, 8 - камень.
Рис. 66. Бревна в валу городища Апуоле.
Рис. 67. Сгоревшие бревна в валу городища Довайнонис: 1 - глина, 2 - угли, 3 - камни.
Рис. 68. Разрез вала городища Нямянчине: 1 - дерн, 2 - серая глина, 3 - коричневая глина, 4 - красная глина, 5 - желто-серый песок, 6 - зелено-желтый песок с глиной, 7 - глина с гравием, 8 - гравий, 9 - камень, 10 - угли, 11 - серая земля.
Рис. 69. Разрез второго вала второго городища Антатилчяй: 1 - серая почва, 2 - коричневая глина, 3 - коричневая супесь, 4 - серая глина, 5 - красная глина, 6 - желтый гравий, 7 - коричневый гравий, 8 - белый гравий, 9 - угли, 10 - темно-серая земля, 11 - серая супесь, 12 - глиняная обмазка, 13 - серый суглинок, 14 - желтая глина.
Рис. 70. Разрез вала городища Кярнаве Пилес Калнас.
Рис. 71. Остатки каркаса в валу городища Пуня.
Рис. 72. Разрез вала городища Кумяленис: 1 - дерн, 2 - серая земля, 3 - глина, 4 - угли, 5 - сгоревшие бревна, 6 - утрамбованная глина, 7 - обожженная глина, 8 - темно-серая земля.
Рис. 73. Вымощенный камнями вал городища Норкунай: 1 - черная земля, 2 - серая земля, 3 - гравий, 4 - камни, 5 - песок, 6 - остатки сгнивших бревен.
Рис. 74. Камни в валу городища Нямянчине.
Рис. 75. Разрез внутренней стороны вала городища Бражуоле: 1 - дерн, 2 -

светло-серая земля, 3 - темно-серая земля с угольками, 4 - черная земля, 5 - светло-серая земля с глиняной обмазкой, 6 - глиняная обмазка, 7 - песок с глиной, 8 - светло-серая земля с угольками и глиной, 9 - глина с песком, 10 - глина с гравием, 11 - гравий, 12 - светло-серая земля с угольками, 13 - песок, 14 - темно-серая земля, 15 - песок с угольками, 16 - светло-серая земля с глиной, 17 - камни.

Рис. 76. Камни у подножия вала городища Имбаре.

Рис. 77. Разрез рва городища Кярнаве Аукуро Калнас: 1 - дерн, 2 - камни, 3 - кости, 4 - черная земля, 5 - черная земля с угольками, 6 - перемешанная черная земля, 7 - глина, 8 - утрамбованная глина, 9 - лесс, 10 - суглинок с гравием, 11 - песок, 12 - супесь с гравием, 13 - песок с окисью железа.

Рис. 78. Ров городища Шяйминичкай.

Рис. 79. Ров на гребне вала городища Импильтис.

Рис. 80. Исследования склона городища Шяйминичкай.

Рис. 81. Каменные вымостки на местах стен в городище Рудамина.

Рис. 82. Остатки оборонительной стены в городище Кярнаве Миндауго Состас.

Рис. 83. Расположение камней и столбовых ям в исследованной площади городища Шяйминичкай: 1 - камень, 2 - столбовая яма.

Рис. 84. Каменная вымостка на площадке городища Лаваришкес.

Рис. 85. Фундамент башни в городище Бражуоле.

Рис. 86. План городища Пакальничкай.

Рис. 87. Вал - место дороги - в городище Шяйминичкай.

Рис. 88. Место ворот в городище Григайтчай: 1 - камни, 2 - зола, 3 - черная земля.

Рис. 89. Разрез места ворот в городище Апуоле: 1 - почва, 2 - желто-коричневый суглинок, 3 - красная глина, 4 - камень.

Рис. 90. Реконструкция вала Рекучай.

Рис. 91. Затрамбованный глиной культурный слой городища Майшягала.

Рис. 92. Городище Варнупай.

Рис. 93. Обложенная камнями столбовая яма в городище Шяйминичкай.

Рис. 94. Ряд столбовых ям в городище Кярнаве Миндауго Состас.

Рис. 95. План постройки с городища Кярнаве Миндауго Состас: 1 - камни, 2 - угли, 3 - места бревен.

Рис. 96. Постройки городища Аушпадарис: 1 - камни, 2 - угли, 3 - серая земля, 4 - обожженная глина, 5 - граница площадки, 6 - контуры построек.

Рис. 97. Места построек в городище Майшягала.

Рис. 98. Постройки городища Вайтекунай: 1 - камни, 2 - граница площадки.

Рис. 99. Колодец на площадке городища Апуоле.

Рис. 100. Вымощенная камнями яма в городище Наркунай.

Рис. 101. Железные строительные детали и гвозди: 1 - Майшягала, 2, 3, 5 - Бубяй, 4 - Мажулонис.

Рис. 102. Железные гвозди из Вялюона Пилайтес.

Рис. 103. Очаг в городище Вяльжяй.

Рис. 104. Постройка с печью в Вильпос Дайну Сленис.

Рис. 105. Постройка в городище Мажулонис.

Рис. 106. Замки и ключи: 1 - Дарбугай, 2, 4 - Юрбаркас, 3 - Кярнаве Миндауго Состас.

Рис. 107. Основные группы наконечников стрел лука из городища Каукай.

Рис. 108. Наконечники стрел более редких форм из городища Нямянчине.

Рис. 109. Самострел.

Рис. 110. Наконечники стрел самострела из Вялюона Пилайтес.

Рис. 111. Типы наконечников стрел самострела: 1, 3, 5 - Вялюона, 2, 6 - Бубяй, 4 - Мажулонис.

Рис. 112. Каменное ядро из Мяркине.

Рис. 113. Железные топоры: 1, 2 - Мажулонис, 3 - Наркунай, 4 - Лаваришкес, 5 - Дашпай.

Рис. 114. Наконечники копий: 1 - Вяликушкес, 2, 3 - Мажулонис, 4 - Бубяй.

Рис. 115. Железная гиря из городища Мажулонис.

Рис. 116. Остатки доспехов: 1 - Бубяй, 2 - Каукай.

Рис. 117. Шпоры: 1 - Кярнаве Миндауго Состас, 2 - Дарбугай.

Рис. 118. Удила и стремена из городища Мажулонис.

Рис. 119. Зерна из городища Майшягала.

Рис. 120. Скелеты овец из городища Майшягала.

Рис. 121. Остатки орудий рыболовства: 1 - Мажулонис, 2 - Вяликушкес, 3 - Нямянчине.

Рис. 122. Хозяйственные орудия: 1 - шило, 2 - нож, 3 - ножницы (1 - Вайтекунай, 2 - Бубяй, 3 - Кярнаве Миндауго Состас).

Рис. 123. Огнива: 1 - Каукай, 2 - Кярнаве Аукуро Калнас.

Рис. 124. Точильные бруски: 1 - Рудамина, 2 - Бубяй, 3 - Вялюона.

Рис. 125. Наральники из городища Майшягала.

Рис. 126. Сельскохозяйственные орудия из городища Майшягала.

Рис. 127. Оковок лопаты из городища Майшягала.

Рис. 128. Жернова из городища Нямянчине.

Рис. 129. Грузики от ткацких станков: 1 - Бубяй, 2 - Апуоле.

Рис. 130. Пряслица: 1, 6 - Мажулонис, 2 - Папилякальне, 3 - Вялюона, 4, 5 - Каукай.

Рис. 131. Гончарный горн из городища Кудиркос Науместис: 1 - черепки сосуда, 2 - остатки глиняного основания и стен горна, 3 - камни, 4 - темно-серая земля, 5 - зола, 6 - мелкие угольки, 7 - глина; а - наконечник стрелы, б - наконечник копья.

Рис. 132. Гончарный сосуд из городища Аушпадарис.

Рис. 133. Гончарный сосуд XIII века из второго подола городища Шяйминичкай.

Рис. 134. Гончарная орнаментированная керамика из городища Дарбугай.

Рис. 135. Знаки на днищах сосудов: 1, 2 - Нямянчине, 3-5, 7 - Дарбугай, 6 - Каукай, 8 - Майшягала, 9 - Шяйминичкай.

Рис. 136. Черепки сосуда с наlepным валиком из городища Пилякальняй.

Рис. 137. Железные орудия плотника из городища Эякте: 1 - стамеска, 2 - дырокол, 3 - резец рубанка, 4 - долото.

Рис. 138. Остатки мастерской ювелира из городища Аушпадарис: 1 - изделия ювелира, 2 - камень, 3 - глина, 4 - зола, 5 - сгоревшее дерево, 6 - сгнившее дерево, 7 - чернозем с угольками.

Рис. 139. Бронзовые бусы из городища Каукай.

Рис. 140. Подковообразные фибулы: 1 - Кярнаве Миндауго Состас, 2 - Вайтекунай, 3 - Бубяй, 4 - Юрбаркас, 5 - Пилякальняй.

Рис. 141. Арбалетоводные фибулы: 1 - Имбаре, 2 - Рудамина.

Рис. 142. Плоские фибулы: 1, 2 - Дарбугай, 3, 6 - Юрбаркас, 4 - Восгеляй, 5 - Мажулонис.

Рис. 143. Подвески: 1 - Бубяй, 2, 5 - Восгеляй, 3 - Наркунай, 4 - Мажулонис, 6 - Юрбаркас (1-5 - бронза, 6 - янтарь).

Рис. 144. Бронзовые ключи: 1 - Дарбугай, 2 - Аукштадварис, 3 - Папилякальне.

Рис. 145. Крестики: 1 - Нямянчине, 2 - Вялюона, 3 - Кярнаве Пилес Калнас, 4 - Мажулонис, 5 - Майшыгала (1 - камень, 2-5 - бронза).

Рис. 146. Разные подвески: 1 - серебрянная жестяная подвеска, 2 - бронзовый бубенчик, 3 - медвежий коготь (1, 2 - Каукай, 3 - Бубяй).

Рис. 147. Бронзовые браслеты: 1 - Восгеляй, 2 - Юрбаркас, 3 - Вяликушкес, 4 - Каукай.

Рис. 148. Бронзовые перстни: 1, 2, 4 - Бубяй, 3 - Вялюона.

Рис. 149. Остатки ремней: 1 - Мажулонис, 2 - Бубяй, 3 - Юрбаркас, 4 - Восгеляй, 6 - Аукштадварис, 6 - Вильнос Гядимино Калнас (1, 2 - железо, 3-6 - бронза).

Рис. 150. Свистульки: 1-5, 7 - Аукштадварис, 6 - Бубяй, 8 - реконструкция свистульки, исполненная А. Карашкой (1989 г.).

Рис. 151. Остатки игр: 1 - Вильнос Гядимино Калнас, 2 - Кярнаве Аукуро Калнас.

Рис. 152. Топорики из поздних городищ: 1 - Мажулонис, 2 - Кярнаве Миндауго Состас, 3 - Вильнос Гядимино Калнас (1, 2 - камень, 3 - рог).

Рис. 153. Святой камень и источник вблизи городища Импильтис.

Рис. 154. Пломба из Венеции из городища Кярнаве Аукуро Калнас.

Рис. 155. "Пяркунас" из Кярнаве.

Рис. 156. Остатки бронзовых сосудов: 1 - Нямянчине, 2 - Восгеляй, 3 - Бубяй.

Рис. 157. Исследованная часть площадки городища Каукай.

Рис. 158. Городище Майшыгала.

Рис. 159. Слитки из клада Драгалишкес: 1 - слиток из электрона, 2 - золотой слиток, 3 - серебряный рубль Новгорода, 4 - серебряная полтина Новгорода, 5 - серебряная гривна Киева.

Рис. 160. Клад из городища Кярнаве Пилес Калнас.

Рис. 161. Шейная гривна из городища Вяльжай.

Рис. 162. Монета из городища Наркунай.

Рис. 163. Направления походов датчан-славян: 1 - походы славян (середина XI века - середина XII века), 2 - походы датчан (II половина XII века - начало XIII века).

Рис. 164. Городища в землях куршей: 1 - городища (1 - Андуляй, 2 - Эжете, 3 - Гибисай, 4 - Якай, 5 - Лайстай, 6 - Нагарба, 7 - Паланга, 8 - Пурмаляй, 9 - Валенай, 10 - Жарде), 2 - могильники (1 - Андуляй, 2 - Ауксудис, 3 - Аукшткемис, 4 - Бандужай, 5 - Цартай, 6 - Димитравас, 7 - Гянчай, 8 - Гиркаляй, 9 - Грамбовишкяй, 10 - Яздай, 11 - Йонишкес, 12 - Калоте, 13 - Кашучай, 14 - Кяулейкяй, 15 - Клайпеда, 16 - Клаусупяй, 17 - Клямишке, 18 - Крятинга, 19 - Лайстай, 20 - Лаукжяме, 21 - Лаздининкай, 22 - Паланга, 23 - Пяскояй, 24 - Пиширай, 25 - Пришманчай, 26 - Румпишке, 27 - Рушпялкяй, 28 - Рудайчай, 29 - Слянгяй, 30 - Ужпялкяй, 31 - Жибининкай), 3 - границы земель.

Рис. 165. План городища Скомантай.

Рис. 166. Городища в Налшия: 1 - городища (1 - Балюляй, 2 - Балюоша, 3 - Белкаучизна, 4 - Бреслауя (Браслав), 5 - Цирклишкис, 6 - Чябьяракай, 7 - Дягучай, 8 - Дубиняй, 9 - Друкияй (Дрисвятты), 10 - Гарняй, 11 - Гинучай, 12 - Галбея, 13 - Кулёнис, 14 - Май-

шуле, 15 - Масковичи, 16 - Мажулонис, 17 - Павандяне, 18 - Пренай, 19 - Рагюнки, 20 - Станюлишкес, 21 - Шейматис, 22 - Таурагнай, 23 - Таурапилис, 24 - Удришкес, 25 - Вянцавай), 2 - курганные могильники (1 - Абяючай, 2 - Акмянишкяй (Мяджошкяй), 3 - Анталакая, 4 - Антанишкес, 5 - Апкартай, 6 - Апсас (Опса), 7, 8 - Авинуоста (Уженшкес), 9 - Ажушпиле, 10 - Байорай (Падудис), 11 - Балишкяй, 12 - Баллоляй, 13 - Бейнашилис, 14 - Белмонт (Ахремовицы), 15 - Билдос (Камянишкес), 16 - Богина, 17 - Браслауя (Браслав), 18 - Будришкес, 19 - Даубаряй, 20 - Дягсене (Лаботишкес), 21, 22 - Дегучай, 23 - Диджясалис, 24 - Дотененай, 25 - Дружияй, 26 - Дварикшос, 27 - Двилишкяй (Парайсчяй), 28 - Эжяришкес, 29 - Галбея, 30 - Галминяй, 31 - Гатяляй, 32 - Гяджюнай, 33 - Гяджюнеляй (Гаршвине), 34, 35 - Гинучай, 36 - Гитенишкес, 37 - Гудяляй (Кашяйкяй), 38 - Гурбай, 39 - Игналина, 40 - Янова, 41 - Юодялишкес, 42 - Югонис (Дубиняй), 43 - Калтаненай (Дягугине), 44 - Каружлаукис, 45 - Каушинки, 46 - Кирдяйкишкяй, 47 - Кловишкес, 48 - Крягжле, 49 - Крягуонис, 50 - Кулбокишке, 52 - Купрай, 52 - Лакая, 53 - Лапушишке (Висагина), 54 - Лаукстяняй, 55 - Лянгугис (Лингугупь), 56 - Люлине, 57 - Лигумамай, 58 - Лужос (Канюкай), 59 - Майшуле (Рацк), 60 - Маргавоне, 61 - Мартенишкес (Игналина), 62-64 - Минчя, 65 - Минтаучай, 66 - Минтаучай (Павижинтис, Падумбле), 67 - Мишкишкяй, 68 - Милляй I, 69 - Напрюнай, 70 - Паалдикис, 71 - Пабалъте (Будришкяй), 72 - Пабраде, 73 - Падиснис (Янёнис), 74 - Падумбле, 75, 76 - Падубе (Шалгалпоне), 77 - Паежярине, 78, 79 - Палуше, 80 - Папишке, 81 - Паправале, 83 - Парайсчяй, 83 - Парайстис, 84 - Пасамане, 85 - Пашьякяй, 87 - Паваюонис (Рекучай),

88 - Пяршаукшгис, 89 - Пяршаукшгис (Касцюшкяй), 90 - Плешишкес (Пастовелис), 91 - Полянка (Дварикшос), 92 - Повилишкес, 93 - Рамусис, 94 - Рекучай (Пакратуоне, Равярсмис), 95 - Рудяса (Бучялишке, Рудяселе), 96 - Рудяса, 97 - Рустийкяй, 98 - Саксошкес, 99 - Салакас (Курганай), 100 - Самаука, 101 - Сапегийшкяй, 102 - Саранчяны, 103 - Саряй (Лаукяй), 104 - Саусалис, 105 - Сидаришкес (Кривасалис), 106 - Скроблус I, 107 - Слижишкяй (Падумбле), 108 - Стасюнай, 109 - Стирняй, 110 - Стрипийкяй, 111 - Струнайтис (Науясис Струнайтис), 112 - Стучай, 113 - Субишкис, 114, 115 - Судота, 116 - Свитайлишке, 117 - Шакарва (Жяйменис), 118 - Шакарва, 119 - Шяйматис (Стучай), 120 - Шяшкине, 121 - Швянчёнеляй, 122 - Швянта, 123 - Таурагнай, 124 - Тракай, 125 - Тракай, 126 - Твярячпос (Вилекос), 127 - Вайшкюнай, 128 - Вайшнюнай (Ивадай), 129 - Вайшнюнай (Мяджокальнис), 130 - Варнишкес, 131 - Вяйкунай (Пашамине), 132 - Виголка (Ажуолине, Дукштас, Саксошкес), 133 - Вижляй, 134 - Вижляй (Рипялялаукис), 135 - Вуше (Устье), 136 - Замоша, 137 - Зиболишке, 138 - Жагарине, 139 - Жингяй, 140 - Куктишкес.

Рис. 167. Таурапилис.

Рис. 168. Направления походов Ордена в Литву в XIII-XIV вв.: 1 - походы Ливонского ордена в XIII в., 2 - походы Ордена крестоносцев в XIII в., 3 - походы Ордена крестоносцев в XIV в., 4 - походы Ливонского ордена в XIV в.

Рис. 169. Племена на территории Литвы в начале II тысячелетия: 1 - курши, 2 - жемайты, 3 - скалвы, 4 - земгалы, 5 - аукштайты, 6 - надрувы, 7 - дайनावы, 8 - селы, 9 - литовцы, 10 - дзуки (?), 11 - судувы.

Рис. 170. Судьба деревянных замков в XIII - начале XV века: 1 - деревянные

замки, прекратившие свое существование в XIII веке, 2 - распространение мотов крестоносцев в XIV веке, 3 - деревянные замки, сохранившиеся в начале XV века; 4 - распространение каменных замков во второй половине XIV века, 5 - распространение деревянных замков в XIV веке.

Рис. 171. Городище Пашвянтупис I.

Рис. 172. Распространение миниатюрных городищ: 1 - настоящие миниатюрные городища, 2 - седлообразные городища, 3 - маленькие городища мысового типа. Список городищ: 1 - Баландишкес, 2 - Бамбининкай, 3 - Бляжонис, 4 - Буйвидонис, 5 - Бурбайчяй, 6 - Буткемис, 7 - Дирмишкес, 8 - Довайнонис, 9 - Дубяй, 10 - Гяруляй, 11 - Гилуйчяй, 12 - Гуогай, 13 - Клийенай, 14 - Лаукагалий, 15 - Лаваришкес, 16 - Мигонис, 17 - Микнюнай, 18 - Наравай, 19 - Науясодис, 20 - Норейкишкес, 21 - Падайгяй, 22 - Пария, 23 - Пасоднинкай, 24 - Пашвянтупис I, 25 - Пашвянтупис II, 26 - Пяляконис IV, 28 - Потяронис, 29 - Рянаवास, 30 - Рокишкес, 31 - Рукла, 32 - Румбонис, 33 - Румшишкес, 34 - Самилай, 35 - Стаклишкес II, 36 - Стрева, 37 - Трейгяй, 38 - Удришкес, 39 - Вайдатоняй, 40 - Велёнис, 41 - Вирбалишкяй, 42 - Воишкес, 43 - Жарийос, 44 - Жегждряй, 45 - Жуклияй, 46 - Жувичяй, 47 - Жвагакальнис.

Рис. 173. Городище Шакалишкяй.

Рис. 174. Городище Румбонис.

Рис. 175. Государство Миндаугаса и важнейшие замки Литвы XIII века: 1 - ядро государства Миндаугаса, 2 - территории, входившие в состав государства Миндаугаса или зависившие от него, 3 - важнейшие замки Миндаугаса (1 - Бярзгайняй (?), 2 - Бражуоле, 3 - Друкшяй (?), 4 - Кярнаве, 5 - Шяйминишкяй (Ужпалай), 6 - Шяйминишкеляй (Воруга), 7 - Тау-

рапилис (Таураге), 8 - Вильнюс, 9 - Восгеляй (Драгяле).

Рис. 176. План замка Воруга: 1 - городище (место замка), 2 - подолы, 3 - селище, 4 - валы древней дороги, 5 - могильник, 6 - древняя дорога, 7 - исследованные места, 8 - поле, 9 - современная дорога.

Рис. 177. Археологические находки замка Воруга.

Рис. 178. Ареал поисков замка Воруга: I - конкретные места: (1 - Бярзгайняй (П. Тарасенка), 2 - Бутейкяй (К. Жябрис), 3 - Городище (Т. Нарбутас), 4 - Кярнаве (Ф. Папе), 5 - Кареличи (М. Ярмолович), 6 - Лишкява (Й. Тотарайтис), 7 - Мядининкай (Э. Гячяускас), 8 - Рочишке (Л. Крживицкий), 9 - Шяйминишкеляй (Э. Вольгерис), 10 - Утуряй (В. Кенчинский), 11 - Варненай (Й. Латковский), 12 - Вильнюс (Р. Багура), II - регионы: 13 - Даугай-Варена (Г. Ловмянский), 14 - Мядвегалис-Варняй (К.А. Стяпонайтис).

Рис. 179. Замчище Калненай.

Рис. 180. Городище Вялюона.

Рис. 181. Городища Наркунай.

Рис. 182. Системы деревянных замков XIV века: 1 - локализованные деревянные замки (1 - Алитус (Алитус), 2 - Аукаймис (Батакяй), 3 - Байряй (Бярнатоняй), 4 - Бирштонас (Бирштонас), 5 - Бисяне (Юрбаркас), 6 - Бражуоле (Бражуоле), 7 - Буйшине (Буйшай), 8 - Дарсуне (Дарсунишкис), 9 - Дубиса (Бубяй), 10 - Эйгуляй (Эйгуляй), 11 - Галидане (Пилес (?), 12 - замок Гядиминаса (Падевайтис), 13 - Гягуже (Гягужес), 14 - Кярнаве (Кярнаве), 15 - Колайняй (Картупенай), 16 - Кривой замок (Вильнюс Стало Калнас), 17 - Линкмянис (Гинучяй), 18 - Майшыгала (Майшыгала), 19 - Мядвегалис (Мядвегалис), 20 - Мяркине (Мяркине), 21 - Милжове (Пабалчяй), 22 - Наве (Аукшгадварис), 23 - Науя-

пилис (Науяне (?), 24 - Нямунайтис (Нямунайтис), 25 - Паршпилис (Бурбишкяй), 26 - Папштува (Яучакяй), 27 - Пешпве (Сяряджюс), 18 - Пиленай (Ижинишкяй (?), 29 - Пуня (Пуня), 30 - Путве (Путве), 31 - Стрева (Лашиняй), 32 - Свилонис (Мажейи Жиненай), 33 - Шяуляй (Шяуляй), 34 - Таураге (Таурапилис), 35 - Укмярге (Укмярге), 36 - Уште (Уште), 37 - Утяна (Наркунай), 38 - Ужпалай (Шяйминишкяй), 39 - Вялюона (Вялюона), 40 - Вяпрый (Сукиняй (?), 41 - Видянишкяй (Лесенай), 42 - Жесдите (Гиргждуте), 2 - городища XIV века (1 - Ангатилчяй II, 2 - Барткунай, 3 - Бярнотай, 4 - Буйвидай, 5 - Бурбайчяй, 6 - Дарбутагяй, 7 - Друкшяй (Дрисвяты), 8 - Юргайчяй, 9 - Мариямпалис, 10 - Нямянчине, 11 - Пяляконис III, 12 - Шатрия, 13 - Тартокас, 14 - Тоторишкес), 3 - каменные замки (1 - Эйшишкес, 2 - Каунас, 3 - Мядининкай, 4 - Сянейи Тракай, 5 - Тракай, замок на полуострове, 6 - Вильнюс).

Рис. 183. Городище Гягуже.

Рис. 184. Городище Нямянчине.

Рис. 185. Городище Шяйминишкяй.

Рис. 186. Реконструкция частей деревянного замка: 1 - утрамбованная глина, 2 - деревянные срубы, 3 - натуральный грунт.

Рис. 187. Общий вид деревянного замка по П. Тарасенке.

Рис. 188. Реконструкция замка городища Дапшяй.

Рис. 189. Реконструкция Кривого замка в Вильнюсе: 1 - Кривой замок

(X - исследованное место в 1991 г.), 2 - форбург и подолы Кривого замка, 3 - гора Бекеша; 4 - гора Гядимино Капас, 5 - предполагаемая сторожевая гора.

Рис. 190. Реконструкция укреплений городища Гуогай (Пиллоона).

Рис. 191. Реконструкция укреплений замка Пуня.

Рис. 192. Реконструкция городища-форбурга Кярнаве Миндауго Состас.

Рис. 193. Карта распространения указанных в приложении No. 7 городищ (1 - настоящие городища, 2 - уничтоженные городища, 3 - предполагаемые городища, 4 - несохранившиеся, неясные (нумерация городищ по тексту приложения No. 7).

Рис. 194. Городище Гинтарай (No. 19).

Рис. 195. Городище Якавишкяй (No. 24).

Рис. 196. Городище Камша (No. 30).

Рис. 197. Городище Наравай (No. 48).

Рис. 198. Городище Норяйкишкес (No. 51).

Рис. 199. Городище Салакас (No. 78).

Рис. 200. Городище II Стаклишкес, (No. 84).

Рис. 201. Городище Стугляй (No. 86).

Рис. 202. Городище Тракиняй (No. 91).

Рис. 203. Городище Вайткунай (No. 92).

Рис. 204. Городище Вирбалгирис (No. 102).

TURINYS

ĮVADAS	3	Pakitimai viduriniajame geležies	
Įžanga	3	amžiuje	45
Tyrinėjimų kryptis	3	Pirmosios tautų kraustymosi bangos	
Chronologinės ribos	5	poveikis	47
Šaltinių bazė	7	Antrosios bangos atgarsiai	49
Tyrinėjimus sunkinantys faktoriai	8	Piliakalnių sunykimas	50
Skelbta tyrinėjimų medžiaga	14	Netolygi baltų genčių raida	51
Atsitiktiniai piliakalnių radiniai	15	Medinių pilių susidarymo sąlygos	52
Rašytinių šaltinių duomenys	15	Medinės pilys Europos pilių kontekste	53
TYRINĖJIMŲ ISTORIJA	17	VĒLYVIEJI PILIAKALNIAI-	
Istoriniai šaltiniai	17	MEDINIŲ PILIŲ VIETOS	54
Pirmosios žinios	17	Sąvokos apibrėžimas	54
Mėgėjiški kasinėjimai	18	Archeologijos paminklų kompleksas	54
Pirmieji suvokimo bandymai	19	Piliakalnis	55
Piliakalnių registracija	20	Piliavietė	56
Tadas Daugirdas	22	Pilis	57
Vandalinas Šukevičius	22	Priešpilis	57
Liudvikas Kšivickis	22	Papilys	58
Vladimiras Kaširskis	24	Miestas	60
Petras Tarasenko	25	Papėdės gyvenvietė	60
Vladas Nagevičius	27	Kitos sąvokos	61
Eduardas Volteris	29	Mūrinės pilys	61
Sąvokos formavimasis	29	Kryžiuočių piliavietės	62
Piliakalnių tyrinėjimai už Lietuvos		Gyvenvietė	62
Respublikos ribų	30	Slėptuvė	64
Pranas Kulikauskas	31	Tvirtovė	65
Regina Kulikauskienė	32	Dvaras	65
Vytautas Daugudis	33	Valdovo rezidencija	67
Kiti tyrinėtojai	34	Kitos funkcijos	69
Piliakalnių registras	36	PILIAKALNIŲ IŠORINĖ IŠVAIZDA	70
Piliakalniai istorikų darbuose	36	Išskyrimo metodika	70
MEDINIŲ PILIŲ ATSIRADIMAS	39	Tyrinėti piliakalniai	70
Medinių pilių atsiradimas	39	Vėlyvi radiniai	70
Akmenų-medžio įtvirtinimai	39	Lokaluotos istorinės pilys	72
Akmeninių pylimų kilmė ir chronologija	40	Vėlyvųjų piliakalnių požymiai	72
Ankstyvieji piliakalniai	41	Piliakalniai, panašūs į vėlyvuosius	74
Ankstyvųjų piliakalnių pastatai	43	Kompiuterinė piliakalnių išvaizdos	
Įtvirtinimai senajame geležies amžiuje	45	analizė	75

Pagrindinės piliakalnių grupės	75	Gynėjų skaičius	157
Regioniniai ir chronologiniai skirtumai	78	Atsargos	160
PILIAKALNIŲ GYNYBINIAI		Pinigai	160
ĮRENGINIAI	81	Kovos taktika	161
Inžinerinis išplanavimas	81	MEDINIŲ PILIŲ VIETA	
Pylimai	81	KRAŠTO GYVENIME	163
Vidinė pylimų struktūra	83	Pilys ikivalstybinis laikotarpiu	163
Žemių pylimai	85	Pilių vieta teritorinėse struktūrose	165
Karkasiniai pylimai	87	Voruta	171
Išorinis pylimų tvirtinimas	89	XIII a. pilys	174
Medinės sienos pylimuose	91	XIV a. pilys	177
Grioviai	93	Medinių pilių likimas	180
Terasos	95	Pilių lokalizacija	181
Statūs šlaitai	95	Pilių poveikis ankstyviesiems dvarams	182
Medinės sienos	98	MEDINIŲ PILIŲ	
Bokštai	99	REKONSTRUKCIJOS	183
Vartai	101	IŠVADOS	188
Tiltai	103	PRIEDAI	189
Slapti išėjimai	103	Nr. 1. Tyrinėti vėlyvieji piliakalniai	
Nutolinti gynybiniai įrenginiai	103	(lentelė)	190
Natūralios kliūtys	104	Nr. 2. XI-XV a. pradžios piliakalnių	
PILIAKALNIŲ AIKŠTELIŲ		sąrašas	192
IŠPLANAVIMAS	106	Nr. 3. Panašumo koeficiento	
Kultūrinis sluoksnius	106	apskaičiavimas (pagal J.A. Šer'ą)	200
Supiltiniai sluoksniai	106	Nr. 4. Kompiuterinė neapdorota	
Stulpiniai pastatai	107	vėlyvųjų piliakalnių išorinių	
Rentininiai pastatai	110	požymių palyginimo lentelė	201
Kiemas	113	Nr. 5. Kompiuterio sutvarkytų	
Šuliniai	114	vėlyvųjų piliakalnių išorinių požymių	
Sanitarinės vietos	114	palyginimo lentelė	201
Kiti statiniai	115	Nr. 6. Tyrinėtų vėlyvųjų piliakalnių	
PILIES KASDIENIS GYVENIMAS	117	radiniai (lentelė)	218
Pilies statyba	117	Nr. 7. Lietuvos piliakalnių sąrašo	
Pastatų vidus	118	papildymas	222
Šaunamieji ginklai	121	LITERATŪROS SĄRAŠAS	262
Šaltieji ginklai	127	TRUMPINIMAI	277
Žirgo aprangos detalės	131	ILIUSTRACIJŲ AUTORIAI	278
Maistas	131	ILIUSTRACIJŲ ŠALTINIAI	278
Buitiniai daiktai	135	VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	280
Žemdirbystės įrankiai	136	WOODEN CASTLES IN LITHUANIA	
Drabužių gamyba	138	(Summary)	290
Puodininkystė	140	LIST OF ANNEXES	299
Kiti amatai	144	LIST OF ILLUSTRATIONS	301
Papuošalai	144	ДЕРЕВЯННЫЕ ЗАМКИ ЛИТВЫ	
Dvasinis gyvenimas	152	(Резюме)	309
Prabangos dalykai	155	СПИСОК ПРИЛОЖЕНИЙ	319
PILIES GYNYBINIS PAJĖGUMAS	157	СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ	321

CONTENTS

FOREWORD	3	Changes of the Middle Iron Age	45
Introduction	3	Influence of the first wave	47
Direction of investigations	3	Echoes of the second wave	49
Chronological borders	5	Deterioration of hillforts	50
Fundamental sources	7	Uneven development of Baltic tribes	51
Factors aggravating investigations	8	Preconditions of the formation	
Published investigation material	14	of wooden castles	52
Accidental finds from hillforts	15	Wooden castles in the context of	
Data of written sources	15	European castles	53
INVESTIGATION HISTORY	17	LATE HILLFORTS-SITES OF	
Historical sources	17	WOODEN CASTLES	54
First data	17	Definition of the concept	54
Amateur excavations	18	Complex of archaeological	
First attempts to perception	19	monuments	54
Registration of hillforts	20	Hillfort	55
Tadas Daugirdas	22	Castle site	56
Vandalinas Šukevičius	22	Castle	57
Liudvik Krzywicki	22	Foreworks	57
Vladimir Kaširskij	24	Bailey	58
Petras Tarasenko	25	Town	60
Vladas Nagevičius	27	Foot settlement	60
Eduardas Volteris	29	Other concepts	61
Formation of the concept	29	Brick castles	61
Investigations of hillforts outside		Crusader's castle sites	62
Lithuanian boundaries	30	Settlement	62
Pranas Kulikauskas	31	Hiding place	64
Regina Kulikauskienė	32	Fortress	65
Vytautas Daugudis	33	Mansion	65
Other investigators	34	Residence of the sovereign	67
Register of hillforts	36	Other functions	69
Hillforts in the works of historians	36	EXTERIOR APPEARANCE	
EMERGENCE OF WOODEN		OF HILLFORTS	70
CASTLES	39	Methods of determination	70
Castles and evolution of hillforts	39	Investigated hillforts	70
Stone-wood fortifications	39	Late finds	70
The origin and chronology of stone		Located historical castles	72
ramparts	40	Features of late hillforts	72
Early hillforts	41	Hillforts, resembling the late ones	74
Buildings on early hillforts	43	Computer analysis of the	
Fortifications in the Old Iron Age	45	appearance of hillforts	75

Main groups of hillforts	75	Pottery	140
Regional and chronological differences	78	Other crafts	144
DEFENCE FORTIFICATIONS		Ornaments	144
IN HILLFORTS	81	Spiritual life	152
Engineering lay-out	81	Items of luxury	155
Ramparts	81	DEFENSIVE CAPACITY OF	
Internal structure of ramparts	83	A CASTLE	157
Earthen ramparts	85	Number of defenders	157
Framework ramparts	87	Provisions	160
External fortification of ramparts	89	Money	160
Wooden walls in ramparts	91	Fighting tactics	161
Ditches	93	THE PLACE OF WOODEN	
Terraces	95	CASTLES IN THE LIFE OF	
Steep slopes	95	THE COUNTRY	163
Wooden walls	98	Castles in the pre-state period	163
Towers	99	The place of a castle in the territorial	
Gates	101	structures	165
Bridges	103	Castle Voruta	171
Secret exits	103	Castles in 13th century	174
Detached defense fortifications	103	Castles in 14th century	177
Natural hurdles	104	The fate of wooden castles	180
LAY-OUT OF HILLFORT PLATEAUS	106	Lokalization of the castles	181
Cultural layers	106	Influence on early mansions	182
Piled layers	106	RECONSTRUCTIONS OF	
Pole structures	107	WOODEN CASTLES	183
Frame structures	110	CONCLUSIONS	188
Yard	113	ANEXES No 1-7	189
Wells	114	LIST OF LITERATURE	262
Sanitary places	114	ABBREVIATIONS	277
Other structures	115	AUTHORS OF ILLUSTRATIONS	278
EVERYDAY CASTLE LIFE	117	SOURCES OF ILLUSTRATIONS	278
Building of a castle	117	GEOGRAPHICAL INDEX	280
Interior of building	118	SUMMARY IN ENGLISH	290
Firearms	121	LIST OF ANNEXES IN ENGLISH	299
Cold arms	127	LIST OF ILLUSTRATIONS	
Details of horse's outfit	131	IN ENGLISH	301
Food	131	SUMMARY IN RUSSIAN	309
Everyday life things	135	LIST OF ANNEXES	
Agricultural implements	136	IN RUSSIAN	319
Manufacture of clothes	138	LIST OF ILLUSTRATIONS IN	
		RUSSIAN	321

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	3	Постройки ранних городищ	43
Вступление	3	Укрепления в старом железном	
Направление исследований	3	веке	45
Хронологические рамки	5	Изменения в среднем железном	
Источники	7	веке	45
Факторы, затрудняющие		Воздействия первой волны	
исследования	8	переселения народов	47
Опубликованные материалы		Отголоски второй волны	49
исследований	14	Упадок городищ	50
Случайные находки из городищ	15	Неравномерное развитие балтских	
Данные письменных источников	15	племен	51
ИСТОРИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ	17	Условия возникновения деревянных	
Исторические источники	17	замков	52
Первые сведения	17	Деревянные замки в контексте	
Любительские раскопки	18	европейских замков	53
Первые опыты осознания городищ	19	ПОЗДНИЕ ГОРОДИЩА-МЕСТА	
Регистрация городищ	20	ДЕРЕВЯННЫХ ЗАМКОВ	54
Тадас Даугирдас	22	Определенные понятия	54
Вандалинас Шукявичюс	22	Комплекс археологических	
Людвик Крживицкий	22	памятников	54
Владимир Каширский	24	Городище	55
Пятрас Тарасенка	25	Замчище	56
Владас Нагявичюс	27	Замок	57
Эдуардас Вольтерис	29	Форбург	57
Формирование понятия	29	Подол	58
Исследования городищ за		Город	60
пределами Республики Литва	30	Селище	60
Пранас Куликаускас	31	Другие понятия	61
Рягина Куликаускаене	32	Каменные замки	61
Витаутас Даугудис	33	Замчища крестоносцев	62
Другие исследователи	34	Поселение	62
Регистр городищ	36	Убежище	64
Городища в сочинениях		Крепость	65
историков	36	Имение	65
ВОЗНИКНОВЕНИЕ ДЕРЕВЯННЫХ		Резиденция государя	67
ЗАМКОВ	39	Другие функции	69
Замки и развитие городищ	39	ВНЕШНИЙ ОБЛИК ГОРОДИЩ	70
Каменно-деревянные укрепления	39	Методика выделения	70
Происхождение и хронология		Исследования городища	70
укрепления каменных валов	40	Поздние находки	70
Ранние городища	41	Локализованные исторические	
		замки	72

Признаки поздних городищ	72	Изготовление одежды	138
Городища, похожие на поздние	74	Гончарство	140
Компьютерный анализ внешнего		Другие ремесла	144
облика городищ	75	Украшения	144
Основные группы городищ	75	Духовная жизнь	152
Региональные и хронологические		Изделия роскоши	155
разновидности	78	ОБОРОНИТЕЛЬНЫЙ	
ОБОРОНИТЕЛЬНЫЕ УКРЕПЛЕНИЯ		ПОТЕНЦИАЛ ЗАМКА	157
ГОРОДИЩ	81	Число защитников	157
Инженерная планировка	81	Запасы	160
Валы	81	Деньги	160
Внутренняя структура валов	83	Военная тактика	161
Земляные валы	85	МЕСТО ДЕРЕВЯННЫХ ЗАМКОВ	
Каркасные валы	87	В ЖИЗНИ КРАЯ	163
Внешнее укрепление валов	89	Замки в догосударственном	
Деревянные стены в валах	91	периоде	163
Рвы	93	Место замка в территориальных	
Терассы	95	структурах	165
Крутые склоны	95	Замок Воруа	171
Деревянные стены	98	Замки XIII века	174
Башни	99	Замки XIV века	177
Ворота	101	Судьба деревянных замков	180
Мосты	103	Локализация замков	181
Потаенные проходы	103	Влияние замков на ранние	
Удаленные оборонительные		имения	182
укрепления	103	РЕКОНСТРУКЦИИ ДЕРЕВЯННЫХ	
Натуральные препятствия	104	ЗАМКОВ	183
ПЛАНИРОВКА ПЛОЩАДОК		ВЫВОДЫ	188
ГОРОДИЩ	106	ПРИЛОЖЕНИЯ No. 1-7	189
Культурные слои	106	СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ	262
Насыпные слои	106	СОКРАЩЕНИЯ	277
Столбовые постройки	107	АВТОРЫ ИЛЛЮСТРАЦИЙ	278
Срубные постройки	110	ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАЦИЙ	278
Двор	113	ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ	
Колодца	114	УКАЗАТЕЛЬ	280
Санитарные места	114	РЕЗЮМЕ НА АНГЛИЙСКОМ	
Другие постройки	115	ЯЗЫКЕ	290
ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ		СПИСОК ПРИЛОЖЕНИЙ НА	
ЗАМКА	117	АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	299
Строительство замка	117	СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ НА	
Внутренний облик построек	118	АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	301
Стрелковое оружие	121	РЕЗЮМЕ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ	309
Холодное оружие	127	СПИСОК ПРИЛОЖЕНИЙ НА	
Детали конской збруи	131	РУССКОМ ЯЗЫКЕ	319
Пища	131	СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ НА	
Изделия быта	135	РУССКОМ ЯЗЫКЕ	321
Сельскохозяйственные			
принадлежности	136		

UDK 947.45
Za - 08

Gintautas Zabiela
LIETUVOS MEDINĖS PILYS

Lietuvos istorijos institutas
Mokslo leidinys

ISBN 9986 - 23 - 018 - 7

Leidėjas:

Neperiodinių leidinių redakcija-leidykla "Diemedis"
Vilnius, Karaimų - 4, Vyr. redaktorius Danas Kaukėnas. Tel. 29-75-51
SL Nr. 1583. Pasirašyta spaudai 1995.02.24

Formatas 70×100. Tiražas 5500 egz.

Ofsetinė spauda. 21 sp. lankas.

Užsakymo Nr. 4884.

Spausdino valst. „Aušros“ spaustuvė, Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.
Kaina sutartinė.